

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra psychologie



Diplomová práce

Identita vídeňských Čechů

Bc. Šárka Hanušová

© 2017 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Šárka Hanušová

Hospodářská a kulturní studia

Název práce

Identita vídeňských Čechů

Název anglicky

The Identity of Viennese Czechs

Cíle práce

Cílem práce je identifikovat hlavní aspekty české identity ve Vídni.

Metodika

Teoretická část práce bude vycházet především z analýzy sekundárních dat. K hlavnímu dosažení cíle bude využito kvalitativních výzkumných metod v podobě narativních a polostandardizovaných rozhovorů a pozorování.

Doporučený rozsah práce

60 – 80 stran

Klíčová slova

Identita, Češi, Vídeň, migrace, kvalitativní výzkum

Doporučené zdroje informací

BERRY, J. W. *Immigrant youth in cultural transition : acculturation, identity, and adaptation across national contexts*. Mahwah, N.J.: Erlbaum, 2006. ISBN 0805851569.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum : základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

KAMEN, Jiří. *Češi patří k Vídni, aneb, Třicet dva výprav do Vídně v českých stopách*. 1. vyd., Praha: Mladá fronta, 2014, 249 s. ISBN 978-80-204-3473-9

KOUDELKOVÁ, Jana. *Češi ve Vídni*. Brno: Jihomoravský kraj, 2013, 290 s. ISBN 978-80-260-5548-8

MARKUS, J. – BLÁHA, V. – GELLNER, E. A. *Národy a nacionalismus*. Praha: Josef Hříbal, 1993. ISBN 80-900892-9-1.

SZALÓ, C. *Transnacionální migrace : proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2007. ISBN 978-80-7325-136-9.

Předběžný termín obhajoby

2016/17 LS – PEF

Vedoucí práce

PhDr. Sandra Kreisslová, Ph.D.

Garantující pracoviště

Katedra psychologie

Elektronicky schváleno dne 4. 11. 2015

PhDr. Pavla Rymešová, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 11. 11. 2015

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 07. 03. 2017

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci "Identita vídeňských Čechů" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 28. 3. 2017

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala v první řadě své vedoucí práce paní PhDr. Sandře Kreisslové, PhD za konzultace, velkou vstřícnost a cenné rady. Dále bych ráda poděkovala všem informátorům, se kterými jsem měla možnost ve Vídni pracovat, umožnili mi nahlédnout do života české menšiny ve Vídni, a především se byli ochotni podělit o svoje životní příběhy, bez kterých by tato práce nikdy nemohla vzniknout. Děkuji také své rodině a přátelům, kteří mě během studijního pobytu ve Vídni podporovali, stejně jako tu pro mne byli po celou dobu mého studia.

Identita vídeňských Čechů

The Identity of Viennese Czechs

Souhrn

Předmětem zájmu předkládané diplomové práce je otázka, jaké jsou hlavní aspekty etnické/národní identity Čechů, kteří už po generace žijí ve vídeňské metropoli. Snahou je dojít k poznání, jak je identita „češství“ samotnými vídeňskými Čechy pojímána a jakou roli v jejich každodenním životě sehrává. Základem práce jsou biografická vyprávění s vídeňskými Čechy, kteří na základě rozdílných životních zkušeností, hodnot, výchovy a okolního prostředí konstruují svojí etnickou/národní identitu odlišně. Na identitu je tedy nahlíženo jako na proměnlivý a situační fenomén, jež je svými nositeli konstruována a přetvářena. V obecnější rovině se práce snaží představit českou kolektivitu jako jednu z nejstarších a nejdůležitějších menšin ve Vídni. Autorka zkoumá její vývoj, strukturu, soudružnost a charakterizuje nejdůležitější aspekty a milníky, které skupinu v průběhu dějin ovlivňovaly. Jednotlivé životní příběhy jsou zkoumány v kontextu všech externích vlivů a okolností a stejně tak jsou tyto narace analyzovány. Diplomová práce se tak snaží postihnout nejdůležitější pilíře, na kterých česká identita ve Vídni stojí a pochopit, jak je tato identita konstruována samotnými zástupci této skupiny.

Summary

The subject of interest of this thesis is the question, what are the main aspects of the ethnic/national identity of the Czechs, who have lived in Vienna metropolis for generations. The aim is to find the knowledge how identity "Czechness" is viewed by Viennese Czechs and what role it plays in their daily lives. The base of work are biographical narratives with Vienna Czechs, who construct their ethnic/national identity differently because of different life experiences, values, education and the environment. The identity is viewed as a variable and situational phenomenon that is constructed and transformed by its holders. More generally, the diploma work tries to introduce Czech collectivity as one of the oldest and most important minority in Vienna. The author

researches the evolution, structure, cohesion and characterizes the most important aspects and milestones that group was influencing in the course of history. Individual life stories are examined within the context of all external influences and circumstances, and so are these narratives analyzed. This thesis that tries to capture the most important pillars on which the Czech identity in Vienna stands and also understand how the identity is constructed by representatives of this group.

Klíčová slova: Identita, Češi, Vídeň, migrace, kvalitativní výzkum.

Keywords: Identity, Czechs, Vienna, migration, qualitative research.

Obsah

1	Úvod	10
2	Cíl a metodika.....	12
3	Teoretická východiska.....	15
3.1	Identita.....	15
3.1.1	Osobní versus kolektivní identita	16
3.1.2	Etnická/národní identita	21
3.1.3	Přístupy k etnicitě/národnosti.....	23
3.2	Národní/etnická stereotypizace	27
3.3	Kolektivní paměť	30
3.3.1	Kulturní paměť	33
3.4	Migrace	35
3.4.1	Typologie migrace.....	37
3.4.2	Teorie příčin migrace	38
4	Empirická část	42
4.1	Exkurz do historie české menšiny ve Vídni.....	42
4.1.1	České kořeny ve Vídni	42
4.1.2	Postavení a stereotypizace české menšiny ve Vídni	47
4.1.3	Meziválečné období	52
4.1.4	Druhá světová válka a její dopady na českou menšinu ve Vídni	55
4.2	Migrační zkušenost vídeňských Čechů.....	58
4.2.1	Poválečná reemigrace do ČSR	58
4.2.2	Návrat reemigrantů a osudný rok 1948	62
4.2.3	Fenomén uprchlictví z ČSR	67
4.2.4	Usedlík & imigrant – hledání společné cesty.....	73
4.3	Jazyk jakožto hlavní atribut „češství“	83

4.4	Česká škola.....	91
4.5	Kultura jako tmelící prvek	98
4.6	Percepce domova a české krajanské identity	110
5	Zhodnocení výsledků výzkumu.....	115
6	Závěr.....	119
7	Seznam použitých zdrojů	121
8	Přílohy	133

1 Úvod

Předkládaná diplomová práce se zabývá etnickou/národní identitou a její konstrukcí u české menšiny ve Vídni. Rakouská metropole Vídeň a fenomén „češství“ k sobě od nepaměti patří. Historické a vědecké prameny hovoří o Čěších, jako o nejstarší etnické menšině na území Vídně. Její kořeny sahají až do středověku, kdy přicházeli do tohoto města první čeští kupci. Podle neoficiálních zdrojů žilo ve Vídni na přelomu 19. a 20. století až 300 000 Čechů, kteří sem přicházeli především s vidinou lepších pracovních příležitostí. Bylo mezi nimi mnoho dělníků, řemeslníků, služebných a dalších živnostníků. Na vídeňské univerzitě studovalo mnoho českých studentů a v řadách vídeňských Čechů bylo rovněž mnoho umělců, šlechticů a inteligence. Češi to neměli v německy hovořící Vídni nikdy zcela lehké a své pozice si museli vždy vydobývat. To také vedlo k upevňování české národní identity v tomto „jinoetnickém“ prostředí. Češi pořádali české bály, zakládali různé kulturní spolky a založili zde české školství. Česká menšina musela v minulost čelit mnoha zvrátům a její vývoj a soudružnost byla vždy ovlivňována událostmi, které se děly v Československu. Identita vídeňských Čechů je tedy v této práci zkoumána jako proměnlivý a situační fenomén, na který je nutné nahlížet v kontextu času a odlišných životních zkušeností jednotlivců.

Práce se dělí na dva základní úseky; část teoretickou a praktickou. V teoretické části práce jsou charakterizovány nejdůležitější koncepty, které se k tématu identity vztahují. V úplném úvodu se jedná se o definici identity v kontextu sociokulturní antropologie. Koncept identity je zde nahlížen jako sociální konstrukt, který je možné dále rozlišovat v osobní a kolektivní rovině. Dále je v textu rozebrán fenomén etnicity jakožto specifický druh kolektivní identifikace. Etnická, respektive národní identita, se v diplomové práci značně překrývají, a proto jsou autorkou pojímány jako synonyma. Protože si práce klade za cíl definovat hlavní atributy kolektivní identity vídeňských Čechů, jsou v teoretické rovině dále vymezeny fenomény kolektivní a kulturní paměti, které se výraznou mírou podílejí na konstrukci identity jedince a celé skupiny. Dále je zde představen fenomén mezinárodní migrace, neboť především na základě odlišné migrační zkušenosti je česká skupina ve Vídni diferenciována. Češi přicházeli do Vídně v několika velkých etapách, z nich každá skupina migrantů byla motivována odlišnými faktory.

Praktická část práce je postavena na výzkumu v terénu, který prováděla autorka po dobu jejího desetiměsíčního studijního pobytu na vídeňské *Universität für*

Bodenkultur. Autorka se na začátku praktické části věnuje historii české menšiny ve Vídni a důležitým událostem, které tuto kolektivitu ovlivnily. Na základě biografického výzkumu jsou vymezeny hlavní aspekty české identity ve Vídni, které jsou dále podrobeny kritickému zkoumání v kontextu narativních vyprávění oslovených vídeňských Čechů. V práci jsou rovněž podrobně charakterizovány jednotlivé migrační vlny Čechů do Vídně, které jsou spojeny s roky 1948, 1968, 1977 a dále. Právě v souvislosti s migrační zkušeností či její absencí se česká skupina ve Vídni diferencuje a tomuto faktu je nutné se v průběhu výzkumu a vyhodnocování přizpůsobovat. V poslední kapitole práce je zkoumána percepce domova a osobní identifikace s „češtvím“ u vybraných narátorů. V úplném závěru jsou formulovány výsledky komparace získaných narácí, které byly po celou dobu výzkumu kriticky zkoumány s ohledem na odlišný kontext životních příběhů a osobních zkušeností jednotlivců.

2 Cíl a metodika

Hlavním cílem diplomové práce je identifikovat nejdůležitější aspekty národní/etnické identity Čechů¹ žijících již po několik generací ve Vídni, a to v kontextu biografických vyprávění samotných zástupců této skupiny. Snahou je též identifikovat případné odlišnosti v percepci české identity u jednotlivých skupin vídeňských Čechů, kteří se diferencují na základě migrační zkušenosti a různých migračních vln.

Teoretický rámec práce vychází především z analýzy sekundárních dat, konkrétně je to studium odborné literatury, tištěných a elektronických periodik a dalších medií. Empirická část práce je založena na využití kvalitativní výzkumné metody, pro kterou je typické hloubkové šetření určitého fenoménu. Výzkumník/výzkumnice obvykle pracuje s omezeným počtem jedinců a snaží se nalézt odpovědi na otázky „jak“ a „proč“. Oproti kvantitativnímu výzkumu se kvalitativnímu šetření vytýká jeho neprůhlednost, nemožnost zobecnění a formalizace. Naopak největší výhodou kvalitativního výzkumu je získání subjektivních interpretací jednotlivců, které je možné detailně srovnávat. Zkoumaný fenomén je tak sledován v širším kontextu a vývoji (Hendl, 2012, s. 50–51). Pro nalezení odpovědi na výzkumnou otázku bylo konkrétně využito biografické metody šetření. Podstatou biografické metody jsou životní příběhy lidí neboli narativa, na základě kterých, se výzkumník/výzkumnice snaží interpretovat chování a jednání jednotlivců, a porozumět výkladu prožité minulosti a osobní percepcie jedince. Pro správnou interpretaci každé biografie je nutné znát prostředí a okolnosti, které na onoho jednotlivce působí. Životní příběhy informátorů/informátorek² je tak vždy nutné zkoumat a podrobit kritice v rámci širšího sociálního, kulturního, politického a zkušenostního kontextu (Svoboda, 2007, s. 4).

Jako metodu sběru dat bylo zvoleno narativní interview, jehož účelem bylo získat subjektivní interpretace etnické/národní identity oslovených narátorů/narátorek. Autorka se po celou dobu rozhovoru řídila zásadami narativního interview (Schütze, 1977). Na začátku rozhovoru byli informátoři a informátorky ujistěni o zachování jejich

¹ Pro ujasnění je nejprve důležité vymezit používání termínů „Češi ve Vídni“ a „vídeňští Češi“ v této diplomové práci. Autorka oba termíny považuje více méně za synonyma pro označení dlouhodobě i krátkodobě žijících Čechů ve Vídni, kdy určujícím faktorem vymezení obou kategorií je znalost Českého jazyka a různě silná či slabá percepcie české identity. V textu lze přeci jen zaznamenat, že výraz „vídeňský Čech“ používá autorka častěji ve spojení s druhou a třetí generací Čechů, kteří se ve Vídni již narodili. Termín „Češi ve Vídni“ je tak pojímán a používán v širším záběru.

² Ve vědeckém diskurzu se používá pro jednotlivce vyprávějící své životní příběhy termínu *narátor* či *informátor*.

anonymity³ a dále byli vyzváni k volnému vyprávění svého příběhu, do kterého se autorka snažila co nejméně zasahovat a pouze informátora a informátorku usměrňovat v toku vyprávění. Poté bylo informátorům a informátorkám položeno několik doplňujících otázek z následujících tematických okruhů:

1. Situace české menšiny ve Vídni v minulosti a dnes.
2. Soudružnost české menšiny ve Vídni v minulosti a dnes.
3. Atributy české identity ve Vídni.
4. Transmise české identity na další generace.
5. „Češství“ jako problém.
6. Vnímání vlastní etnické/národní identity,
7. Percepce domova.

Vedle dvanácti narativních rozhovorů bylo provedeno také pět strukturovaných interview s představiteli vybraných českých spolků a iniciativ, které se souhlasem dotazovaných nebyly anonymizovány. Rozhovor poskytla paní Hana Herdová (šéfredaktorka *Vídeňských svobodných listů*), Helena Huberová (ředitelka českého gymnázia ve Vídni), Zuzana Brejcha (ředitelka sdružení *Kontakt-forum*), pan Karel Hanzl (předseda školského spolku *Komenský*) a pan Jiří Chmel (chartista a zakladatel nočního klubu *Nachtasyl*). Zde byl rozhovor od začátku korigován předem připravenými otázkami z následujících tematických okruhů:

1. Historie spolku/iniciativy.
2. Význam spolku/iniciativy.
3. Současné aktivity spolku/iniciativy.
4. Zájem mladé generace o aktivity spolku/iniciativy.

První kontakt s českou menšinou ve Vídni pomohla autorce zprostředkovat paní Hana Herdová. Autorka byla pozvána do *Slovanské besedy* ve Vídni, kde probíhal 21. 11. 2015 přednáškový večer *Druhý život Mistra Jana Husa*. Zde byly navázány první kontakty s vídeňskými Čechy. Další spojení byla získána metodou tzv. sněhové koule, kdy byli oslovení informátoři a informátorky ochotni poskytnout kontakt na někoho

³ Autorka práce se řídila etickým kodexem České asociace pro orální historii (najdeš online) a zákonem o ochranně osobních údajů – vypiš přesný název. V práci jsou proto informátoři a informátorky pod fiktivními jmény, zástupci místních českých spolků a iniciativy souhlasili s uveřejněním pravých jmen – souhlas informátora/informátorky se nachází v archivu autorky. V archivu se rovněž nachází celé nahrávky a přepisy rozhovorů.

dalšího. Jakmile se autorka v menšině částečně zorientovala, hledala si kontakty sama především na internetu. Vybraní informátoři a informátorky byly osloveni osobně, po telefonu, nebo emailem. Sjednaná interview proběhla pouze formou osobního setkání. Za souhlasu informátorů a informátorek byly rozhovory nahrávány na diktafon a následně přepsány, opakovaně analyzovány a interpretovány.

V průběhu výzkumu, především na počátku, se musela autorka potýkat s jistou mírou nedůvěřivosti ze strany informátorů a informátorek, která byla ale ve většině případů brzy prolomena. Drobným handicapem se stala nedostatečná jazyková znalost němčiny, na jejímž základě měla autorka problémy se studiem odborné německé literatury. Nejcennějším zdrojem informací a poznatků byly ovšem poskytnuté rozhovory a životní příběhy narátorů a narátorek, kteří byli velice ochotní a nápomocní. Následuje tabulka se základními pasportizačními údaji o informátorech a informátorkách.

Tab. č. 1 - Pasportizační údaje o informátorech a informátorkách

Jméno	Rok nar.	Místo nar.	Příchod do Vídně	Datum a místo rozhovoru	Důvod migrace
Alena	1943	Vídeň	-	17. 03. 2016, Vídeň	
Olga	1944	Vídeň	-	20. 04. 2016, Vídeň	
Josef	1952	Vídeň	-	22. 06. 2016, Vídeň	
Libuše	1934	Vídeň	-	04. 03. 2016, Vídeň	
Jana	1948	ČR (Praha)	1981	13. 05. 2016, Vídeň	Charta 77
Lucie	1967	ČR (Kroměříž)	1992	10. 03. 2016, Vídeň	za partnerem
Jan	1954	ČR (Most)	1982	17. 05. 2016, Vídeň	Charta 77
Tereza	1949	ČR (Praha)	1971	27. 04. 2016, Vídeň	za partnerem
Klára	1946	ČR(Praha)	květen 1968	29. 04. 2016, Vídeň	politika v ČSR
Tomáš	1948	ČR	1965	25. 02. 2016, Vídeň	rozhodnutí rodičů
Ladislav	1946	ČR (Praha)	1981	01. 05. 2016, Vídeň	Charta 77
Lenka	1953	ČR (Praha)	1968	13. 05. 2016, Vídeň	okupace ČSR

Zdroj: autorka práce

3 Teoretická východiska

3.1 Identita

Téma identity je velice komplexním předmětem, na který je nutno nahlížet a posuzovat ho v rámci konkrétní vědecké disciplíny. Pojem identifikace je ve filosofii či psychologii ve většině případů zkoumán a používán ve zcela jiných souvislostech. V psychologii se o identifikaci hovoří nejčastěji jako o procesu utváření lidské osobnosti, zkoumána je především v osobní rovině. Filosofie identity se zabývá velice často egem člověka, je relativizována a má přesah do transcendentálna. Z toho vyplývá, že jakékoliv teoretické úvahy o identitě a jejích typech by měly být vedeny dle teoretických výkladů, do kterých jsou zasazeny. V kontextu sociologie a sociokulturní antropologie se hovoří o identitě jako o sociální identifikaci. Identita je klíčovým prvkem subjektivní reality, mezi níž a společností existuje dialektický vztah. Německý egyptolog a kulturolog Jan Assman (2001, s. 115) hovoří o identitě, jako o „*záležitosti vědomí, tj. reflektivního uchopení nevědomého obrazu. To platí jak v individuálním, tak v kolektivním životě. Jsem osobou v té míře, v níž sebe sama jakožto osobu znám, a právě tak je skupina lidí „kmenem“, „lidem“ či „národem“ pouze v míře, nakolik se v mezích těchto pojmů chápe a zpodobňuje*“. Identita se utváří v rámci sociálních procesů a následně je udržována a formována během neustále vznikajících sociálních vztahů. Vzájemným působením individuálního vědomí jedince a společnosti jakožto sociální struktury vznikají typy identit, které zpětně ony sociální struktury ovlivňují a přebudovávají, a které jsou v každodenním životě pozorovatelné, ověřitelné ale i popíratelné prostřednictvím zkušenosti běžně uvažujících lidí⁴ (Berger; Luckmann, 1999, s. 170–176).

Žádná z teorií nehovoří o tom, že by byla identita vrozenou záležitostí, právě naopak. Jedinec je obvykle součástí vícero sociálních skupin a má tedy několik identit současně. Norský antropolog Thomas Hylland Eriksen (2007, s. 52) konstatuje, že „*jednotlivé identity mají různou důležitost, navzájem se překrývají, koexistují, ale mohou spolu také soutěžit*“

⁴ V tomto případě se nejedná o typizaci a ověřování v rámci zásad a metod vědecké práce.

Fenomén identity je také v této diplomové práci nahlížen z perspektivy sociálního konstruktivismu. Jak již bylo řečeno, identita je tedy chápána jako výsledek dialektického vztahu společnosti a jedince, a její typy jsou sociálními produkty představující prvky objektivní sociální reality (Berger; Luckmann, 1999, s. 170–176).

3.1.1 Osobní versus kolektivní identita

Teorie identity v sobě zahrnuje dva fenomény, kterými jsou sociální/kolektivní identita a identita individuální (osobní). V kontextu sociální psychologie jsou individuální a sociální/kolektivní identity posuzovány jako dva rozdílné psychologické jevy, kdežto v perspektivě sociologie a sociokulturní antropologie je na ně nahlíženo jako na dva úzce propojené konstrukty, které nemohou existovat jeden bez druhého. Přesto je nutné po terminologické stránce oba pojmy rozlišit. Jak uvádí sociolog Josef Bernard (2008, s. 121) sociální identita označuje příslušnost jedince k sociálně vymezeným skupinám a je součástí osobní identity, kterou ovlivňuje. Sociální identita nevzniká automaticky s členstvím v nějaké skupině, nýbrž s uvědoměním si této příslušnosti v rovině subjektivní reality jedince, tedy v sobě samotném a rovněž z perspektivy okolí. Podle toho, jak se tento subjektivní svět mění, modifikuje se neustále i sociální identita. Hledání sociální identity je tedy jakousi typizací, ke které dochází prostřednictvím interakce. Na sociální identitu lze proto pohlížet jako na soubor atributů, které jsou jedinci přiřazovány okolím. V logice věci je tak osobní identita těmito aspekty ovlivňována, nicméně není možné ji rozumět jako jejich odrazu, protože jedinec má vždy možnost se jakékoliv typizaci vzepřít, poddat či přizpůsobit. Jedinec v životě vystupuje v mnoha rolích, nejedná se tedy nikdy pouze o jednu podobu totožnosti. Za všemi identitami člověka je vždy vědomí sebe sama jakožto celistvé bytosti, která na sebe přebírá nejrůznější role a činnosti (Bernard, 2008, s. 121).

V rámci osobní identity se jedinec obrací k sobě samému a pokládá si otázku kým je a čím se liší od těch ostatních. Podle sociálního antropologa Thomase H. Eriksena (2007, s. 65) se jedná o uvědomění v rovině osobní a společenské, tedy „já“ versus „ti druzí“. Sociální identifikace se tak vztahuje jak na jedincevu individualitu, tak na sociální kolektivitu. *„Sociální identifikace má tedy, jinými slovy, co do činění s tím, k jaké skupině jedinec náleží, tedy s kým se identifikuje, a s tím, jak lidé etablojí a zachovávají hranice mezi námi a jimi“*. Eriksen nahlíží na identitu především jako na

proces. Ve svých textech proto používá místo výrazu identita termínu identifikace, jakožto procesuální veličiny tvořící jakousi kostru, z jejíž perspektivy je nahlíženo na další sociální kategorie – etnicitu, národ, kulturu a náboženství.

Britský sociolog Richard Jenkins (2002, s. 3–5) nahlíží na „individuálně jedinečné“ a „kolektivně sdílené“ jako na dva analogické jevy, které jsou propojené vzájemnou interakcí. Procesy, v rámci kterých jsou vytvářeny a reprodukovány, jsou si v mnoha ohledech velice podobné. Jenkins toto setkávání a prolínání individuálního s kolektivním nazývá jednoduchým spojením „*Human world*“ (svět lidí) ve kterém autor spatřuje jakýsi klasifikační systém/řád lidského světa obsahující rovinu individuální (to, co se děje lidem v jejich myslích), rovinu interakce (vztahy mezi lidmi) a institucionální rovinu (organizace, vzory a zavedené způsoby). Podle Jenkinse individuální identifikace vzniká diferenciací neboli odlišením se od druhých, a to na základě primární a následné socializace, každodenní interakce a institucionalizovanými postupy, při kterých jednotlivci vymezují sami sebe a zároveň jsou identifikováni ostatními.

Kolektivní identita evokuje silnou představu o vzájemné podobnosti. V procesu utváření kolektivní identity se symbolicky konstruují a definují atributy této analogie v kontrastu k rozdílnosti a vymezení se vůči jiné skupině – „těm druhým“ (Eisenstadt, Giesen, 2003, s. 361). Jenkins dále tvrdí, že ještě před tím, než můžeme hovořit o členství v nějaké kolektivitě, musí mít lidé něco intersubjektivně společného, a to bez ohledu na to, nakolik vágní, zdánlivě nedůležité a iluzorní se tato podobnost jeví (Jenkins, 2008, s. 103).

Sociální antropologie se zabývá především kolektivní formou identity, která je vytvářena záměrnými a nezáměrnými interakcemi, jež jsou samy sociálně modelovány a strukturovány. Není přirozeně vytvářená, nýbrž se jedná o sociální konstrukt a velice dynamický model. Před rokem 1969 byla skupinová identita vnímána jako daná. K zásadní změně v myšlení došlo až s vydáním knihy *Ethnic Groups and Boundaries* (1969, s.10–37) od norského sociálního antropologa Fredrika Bartha. Barth a jeho kolegové přišli s tezí, že hranice mezi skupinami nejsou tak jednoznačné, jak se doposud myslelo. Diferenciace uvnitř skupiny je často mnohem větší než rozdíly mezi vícero skupinami. Hlavní roli zde nehrají rozdíly, nýbrž vztahy mezi jednotlivými kolektivitami.⁵

⁵ O díle Frederika Bartha se více hovoří také v textu věnující se etnické identitě.

Kolektivní identita vzniká ze sociální konstrukce hranic, které vytvářejí linie oddělující sociální vztahy a vzájemnou interakci mezi jedinci a skupinami jednotlivců, mezi členy a nečleny určité kolektivity, mezi tím, kdo a co je „cizí“ a „odlišné“. V sociologii se tento proces vyčleňování a zahrnování nazývá termíny „out-groups“ a „in-groups“. Pojmy pocházejí z teorie sociální identity, která se zrodila z práce sociálních psychologů Henriho Tajfela a John Turnera (1978). Podle této teorie, je pro jedince zcela přirozenou záležitostí pocit určité sociální identity a vymezení se v rámci sociální skupiny. V teorii sociální identity se také objevuje fenomén vnitřní soudružnosti, jinými slovy, proč je některá identita pro jednotlivce důležitější než ostatní. Problematikou vnitřní soudružnosti se zabýval sociolog George Simmel, který prohlásil, že vnitřní soudružnost kolektivity je definována mírou vnějšího tlaku. Tento princip je někdy nazýván jako „Simmelovo pravidlo“. Podle tohoto pravidla lze tvrdit, že silné a semknuté skupiny jsou takové, které musí čelit většímu tlaku a pozornosti jejich okolí. Od míry tohoto tlaku se odvíjí také specifická typizace těchto skupin (Eriksen, 2007, s. 75). Toto pravidlo se dá tedy využít nejen v etnické a národní rovině, kdy vedle sebe žijí různé etnické entity a národy, ale také v oblasti genderu, sociálního postavení ve společnosti, barvy pleti apod. K fenoménu soudružnosti se vyjadřuje i sám Thomas H. Eriksen (2007, s. 75), který hovoří o vnitřním uspořádáním, autoritách, solidaritě, loajalitě a zdrojích jako o dalších aspektech určujících kvalitu soudružnosti. Eriksen tak definuje „extrémně integrovanou skupinu“, která nabízí svým členům vše od smyslu života až po zaměstnání, manželství, bydliště a síť přátel. Při výstupu z takovéto skupiny obvykle platí jedinec velkou cenu v podobě nového a nejistého začátku někde jinde. Vedle této skupiny stojí „extrémně volně integrovaná skupina“, která svým členům nabízí pouze jeden či dva důvody pro obhájení své vlastní existence. Poslední skupinou jsou jednotlivci, kteří nepatří ani do jedné zmiňované kategorie. Jsou to lidé, kteří se necítí ani tak, ani tak. Tato smíšená kategorie se nazývá lokálním výrazem „douglass“⁶. Tyto nové smíšené formy mají veškeré systémy identit a brání ve vytváření ostrých meziskupinových hranic. Jelikož byl tento fenomén vypořádán v mnoha rozdílných společnostech, ve vědeckém diskurzu se pro něj ustálily pojmy jako „hybridita“, „kreolizace“ či „synkretismus“ (Eriksen, 2007, s. 79).

⁶ Pojem je vypůjčen z jazyka *Bhojopuri* (varianta hindí) a označuje míšence, kteří mají jak africký, tak indický původ a přišli na území Trinidadu jako přistěhovalci ve druhé polovině 19. století (Eriksen, 2007, s. 77).

Autoři Samuel N. Eisenstadt a Bernhard Giesen (2003, s. 361–374) zasazují proces budování kolektivní identity do specifické prostorové, časové a reflexní dimenze. Z prostorového hlediska jsou to rozdíly mezi tím, co je dole a nahoře, vlevo a vpravo. Z časového hlediska jsou to rozdíly mezi minulostí a budoucností a reflexivní oblast se soustřeďuje na rozdíly jádro versus periferie. V rámci této kategorizace se jedná o dichotomické pojetí odlišnosti, ve které je ale skrytá trichotomie, protože i mezi minulostí a budoucností a tím co bylo a bude, je hranice. Právě tento střed je jakýmsi ohniskem identity a způsobem jakým se rozšiřuje do dalších sfér se konstruuje svět.

Jádrem konstrukce kolektivní identity jsou určité atributy (kódy), které představují oné nejjednodušší rozdíly a odlišnosti pomocí kterých jsou pak vytvářeny hranice mezi skupinami. Tyto znaky odkazují ve všech lidských společnostech k určitým danostem kulturního a sociálního života a jsou výstupním bodem pro rozlišení mezi „námi“ a „těmi druhými“. Americký sociolog Edward Shils (1975, s. 111) definoval jako hlavní kódy konstrukce společné identity prvobytnost, občanské soužití, kulturu a posvátnost. Tyto kódy obsahují složky, jejichž důležitost se mění podle situace a které jsou spojeny s konkrétními sociálními skupinami. Mezi prvobytné typy kolektivní identity jsou řazeny pohlaví, generace, příbuzenství, etnicita, rasa a jsou považovány za objektivní a nezpochybnitelné, u nichž lze jen těžko překročit hranice. Případné překročení těchto hranic je kontrolováno prostřednictvím rituálů a obřadů jako jsou pohřby, sňatky, inaugurace, zasvěcení, kterými jsou tyto meze upevňovány. Prvobytnost tedy není ve skutečnosti žádnou daností, nýbrž se jedná o sociální konstrukci, která pro své přežití potřebuje nějaké lidské úsilí v podobě obřadů a rituálů (Eisenstadt, Giesen, 2003, s. 368).

Dalším kódem kolektivní identity je tzv. občanské soužití, které vzniká na základě obeznámení s běžnou sociální praxí, pravidly chování často institucionálně zakotvenými, a tradicemi, které vymezují hranice určité kolektivity⁷ (Berger, Luckmann, 1999, s. 56–70). Tradice jsou vztahovány ke konkrétním mytickým počátkům a historickým událostem, jakými mohou být revoluce či zkušenost migrace. S tím souvisí fakt, že kolektivní identita se přesouvá z roviny každodenní praxe ke sféře kulturních a transcendentálních idejí, kterou tvoří především kolektivní historická

⁷ K atributu občanského soužití se váže koncept „*habitualizace*“ (Berger; Luckmann, 1999, s. 56-70) kterou autoři míní jakoukoliv často opakovanou činnost, která se ustálí ve vzorec. Tento vzorec je pak napodobován a jako vzorec je také chápán svým vykonavatelem. Díky procesu habitualizace nemusí být každá činnost opětovně definována, nýbrž je zahrnuta do předem daných definic. Taktéž je vytvořena míra vhodnosti, pro danou situaci. Procesy habitualizace vždy předcházejí institucionalizaci zvyků a vzniku samotných institucí.

paměť „*Jádro konstrukce kolektivní identity tu představuje konkrétnost osoby, lokality, či historické události. Nestačí pouze znát mýtus původu, příslušníci komunity musí mytické místo navštěvovat a podílet se na pamětním rituálu*“ (Eisenstadt, Giesen, 2003, s. 372).

Hranice občanské komunity není tak ostře vytyčena, ale je poměrně rozptýlena. Možností, jak se stát členem občanské komunity, je přijmout pravidla, osvojit si místní obyčej, běžné chování. Porušování pravidel a zpochybňování stávajících vzorců „cizí“/„vnější“ skupinou či jednotlivcem je neslučitelné se snahou stát se oné kolektivity součástí. Ten, kdo stojí vně, je považován za cizince, za někoho jiného a zvláštního, nicméně mu nejsou připisovány žádné negativní ani pozitivní charakteristiky. Poslední typ kategorie konstrukce kolektivní identity je v rámci úzkého kulturního smyslu. To znamená, že překračuje pouhé konvence a měnitelné definice a dotýká se nějakého nadpřirozeného zdroje identity. Bývá prezentován jako lidský výtvar v souladu s nějakým božským příkazem. Tyto kolektivity nejčastěji představují náboženství. Hranici vnějšího a vnitřního prostředí lze překročit vzděláním, komunikací a konverzí. Tyto kulturní kódy často vytváří misionářské zanícení (Eisenstadt, Giesen, 2003, s. 361–374).

Jak již bylo řečeno, kolektivní identita je sociálním konstruktem a dynamickou entitou, jejíž podstatou je vymezení se vůči druhým na základě nějakých odlišností a zároveň vědomí příslušnosti k takové kolektivitě, se kterou se prostřednictvím společně sdílených atributů identifikují. Vídeňští Češi jsou příkladem specifické kolektivity, která se od ostatních liší především společnými atributy etnické a národní identity. Následující kapitoly jsou tak v logické návaznosti věnovány těmto dvěma specifickým typům kolektivní identity, které jsou pro teoretické zázemí této diplomové práce signifikantní.

3.1.2 Etnická/národní identita⁸

Jelikož bývá etnicita často chápána jako komponent národa (Anthony Smith, 2003), jeden z nástrojů nacionalismu⁹ (Gellner, 1997), nebo evolučně ranější forma národa (Bromley, 1979), je její definice úzce spjata s teoriemi národa a nacionalismu. Z těchto důvodů je zapotřebí etnicitu a národní identitu zkoumat komparativně, protože se oba termíny zaměřují na stejnou niku identity a mnohdy se prolínají. Sociální antropolog Leoš Šatava (2009, s. 14) v souvislosti s problematikou etnicity a jejího prolínání s národní identitou hovoří o dvou krajních podobách vnímání etnické příslušnosti. Jsou jimi ryze národní (etnický) model, ve kterém je národní vědomí zároveň vědomím etnickým a vymezuje se především na bázi jazyka, mravů a kultury, které jsou jasně ohraničenými entitami¹⁰ a druhým modelem je etnické vědomí kladené nad rámec občanské příslušnosti a lidského cítění obecně. Teorii etnicity a teorii národa lze klasifikovat z pohledu dvou teoretických konceptů, kterými jsou kategorie primordialismu a opozičního modernismu, jehož součástí jsou konstruktivistické a instrumentalistické teorie, které zkoumají etnikum a způsoby jeho uplatňování v různých sociokulturních souvislostech¹¹ (Hirt, 2007, s. 3). Z pohledu sociálního konstruktivismu lze etnicitu vymezit jako specifickou formu kolektivní identity ale zároveň se jedná o velice heterogenní koncept, pro který není snadné nalézt jednotný vzor. Na etnicitu je tedy třeba nahlížet jako na vnitřně složitější a komplexní fenomén (Hampl, 1994, s. 191–198).

⁸ Národní identita stejně jako etnická definuje, kým jsme. Její dominanci lze zaznamenat od té doby, co tradiční sociální skupiny a instituce jako příbuzenská, vesnická či náboženská komunita ztrácejí na významu a začínají se rozpadat. V individuální rovině se jedná o zvláštní typ skupinové identity, kdy se lidé cítí být svázáni s ostatními na základě společných atributů jako je například jazyk, teritorium, historie, zvyky atd. (Bauer, 2003 s. 42). Z hlediska sociálních věd je národ v první řadě konstrukt. V ideologické rovině je národní identita spjata s pojmem nacionalismus.

⁹ V moderním státě se nacionalismem myslí národní ideologie, jejíž ideou je zvláštní historické poslání národa, jeho teritoriální zakotvení, ospravedlnění jeho vzniku a kulturní jedinečnost. Termín nacionalismus se mnohdy používá hlavně v negativní konotaci hovořící o agresivní ideologii, ve které se vyhraněnost vůči vlastní národní identitě střetává se zájmy a existencí ostatních národů. Jak ale uvádí mnoho sociologů a sociálních antropologů mezi něž patří i Ernest Gellner (1993), o nacionalismu nelze hovořit pouze jako o negativní ideologii.

¹⁰ Tento koncept je také nazýván jako „herdovský“ protože se nejvíce prosazuje v německém romantismu 19. století. Po středověkém chápání národa postaveném na teritoriálním principu se ve střední a jihovýchodní Evropě se od 19. století prosazuje právě ono „herdovské“ pojetí prosazující jazyk a kulturu jako nejdůležitější kritéria (Šatava, 2009, s. 14).

¹¹ Primordiální přístup zdůrazňuje přirozenou existenci národa a jakousi danost etnicity v lidském společenství. Modernistický přístup zastřešuje konstruktivistický a situationalistický směr který říká, že národy jsou produkty specifických historických a společenských podmínek. Oba přístupy jsou podrobně rozebrány v následující kapitole.

Obsah termínu „eticita“ nelze jednoznačně definovat, nicméně obvykle označuje příslušnost jedince k určité skupině, nebo také pocit sounáležitosti s nějakou kolektivitou, a to na základě souboru určitých charakteristik. Etnicita je jednou z dimenzí identity, a proto je získání statutu člena určité skupiny možné pouze identifikací s onou kolektivitou. V minulosti znamenal tento pojem „pohanství“ a ve vědě byl vůbec poprvé použit sociologem Davidem Riesmanem v roce 1953 v rámci polemiky o zasahování politiky do vědy (Tesař, 2007, s. 54).

I když je výraz etnický či etnikum téměř starobylým pojmem, v kontextu soudobých společenských věd se jedná o moderní fenomén. S přechodem od tradiční společnosti k moderní se vymezení identity stalo v mnoha společnostech problematickým a tento pojem začal být chápán jako téma každodenního života. Zvýšený zájem o problematiku identity se začal objevovat analogicky s formováním etnické a nacionalistické politiky v padesátých letech 20. století. V této době také začala vznikat první nacionalistická hnutí za osvobození kolonií a minority začaly ve velkém bojovat o jejich práva (Eriksen, 2007, s. 52).

Etnicita a identita obecně se stala jedním z nejproblematickejších výrazů na poli sociální a kulturní antropologie koncem šedesátých let 20. století. Etnicitu, kterou dnes chápeme především jako přináležení člověka ke konkrétní etnické skupině, takto poprvé formuloval norský antropolog Frederik Barth (1969, s. 10–37). Právě moment skupinového vymezení Barth stanovil jako definiční aspekt etnické identity. Hlavní přínos Bartha byla změna celého konceptu společnosti, nahlíženého jako přirozený fenomén kulturních bytostí, a to přesto, že tento model nikdy zcela neopustil (Eriksen, 2007, s. 82). Barth ve svém díle konstatuje, že se společnosti mohou skládat z mnoha etnických skupin a hranice mezi těmito společnostmi nejsou striktně vymezené, ale naopak propustné a relativní (Barth, 1969, s. 16–17). Další inovací v tématu etnicity představoval Barthův názor, že neexistuje přímá shoda mezi etnickou skupinou a kulturními shodami či odlišnostmi Německý sociolog Marco Heinz (1993, s. 128) k tématu dále konstatuje, že aspekty, na základě kterých dochází k ustanovení určité etnické skupiny, nejsou souhrnem objektivních odlišností, nýbrž postačí, pokud je za takové považují dotyční aktéři.

Více než obsah etnicity se do popředí zájmu odborníků dostává vedení etnické hranice¹² a sociální interakce, díky které jsou hranice mezi jednotlivými etnickými skupinami konstruovány a definovány (Lozoviuk, 2005 s. 169).

3.1.3 Přístupy k etnicitě/národnosti

Jak již bylo řečeno, definice etnicity jsou úzce spjaty s definicí nacionalismu a národa, protože etnicita je považována za jeden z aspektů národní identity. Jelikož se etnická a národní identita značně prolínají, pro obě kategorie lze využít stejné přístupy k jejich vysvětlení. Těmito hlavními názorovými proudy jsou „primordialistický“ a „konstruktivistický“, jinak také „situacionalistický“ přístup. Oba přístupy jsou nicméně stále komplementární a jejich specifické postavení pak blíže hodnotí tzv. etnicismus neboli teorie ethnie od Anthonyho D. Smithe (1996) o které bude taktéž ještě řeč.

Tak zvanými primordialistickými vazbami označil v padesátých letech 20. století americký sociolog Edward Shils vztahy ve vybraných skupinách společnosti založené na pokrevním příbuzenství. Bylo to vůbec poprvé, kdy byl tento termín použit v odborné práci. Na primordialismus nelze pohlížet jako na ucelenou vědeckou teorii, ale stal se spíše zastřešujícím termínem pro zcela přirozené pojetí národa jakožto nestrojenou a vrozenou součást lidské existence. Tento přístup zdůrazňuje danost národa, nikoli jeho ideový princip, který je nutné podrobit kritickému zkoumání. V 19. století, velká většina autorů zabývajících se národní identitou koncipuje svoje teze na přesvědčení, že národy existují odjakživa, jsou věčné, univerzální a mají své specifické rysy, mezi než patří především jednotná kultura, jazyk a historický či pokrevní původ (Hirt, 2007, s. 2). Za nejvýznamnějšího představitele primordialismu lze považovat Clifforda Geertze, který mezi primordiální fenomény oddělující od sebe jednotlivé skupiny, zahrnuje charakteristiky jako zrození, mýtus původu, rituál, náboženství či genealogický původ (Geertz, 2000, s. 267–268). Jak uvádí Adam Horálek (2012, s. 29) za čistě puristický primordialismus lze považovat sovětskou etnografickou školu, kterou vystihuje Stalin (1949, s. 11) svojí definicí národa jako „*historicky vzniklé stabilní*

¹² Etnicita bývá často používána k vysvětlení společenských jevů, které ale postrádají etnické znaky. Mocenské a politické konflikty bývají často prezentovány a vysvětlovány jako konflikty etnické, ale často je lidské chování motivováno spíše sociálními podmínkami než jejich etnickou identitou. S tím souvisí častý omyl, že různé kultury jsou odděleny právě etnickou hranicí. Mnohdy ale etnická hranice odděluje původně shodné kultury, nebo naopak ve společenství o několika kulturně rozdílných celcích žádná taková hranice neexistuje (Bahenský, 2010, s. 44–47).

pospolitosti řeči, území, hospodářského života a psychického založení, projevující se v pospolitosti kultury.“ Dle Stalina (1949, s. 9) není národ ani rasovou a kmenovou pospolitostí, nýbrž historicky vzniklým společenstvím lidí.

Od šedesátých let 20. století je primordialismus postupně vytlačen na okraj a stává se spíše prostředkem politické rétoriky a praxe. V opozici k němu stojí přístupy, které lze souhrnně označit za modernistické. Vzhledem k velkému množství pohledů, nejednoznačnosti vymezení a vzájemným sporům vůči primordialismu, se tyto opoziční směry dají členit do více podskupin, a jejich souhrnný název se proto liší. Kromě výrazu „modernistický“ se soubor těchto kategorií nazývá také jako „situacionalistický“, „instrumentalistický“ či „konstruktivistický“ přístup. Zmíněné kategorie jsou nicméně pojímány jako komplementární, a proto je jejich souhrnné označení spíše jen otázkou pojmenování. V tomto textu je dále použito výrazu „konstruktivistický“, neboť nejlépe vystihuje podstatu onoho přístupu. Zastánci tohoto konceptuálního názoru vnímají národ subjektivně, a to jako produkt specifických společenských a historických podmínek, které nastaly s příchodem modernity na přelomu 19. a 20. století. Především pak po druhé světové válce převažuje názor, že národy jsou konstruktem moderní doby a neexistují univerzálně. K nejvýznamnějším představitelům konstruktivistického pojetí národa patří česko-britský filosof a sociální antropolog Ernest Gellner (2005, s. 59–60), který chápe etnicitu jako novodobý jev a konstrukt moderní doby. Na primordialismus reaguje slovy: „*národy jako přirozený a od Boha daný způsob třídění lidí, jako vrozené, ačkoli dlouho odkládané politické určení, jsou mýtem.*“ Podle Gellnera (2003, s. 8) jsou národy a nacionalismus fenomény moderní průmyslové společnosti a jsou tedy produktem hospodářského a politického vývoje. Nacionalismus v Gellnerově pojetí představuje politickou doktrínu a pocit, že stát a národ si musí odpovídat, zároveň ale odmítá tezi nacionalistů o tom, že by měl nacionalismus kořeny přímo v lidském „psyché“. Z toho, jak Gellner (1994, s. 35) definuje nacionalismus jako ideologii, jejímž požadavkem je společná hranice etnicity s hranicemi politické jednotky, plyne, že etnicita je nástrojem nacionalismu a tvoří její neoddělitelnou součást, na základě které, vzniká z etnika národ.

Český historik Miroslav Hroch (2004, s. 95–96) zasazuje nacionalismus také do prostředí industrializace 19. století a do hlubokých sociokulturních proměn, kterými v té době společnosti procházely. Z Hrochových tezí navíc vyplývá, že národ je intelektuálním produktem a etnicita je chápána spíše v rovině intelektuálních představ, které jsou internalizovány v průběhu národního hnutí (Horálek, 2012, s. 35). Dalším

významným primordialistou byl americký politolog Benedict Anderson, který je autorem termínu a stejnojmenné knihy *Imagine Communities* (1991, s. 1–36). Anderson tvrdí, že národ se může stát národem až v případě, kdy si jeho členové jsou schopni představit, že přináležejí k pospolitosti lidí, které nikdy v životě neviděli a ani neuvidí a že teritorium, na kterém tito lidé žijí, si mohou rovněž pouze představovat. V českém překladu zní Andersonova definice národa takto: „*Je to pomyslné společenství – a to existující v představách jako společenství ze samé své podstaty vnějškově ohraničené a svrchované. Je pomyslné, protože příslušníci i toho nejmenšího národa většinu ostatních členů nikdy nepoznají, nikdy se s nimi nesetkají a ani o nich neuslyší, přesto však v mysli každého z nich žije představa jejich společenství*“ (Anderson, 2003, s. 243).

Jakýsi most mezi primordialistickým a modernistickým přístupem představuje etnicismus Anthony D. Smithe (1996) a teorie jednání Pierra Bourdieuho. Britský sociolog Anthony Smith pro vznik nacionalismu předpokládal nutnou preexistenci „etní“, zatímco na druhé straně uznával, že nacionalismus je neodmyslitelně moderní povahy (Eriksen, 2007, s. 102). Smithovo pojetí podtrhuje historické a symbolicko-kulturní aspekty etnické identity coby kulturně definované kolektivity, kterou lze rozpoznat na základě několika kulturních rozdílů jako je například náboženství, jazyk, tradice či instituce. V jeho koncepci je kladen velký důraz na historickou paměť a mýty o původu. Historická paměť je dle Smithe nezbytná pro její trvání a zároveň je každá etnická skupina vystavena historické změně a potencionálnímu rozpadu. Smith také uvádí několik hlavních atributů, které charakterizují etnické společenství. Jsou jimi: přítomnost vlastního kolektivního jména, mýtus o společném původu, sdílená historická paměť, jeden či více odlišných prvků společné kultury a pocit solidarity s významnými částmi populace. Tam, kde je tento soubor prvků přítomen, jde zcela jasně o historicko-kulturní společenství s vědomím společné identity. Pro většinu z těchto atributů je typická subjektivní složka, což lze vysvětlit tak, že zásadní není faktický původ, ale mýty o společném původu a domnělí předkové. Pro určení toho „kým jsme“ je totiž zásadní otázka „odkud jsme přišli“ (Smith, 2003, s. 271–273). Druhým středovým přístupem je teorie jednání Pierra Bourdieuho (1977), jejímž středem je tzv. habitus. Tento termín Bourdie vysvětluje jako „*system trvalých, přenositelných dispozic, které, při zapojení předešlých zkušeností, slouží v každém okamžiku jako matrice vnímání, chápání a jednání*“ (Bourdie, 1997, s. 82–83). Neustálá přítomnost a trvanlivost „habitu“ zasazuje tuto teorii k primordialistickým přístupům. Na druhou stranu je

„habitus“ odvislý od konkrétní situace a je tedy proměnlivý, což je rysem situacionalismu, tedy modernistického přístupu (Horálek, 2012, s. 34).

V současných společnostech je národní identita jednou z nejvýznamnějších kolektivních identit. Jak již bylo řečeno, z hlediska sociálních věd je národ v první řadě konstrukt. Je to jednak kulturní komunita („ethnos“) stojící na společné kultuře, jazyku a historii, a zároveň je to komunita politická („demos“) stojící na občanském principu (Delanty, 1998). V moderní teorii má národní identita tři roviny: individuální-sociálně psychologickou, ve které je národní identita pojímána jako specifická forma skupinové identity – o té již byla řeč. V politicko-systémové rovině se o národě hovoří jako o společnosti ve státě, tedy síle, která udržuje národní stát v celku. V ideologické rovině je národní identita spjata s pojmem nacionalismus, který byl již také vysvětlen, nicméně méně již bylo řečeno o konotaci tohoto termínu. Termín nacionalismus se mnohdy používá hlavně v negativní významu hovořící o agresivní ideologii, ve které se vyhraněnost vůči vlastní národní identitě střetává se zájmy a existencí ostatních národů. O nacionalismu nelze hovořit pouze jako o negativní ideologii (Gellner, 1993). České socioložky Klára Vlachová a Blanka Řeháková (2004, s. 489–492) v rámci studie *Národ, národní identita a národní hrdost v Evropě* sumarizují několik významných prvků nacionalismu v pozitivní konotaci. Těmito prvky jsou obraz národa s nějakým kulturním a etnickým základem a vazby k národnímu státu, kterými jsou myšleny určité specifické vazby lidí ke krajině, sídlu, zemi či kontinentu. Dalším důležitým prvkem je národní hrdost či stud, kdy jedinec ke svému národu chová city, které jsou výsledkem úspěchů a neúspěchů onoho národa. Pak je to také pocit věrnosti a lásky k národu neboli „patriotismus“¹³ (Heywood, 1994). Posledním významným prvkem národní identity je jakási připravenost jednat ve prospěch národa, a to především ochota bojovat za svou zemi. Všechny tyto výše uvedené aspekty a jejich síla se v každém společenství liší, neboť všechny státy vykazují různou míru národnostní homogenity, respektive heterogenity, geografické lokace, teritoriální stability a správní kontinuity (Vlachová, Řeháková, 2004, s. 489–492).

Závěrem je třeba doplnit, že pojetí národa je v teoriích západních, středoevropských a ruských (sovětských) autorů velice ovlivněno národními tradicemi. V anglosaském světě národ míří spíše k identitě státní, v sovětském prostoru směřuje zase k evolučnímu stádiu vývoje etnika a ve středoevropském prostoru pak směřuje více

¹³ Patriotismus je vnímán pozitivně a myslí se jím pocit věrnosti a lásky k národu (Heywood, 1994).

k etnickému původu. Téma pojetí národa je tedy oblastí vzájemného prolínání a ovlivňování politiky a teorie (Horálek, 2012, s. 25–27). Národní hrdost a identita Čechů ve Vídni je úzce spjata s českou historií, uměním a literaturou. V průběhu dějin se pochopitelně měnila a její sílu vnímají jednotlivé generace rozdílně. Stejně tak má na utváření národní identity velký vliv migrační zkušenost, což je rovněž případ vídeňských Čechů. Všechny tyto aspekty bylo nutné zohlednit v průběhu výzkumu a jejich hodnocení je vždy nutné zasadit jak do širšího historického a politického kontextu, tak individuálního a zkušenostního rámce informátora.

3.2 Národní/etnická stereotypizace

Vedle skupinové/kolektivní identity se v každodenním světě uplatňuje i silná sociální kategorizace, zjednodušeně řečeno zařazování ostatních osob do určitých kategorií (Šubrt, 2014, s. 345). V rámci skupinové identifikace rozlišuje Jenkins (2000, s. 8) dva odlišné směry v utváření kolektivit, kterými jsou skupiny a kategorie. Skupiny jsou výsledkem identifikace sebe sama zevnitř vlastní kolektivity a kategorie oproti tomu vznikají v procesu vnější kategorizace neboli identifikace ve směru od jedince k jiné kategorii. Jenkins také rozlišuje tzv. pure kategorii neboli čistou kategorii, jejíž členové si dané kategorizace ani nejsou vědomi. Příkladem mohou být různé „žánry moci“ a vědění jako např. medicína, sociální politika apod., které jsou těmito čistými kategoriemi produkovány a vytváří tak ve společnosti množství odborníků pro další kategorizování.

Velice podrobně se procesu kategorizace věnuje americký průkopník psychologie osobnosti Gordon W. Allport (2004, s. 51), pro něhož je ekvivalentem kategorizace výraz „generalizace“ neboli zjednodušování. Allport říká, že pro lidské myšlení je zcela normální, že si musí vypomáhat kategorizací, na základě které, vzniká uspořádaný život. Jedinec ve svém životě klasifikuje události, zařazuje je do škatulek a následně podle nich jedná.¹⁴ Proces kategorizace tak vládne celému našemu duševnímu životu, protože naše každodenní životní zkušenosti formujeme do pojmů a kategorií. Kategorie nám pomáhají rychle identifikovat příbuzný objekt obvykle pomocí nějakých znaků, které pak slouží jako klíč pro vytvoření předpokladu. Jsou tedy úzce svázány

¹⁴ Jako příklad uvádí Allport situaci, kdy na ulici vidíme zlostně vyhlížejícího psa a automaticky ho tak v mysli zařadíme mezi vzteklé psy a vyhneme se mu.

s tím, co vidíme, soudíme a jak následně jednáme. Vše, co spadá do nějaké kategorie, má taktéž jistou „příchuť“, která je propojená s emocemi a představami.

Allport (2004, s. 53) dále člení kategorie na „racionální“¹⁵, jejichž příkladem mohou být vědecké zákony, které se opírají o zkušenost a s vysokou pravděpodobností dokážou předpovědět, co se stane a „iracionální“ kategorie, k jejichž utváření dochází snad ještě snadněji než k těm „racionálním“, protože jsou obvykle úzce spojeny s emocemi a hodnotami člověka, které rozum často v mnohém předčí. *„Nejdůležitějšími kategoriemi, které člověk má, je jeho soustava hodnot. Žije svými hodnotami a pro své hodnoty. Jen zřídka o nich přemýšlí a zvažuje je; spíš je cítí, hlásí se k nim a brání je. Hodnotové kategorie jsou tak významné, že fakta a rozum se jim zpravidla musí přizpůsobit“* (Allport, 2004, s. 56).

K tématu sociální kategorizace, respektive klasifikace se vyjadřuje také Eriksen (2008, s. 319), který tvrdí, že jakákoliv sociální stratifikace je efektivní pouze tehdy, pokud v ní věří sami aktéři, kteří musí být přesvědčeni o relevantních rozdílech mezi nimi a dalšími skupinami. Úspěšnost takové klasifikace je závislá na stereotypech, jakožto zjednodušených popisech kulturních rysů jiných skupin (Eriksen, 2008, s. 319). Pojem „stereotyp“ byl ve společenských vědách poprvé použit americkým publicistou Walterem Lippmannem (1922), který rozlišuje mezi „*World outside*“ – komplexní a nestálý vnější svět a „*Pictures in our heads*“ - obrazy v hlavách lidí pro které je typická jednoduchost a stabilita (Šubrt a kol., 2014, s. 346). Český psycholog Rudolf Kohoutek (2008, online) definuje stereotypy jako formy iracionálně založeného posuzování jedinců nebo celých skupin, které vyjadřují jakési začleňování vnímaných jednotlivců pod určitá tradiční schémata vidění a hodnocení. Toto začleňování je nejčastěji determinováno na základě nějakých kritérií jako etnicita, národnost, gender, profese apod. (Schroll-Machl, Nový, 2015, s. 15). V souvislosti se stereotypy hovoří sociolog Rudolf Kohoutek o předsudcích, jakožto příbuzném pojmu. *„Předsudky mají nejenom určitý směr, ale mohou být různě intenzivní (na stupnici od zcela kladného ke zcela zápornému hodnocení). U někoho se předsudky mohou uplatňovat silněji a mohou působit dlouho, u někoho se uplatňují slaběji a mohou se změnit během jediného formativního a vysvětlujícího rozhovoru. Některé předsudky ovšem ovlivňují celý život člověka“* (Kohoutek, 2008, online). Autoři Jacques Philippe Leyens, Vincent Yzerbyt a Georges Schackon (1994, s. 13) upozorňují na to, že stereotypy a předsudky rozhodně

¹⁵ Vytvoření racionálního předpokladu o čemkoliv vyžaduje dobrou obeznámenost s charakteristickými vlastnostmi daného jevu, či skupiny (Allport, 2004, s. 53).

nejsou to samé. Podle jejich názoru stereotypy mohou být pozitivní, kdežto termín předsudek by měl být vymezen jako čistě negativní a hanlivý rozsudek, který má diskriminační podtext vůči predispozicím určitých etnických skupin.

Procesem stereotypizace se rozumí konstruování představy o „sobě/nás“ – autostereotypizace a konstruování představy o „těch druhých“ – heterostereotypizace. V rámci autostereotypizace panuje obecně tendence připisovat sobě nebo vlastní skupině dobré vlastnosti a skutky dispozičně, to znamená, jako by to byly dané vlastnosti. Naopak negativní stereotypy jsou používány nejčastěji ve vztahu k druhým (Kreisslová, 2014, s. 346–347). Stereotypizace tedy dobře funguje v rámci rozlišení mezi „námi“ a „jimi“ a jasně vymezuje „členy“ a „nečleny“. Posiluje také skupinovou soudružnost a podporuje systém společenského postavení (Eriksen, 2008, s. 319). Naopak představa o nadřazenosti vlastní skupiny (etnocentrismus¹⁶) a negativní stereotypizace druhých vede často k ospravedlnění útlaku a expanze, xenofobii, diskriminaci a stigmatizaci (Tesař, 2007, s. 69–72).

S termínem „stigma“ je úzce propojeno téma vyloučení, kterým se zabýval americký sociolog Erving Goffman. Goffman (1986, s. 4) definoval stigma jako jeden z atributů diskriminace, který je určitou společností již opatřen diskreditujícím potenciálem a pro svého nositele tak má značně diskreditující dopad. Na druhou stranu ale Goffman upozorňuje na to, že i když je pro jednoho člověka tento atribut negativním, u druhého může být zcela neutrální povahy. Stigmatizací pak Goffman označuje sociální proces, na jehož konci dochází k vyloučení jedince z plného sociálního přijetí – tzv. vymístění (Goffman, 1986, předmluva). Jak uvádí Červenka (2004, s. 216–217), který podrobněji rozebírá Goffmanův koncept stigmatizace, v situaci, kdy je jednotlivci přiděleno stigmatizující označení, je takovýto člověk vnímán jako neúplný a Goffman (1986) tento jev nazývá „*neúplné lidství*“. V rámci okolního prostředí se pak vytrácí jakýkoliv morální rozměr a podle toho je s těmito jedinci i zacházeno. Tyto stigmatizační praktiky mají v sobě zahrnut také aspekt neúmyslnosti, kterým se myslí to, že součástí určitého každodenního pejorativního zacházení s lidmi je spíš než prvek úmyslnosti neúmyslnost. V této souvislosti lze hovořit o projevech latentního rasizmu, etnocentrizmu, sexizmu apod. (Červenka, 2004, s. 217). Goffman (1986, s. 5) zdůrazňuje, že pojmy, které se používají ke stigmatizaci,

¹⁶ Etnocentrismus je tendence hodnotit odlišné kultury a jejich zvyky, tradice a hodnoty z perspektivy kultury, která je nám vlastní. Je to přesvědčení, že náš pohled na svět a naše chování a způsoby jsou jediné správné.

jsou součástí každodenních metafor a nikdo si již neuvědomuje jejich pravou a původní podstatu a význam. Pro kolektivitu vídeňských Čechů byl takovýmto stigmatizujícím pojmem termín „Bémák“, jímž se ve své podstatě rozumělo označení pro člověka německy hovořícího ale s českým přízvukem (Pressler, 2002, s. 23).

Stigmatizace se tedy stává počátečním jevem sociálního vyloučení jednotlivců či celých skupin na okraj systému. Nabývá různé intenzity a v nejvyhrocenějších situacích může dojít k otevřenému konfliktu a ke snaze o fyzickou likvidaci (příkladem může být holocaust). Šubrt (2014, s. 348) uvádí, že k mnoha konfliktům dochází z důvodu frustrace a nakumulované agrese ve vlastní společnosti a pak je snadné si najít cíl, který můžeme obvinít a udělat z něj nepřítele. Britský sociolog Anthony Giddens (2004, s. 232) tyto skupiny, které jsou vrženy do pozice nepřítele, označuje tzv. obětními beránky.¹⁷ Dalším teoretickým přístupem ke studiu stereotypů je teorie sociálního konfliktu, jejímž předpokladem je snaha skupin o získání vzácných materiálních zdrojů, přičemž vzniká rivalita, která je příčinou konfliktu mezi kolektivitami. Také Henri Tajfel ve své teorii sociální identity připouští, že zásadním prvkem sociálního konfliktu je tvorba kladného obrazu vlastní skupiny a záporného obrazu skupiny cizí. Podstatou této teorie je totiž fakt, že se lidé snaží o udržení pozitivního osobního a skupinového obrazu, a proto pohlíží na cizí skupiny v negativním světle (Kreisslová, 2014, s. 349).

3.3 Kolektivní paměť

Paměť je elementární schopností každého člověka, díky které jsme schopni zaznamenávat a uchovávat informace a zkušenosti. Bez paměti by neexistovaly dějiny ani společnost, jako ji známe dnes. Bez porozumění principům lidské paměti, která je úzce spjata s problematikou orální historie, by bylo velice obtížné realizovat jakékoliv bádání, proto je koncept utváření kolektivní/individuální paměti velice důležitou kapitolou pro tuto práci, jejíž výzkum je založen na biografických vyprávění jednotlivců. Jsou to právě vzpomínky a jejich jedinečnost, které jsou pro autorku ústředním informačním zdrojem výzkumu.

¹⁷ Původ označení „obětní beránek“ se nachází ve Starém zákoně. Komunita obětovala kozla (jakožto symbol jejich hříchů) vyhnáním do divočiny (Giddens, 2004, s. 232).

V sociálních vědách je paměť předmětem bádání až v průběhu druhé poloviny 20. století. Důvody pro zabývání se pamětí se odrážejí v aktuálních problémech společnosti. Sociolog Jiří Šubrt (2011, s. 133) zmiňuje například transformační procesy ve střední a východní Evropě, evropskou integraci, problémy hledání identity, stav soudobé kultury, diskuse o moderně a postmoderně a v neposlední řadě také nová elektronická média.

Podle francouzského historika Jacquesa Le Goffa (2007) je paměť možné definovat jako vlastnictví uchovávací určité informace odkazující k souboru psychických funkcí, díky kterým jsou lidé schopni obnovovat informace a své pocity z minulosti. Le Goffa také uvádí, že je nutné brát v úvahu kulturní rozdíly různých společností v jednotlivých dějinných obdobích a proměny ve způsobech přenosu paměti – ústní, písemný a technologický přenos. Filosof a sociolog Miloš Havelka (2007, s. 14) konstatuje, že samotná důležitost a existence paměti vyniká v závislosti na existenci jejího protipólu, kterým je fenomén zapomínání a spoluurčuje rámce jejího působení. Prostřednictvím zapomínání a paměti vyjadřuje jedinec svůj postoj k minulosti. „*Jde o to, že zapomínání vůbec není pouze a jen nějakou fyziologickou záležitostí nebo důsledkem psychicky kompenzačních procesů a že ani zdaleka není jen výsledkem kulturních zákazů nebo zábran, ale mnohem více a silněji důsledkem určitých způsobů pozitivní stimulace určitých obsahů paměti. Dokonce se dá říci, že nárůst zapomínání je nejen kvantitativně přímo úměrný nárůstu paměti, ale že zapomínání je kromě toho možné jen za současného vystupňování a emocionalizace paměti*“ (Havelka, 2007, s. 14).

Stejně jako identitu lze i paměť rozdělit do dvou základních kategorií, které se vzájemně velice ovlivňují a nelze je od sebe oddělit. Jedná se o kolektivní a individuální paměť (Vaněk, Mücke, 2015, s.125–126). Mnoho autorů se domnívá, že něco jako individuální paměť vlastně neexistuje, protože není možné od sebe oddělit jazykové a narativní vzorce, které užíváme k projevování našich vzpomínek, a sociální standardy pravdivosti a autenticity (Hlaváček, 2012, s. 7). V sociálních vědách se tato představa stala v podstatě vzorem, který byl obecně přijat. Na úplném počátku tohoto paradigmatu stála jedna z nejvýznamnějších postav teorie paměti, francouzský filosof a sociolog a Maurice Halbwachs. Ten ve svých myšlenkách formuluje tezi, že individuální paměť je vždy podmíněná a závislá na paměti dalších skupin (rodina, náboženská komunita, sociální třída atd.), které tvoří tzv. sociální rámce paměti. Tyto rámce lidem umožňují vzpomenout si, rozpoznat a lokalizovat jejich vzpomínky a žádná individuální paměť se

bez těchto sociálních rámců paměti nedá uchovat (Vaněk, Mücke 2015, s. 126–127). V jeho optice tak jedinec v izolovanosti žádnou paměť nemá, protože jí může získat až díky procesu socializace (Šubrt, Pfeifrová, 2010, s. 13–17). Sám Halbwachs ve svém díle *Kolektivní paměť* (2009, s.) konstatuje, že lidé pohlíží na současnost s neustálým ohledem na minulost, a to bez ohledu na to, zdali se jedná se o naši vlastní prožitou minulost, nebo minulost, která je zprostředkována jinak. Celý proces vzpomínání je ovlivněn přítomností jiných osob, především s ohledem na události prožité společně. Někdy jsou naše vzpomínky dokonce zcela určovány jinými lidmi, například některé zážitky z dětství si pamatujeme jen prostřednictvím vzpomínek našich rodičů. „*Naše vzpomínky zůstávají za každých okolností kolektivní a jsou nám připomínány ostatními, i když se týkají událostí, na nichž jsme se podíleli sami, nebo věci, které jsme viděli pouze my. Je to tím, že ve skutečnosti nikdy nejsme sami. Vždy v sobě a s sebou neseme určitý počet různých lidí, a není proto bezpodmínečně nutné, abychom u vzpomínaných událostí byli fyzicky přítomni jako samostatné osoby*“ (Halbwachs, 2009, s. 51). K prazákladům kolektivní paměti se vyjadřují čeští sociologové Nicolas Maslowski a Jiří Šubrt (2014, s. 278), kteří hovoří o „holismu“¹⁸, jakožto základním východiskem, podle kterého je nutné brát za centrum jakékoliv sociální teorie nikoliv jednotlivce, ale sociální celky.

V sedmdesátých letech 20. století se začal fenomén paměti ubírat jiným směrem, a to především z důvodu technologického pokroku, masového šíření konzumní městské kultury a měnící se celkové struktury společnosti. Halbwachsovy myšlenky upadly na nějakou dobu do zapomnění a vědecký diskurz se začíná zaměřovat na individuální a subjektivní úroveň. Významným dílem té doby byla kolektivní publikace pod vedením francouzského historika Pierra Nory *Místa paměti* (1996). Jeho ústřední myšlenkou je tvrzení, že dějiny jako příběh není v postmoderní době totožný s do té doby fungující kolektivní dějinnou pamětí, ale že se stává spíše jejím opakem. Paměť předávaná z generace na generaci tak svým způsobem zaniká a je nahrazena úmyslně utvářenými dějinami ne s vždy přesnou rekonstrukcí uplynulého času. To v jedinci vyvolává pocit, že je nutné se začít zabývat svou minulostí. Nora se vymezoval vůči minulému dění, které bylo tradiční společností vnímáno jako integrální a kontinuální součást přítomnosti člověka (Vaněk, Mücke, 2015, s. 127–128).

¹⁸ Holistický přístup dominuje v sociologických úvahách a jeho původ lze hledat v sociologii Émila Durkheima a v jeho koncepci kolektivního vědomí. Durkheim vidí příčiny vzniku kolektivního vědomí v samotné povaze společenského soužití, které převyšuje lidské individuální vědomí a možnosti. Myšlenky Durkheima pak dále rozpracoval právě Maurice Halbwachs (Šubrt, 2011, s. 135).

Významnou osobností navazující na myšlenky Halbswacha je německý egyptolog a kulturolog Jan Assman, který se zabýval taktéž konceptem identity a v návaznosti na něj vytváří koncept čtyř tematických druhů kolektivní paměti. Jedná se o paměť mimetickou, která zahrnuje společenské jednání, kterému se člověk učí pomocí napodobování. Dále je to paměť věcí neboli artefaktů minulosti, kterými se lidé obklopují a komunikativní paměť (dlouhodobá), která je předávána mluvenou řečí. Posledním tematickým druhem je kulturní paměť, založená na symbolických strukturách, obřadech a zvycích (Assman, 2001, s. 23–24). Tyto tematické formy jsou podle Assmana především orientační rámce, ze kterých pak vychází individuální paměť jedinců. Samotná vzpomínka vzniká spojením a syntézou vlastní historické zkušenosti a okolních zdrojů informací, které jedinec přijímá. Sociolog Jiří Hlaváček (2012, s. 10) tyto myšlenky sumarizuje a konstatuje individuální vnímání dějin jako velice komplexní komunikační proces, z něhož plyne, že dějiny jsou do minulosti jakoby vnášeny, protože jsou neustále formovány současnou aktivitou. Kolektivní paměť tedy není daná, ale jedná se o sociální konstrukci, která je navíc přizpůsobována zajištění spojitosti a identity určité kolektivity.

Sdílená paměť zahrnuje vzpomínky, které jsou sdíleny všemi členy dané společnosti. Nejedná se jen o soubor osobních vzpomínek jedinců. Uchování minulosti určité skupiny prostřednictvím utváření obrazů o sobě sama, je důležité pro svébytnost a odlišení se od ostatních. Paměť tak umožňuje vědomí kontinuity a utváří základ skupinové identity (Hlaváček, 2012, s. 8–10).

3.3.1 Kulturní paměť

Paměť každého jedince získává svůj výsledný tvar vždy na základě vzájemné interakce s příslušníky určitého kolektivu. Skupiny samy o sobě paměť nemají, ale hrají významnou roli v určování paměti svých příslušníků. Jak uvádí Csaba Szaló (2013, s. 7), kulturní paměť vytváří prostor pro sdílené jednání a zkušenosti lidí a propojuje jednotlivce s institucemi, které nabývají věrohodnosti. Pomáhá také v procesu utváření osobní identity jedince, protože zasazuje biografii jednotlivce do historických souvislostí, což v jeho životě vede k posílení hodnověrnosti. Je to právě postava Jana Assmanna, který přeformuloval teorii kolektivní paměti Maurice Halbwachse a definoval kulturní paměť. Subjektem vzpomínání je v Assmanově reinterpetaci vždy

jednotlivec (Assman, 2001, s. 37). Místo kolektivního vědomí se ve své teorii Assmann orientuje na odhalení, nakolik je důležitá dějinná proměna objektivizace kulturních symbolů a do středu kolektivní identity staví rituály, texty, sochy a obrazy. Do Assmanovy kulturní paměti tak patří i další tři tematické druhy paměti (mimetická paměť, paměť věcí a komunikativní paměť). Dochází k tomu např. tehdy, když mimetická rutina přijme status rituálu, který jak bylo řečeno, stojí ve středu kolektivní identity (Hlaváček, 2012, s. 10).

Pojem kulturní paměti sumarizuje taktéž český sociolog profesor Dušan Lužný (2014, s. 9–11) který ji nazývá pamětí ztělesněnou v prostoru a přenesenou do materiálních entit. Vždy tak existuje nějaká připomínka či nástroj k připomínání, předávání a rekonstrukci paměti. Assman (2001, s. 51) hovoří o tom, že pokaždé je možné najít a určit místa, která představují zdroje naší paměti a stejně tak definovat její specifické nositele: „*Kulturní paměť má vždy své specifické nositele. Patří k nim šamani, bardové a grioti právě tak jako kněží a učitelé, umělci, spisovatelé, učenci, mandaríni a jak se všichni ti zmocněnci vědění jmenují*“ (Assman, 2001, s. 51).

Francouzský historik Pierre Nora, o kterém již byla taktéž řeč, se ve svém textu *Mezi pamětí a historií: problematik míst* (1996) zabývá pamětí také z materiálního hlediska a definuje na jedné straně jakousi skutečnou a bezprostřední paměť, která je ukryta v gestech, zvycích, řemeslech, neuvědomělé paměti a instinktivním věděním a na druhé straně hovoří o paměti nepřímé neboli archivující, která je vědomá, uvážena a prožívaná jako úkol. Tato archivující paměť se opírá o materiální otisky a obrazové záznamy. „*Současná paměť je pamětí zaznamenávající, která přenechává archivům, aby vzpomínaly místo ní, a vytváří nové a nové znaky, v nichž se ukládá, jako had svou kůži. To, čemu říkáme paměť, je de facto budování obrovitého materiálního skladu, v němž ukládáme to, nač si nemůžeme rozpomenout – bezedný inventář toho, na co bychom si mohli jednou potřebovat rozpomenout*“ (Nora 1996, s. 48–49). Na základě myšlenky, že neexistuje pravá spontánní paměť Nora definuje „*místa paměti*“, ve kterých jsou ukotvené zdroje naší mizící paměti: „*Místa paměti jsou především relikty. Extrémní forma, kde přetrvává komemorativní vědomí v historii, jež ji volá, neboť ji nezná. Pojem místa paměti se rodí v důsledku deritualizace našeho světa. Místa paměti jsou tím, co produkuje, ustavuje, zřizuje, buduje, vyhlašuje, lstivě a dobrovolně, společenství, které prochází proměnou a obrodou. Upřednostňuje přirozeně nové před starým, mladé před starým, budoucnost před minulostí. Muzea, archivy, hřbitovy, svátky, výročí, smlouvy, protokoly, pomníky, svatyně, spolky – to jsou svědkové naší*

doby, iluze věčnosti. Proto jsou tyto patetické, chladné pietní akty nostalgické“ (Nora, 1996, s. 46). Nora nazývá paměť žitou minulostí a staví ji tak do opozice k historii, o které tvrdí, že je pouze jejím zobrazením a rekonstrukcí minulosti.

V současnosti se mnoho autorů dále věnuje rozvíjení konceptu míst paměti, ale jejich pohled je již trochu odlišný, než byl přístup Pierra Nory. V Norově pojetí byla v centru pozornosti taková místa, která jako by svým charakterem byla předurčená a vybudovaná pro uchování vzpomínek. Jedná se o již zmiňované pomníky, muzea, rituály, obřady a další. Současní badatelé se však začínají více zabývat místy, ve kterých je paměť samovolně uchována z jejich vlastní přirozené podstaty. Jedná se například o hory, lesy a krajinu obecně (Šubrt, 2011, s. 139). Vztahem mezi kulturou a krajinou se zabývá například britský historik Simon Schama (2007) a v českém prostředí lze jmenovat historika Eduarda Maura (2006) a jeho knihu *Paměť hor*, ve které se Mauer zabývá vývojem historické paměti a jejího vztahu k pohořím a horám v České Republice.

Jak již bylo řečeno, díky paměti si skupiny udržují svoji soudružnost a posilují tak skupinovou ale i individuální identitu. Bez porozumění principů konceptuálního rámce utváření lidské paměti, která následně hraje důležitou roli v životních příbězích jednotlivců, by bylo obtížné tyto příběhy dále interpretovat. Jsou to vzpomínky, a jejich jedinečnost, které jsou pro autorku této práce stěžejní.

3.4 Migrace

Termínem migrace se rozumí stěhování a změna lokace v prostoru. Schopnost migrovat má lidstvo po celou dobu své existence a tvoří jednu z nepřetržitých společenských strategií, v rámci které se lidstvo vyrovnává s nepříznivými klimatickými a přírodními podmínkami, s nedostatečnými zdroji potravy a politicko-spoločenskými změnami. Ačkoliv migrace provází lidstvo permanentně, její podoba se stále mění (Hirt, Jakoubek, 2005, s. 258).

Americký demograf William Petersen (1970, s. 49) označil za nejstarší formu migrace stěhování etnických a příbuzenských skupin, které byly nuceny z původního místa odejít z důvodu klimatických změn, nedostatku potravy či nepřátelských ataků ze strany jiných skupin. Této migraci se říká často migrace konzervativní, protože jejím cílem bylo především zachovat si původní dobré životní podmínky bez toho, aniž by

migrující skupina měla představu o konkrétní pozici cílového místa putování. Směr pohybu byl vymezen především přírodním charakterem území, tedy vodními toky, lesy, horami.

Vedle kolektivní migrace existovala v jednoduchých společnostech rovněž individuální migrace, která byla součástí uzavření sňatku a následného přemístění do místa bydliště jednoho z manželů. Také obchod, vzdělání a touha po poznání byly významnými hybnými silami v přemísťování jedinců a kolektivit. Vedle této dobrovolné migrace existovala vždy i migrace násilná, kdy docházelo k vzájemnému vyhánění skupin obyvatelstva, nebo také přemísťování válečných zajatců apod. (Hirt, Jakoubek, 2005, s. 259).

Z historického hlediska dochází na přelomu 19. a 20. století v oblasti migračních teorií k výrazné změně v chápání migrace jakožto bezmyšlenkovitého přesouvání lidí z místa na místo. Nově je migrace pojmána jako proces měnících se sociálních vazeb, především pak navazování nových vazeb v do té doby cizím prostoru a dále jako změna v sociálním chování lidí. V sociálních vědách to byla *Chicagská škola*, která zkoumala fenomén migrace především na příkladu evropských imigrantů v USA. Významným dílem *Chicagské školy* je kniha *Polský sedlák v Evropě a Americe/The Polish Peasant in Europe and America* (1918-1920) od autorů Williama I. Thomase a Floriana Znanieckého, kteří zkoumali migraci a integraci polských imigrantů do USA. Byl to sociolog William I. Tomas, který rozpracoval koncept „disorganizace“, kterým nazývá změny v uspořádání sociálních vztahů jedince a ukazuje na to, že prostřednictvím migrace ztrácí migrující jedinci sociální vazby, které pak v novém prostředí musí obnovovat nebo nahrazovat jinými sociálními spojeními (Hirt, Jakoubek, 2005, s. 260). Ve studiu migrace sehrála velkou roli rovněž *Manchesterská škola*, jejíž badatelé pod vedením Godfreye Wilsona a později Maxe Glackmana zkoumali urbanizaci a migraci v jižní Africe, kde se tehdy odehrával velký rozvoj těžby mědi v Severní Rhodésii (dnešní Zambie) a byla zde značná poptávka po pracovní síle. Pracovní migrace, která měla být původně jen sezónní záležitostí nakonec zapříčinila výrazné vylidnění oblastí venkova. V návaznosti na tento výzkum definuje Godfrey Wilson termín „detríbalizace“¹⁹ a upozorňuje na kvalitativní změny v sociální integraci, ke kterým došlo díky urbanizaci (Eriksen, 2008, s. 298).

¹⁹ Vyvázání jedinců z lokálních kmenových a příbuzenských struktur právě v důsledku migrací do měst. Původní sociální vazby těchto lidí byly poté postupně nahrazovány profesními a kamarádkými sociálními sítěmi, anebo rovnou etnickou afiliací (Eriksen, 2002).

3.4.1 Typologie migrace

Migrace obyvatelstva je široce podmíněným procesem, který je často ovlivněný souborem vnějších faktorů, které ji determinují. Jedná se o problematiku interdisciplinární, ve které jsou zastoupeny jak ekonomie, tak sociologie, etnologie, sociální antropologie, politologie, geografie a další. Různí autoři pojmají typologii migrace rozdílně. Například sociální geografové Dušan Drbohlav a Zdeněk Uherek (2008, s. 10–12) konstatují, že pro nezaujaté a jasné uchopení migrační problematiky je vhodné téma migrace pojímat ze tří hlavních perspektiv, jimiž je rozlišena. První dimenzi migrace vymezují z hlediska velikosti ve smyslu územně administrativního vymezení prostoru, ve kterém k migraci dochází – tedy vnitřní a mezinárodní migrace. Další dimenze v jejich pojetí nabízí perspektivu vývojovou, která zohledňuje časové hledisko a vymezuje industriální versus postindustriální fázi rozvoje společnosti. Poslední dimenze je analytická ve smyslu studovaného objektu, kterým je jedinec či domácnost (mikropřístup) nebo prostředí a obklopující struktura (makropřístup). Na mikro úrovni se tedy hovoří zejména o migraci jedince či rodiny, zatímco makroúroveň zahrnuje kontext ekonomických, politických a sociálních aspektů vytvářející prostředí pro realizování tohoto pohybu jedincem. První úroveň zahrnuje spíše kvalitativní přístup a druhá úroveň je pojmána spíše kvantitativně. Obě tyto perspektivy jsou proto důležité a vzájemně se doplňují (Drbohlav, Uherek, 2008, s. 4).

Přesto, že se typologie migrace různých odborníků ne zcela shodují, základní struktura je ve všech těchto děleních zhruba stejná. David Henig (2007, s. 4) sumarizuje tato rozdělení následovně: Dle kritéria lokace lze odlišit mezinárodní migraci, což je migrace mezi kontinenty, státy a regionálními státními útvary a migraci vnitřní, kterou se rozumí pohyb uvnitř nějakého státu, mezi městy, kraji a regiony. Pak je zde migrace dobrovolná, do které se dále řadí pracovní/ekonomická migrace, migrace za vzděláním či migrace z důvodů sjednocení rodin. Nedobrovolná migrace je často tzv. vnucenou záležitostí, která vzniká na základě mnoha rozličných důvodů jako jsou politické represe, nesvoboda, sociální útlak, války. Vedle toho jsou dalšími důvody také nepříznivé klimatické podmínky, sucho, povodně, hladomor, epidemie s jejichž existencí je spojené vynucené přemísťování obyvatelstva. Posledním významným kritériem je čas, podle kterého lze migraci dělit na dočasnou a permanentní.

3.4.2 Teorie příčin migrace

V této diplomové práci se hovoří především o mezinárodní migraci, která je velkým a aktuálním tématem současné společnosti a multidisciplinárním fenoménem. Typologie migrace je úzce spjata s jejími příčinami, které různé teoretické směry uchopují rozdílně. Jedním z prvních autorů zabývajících se mezinárodní migrací byl anglický geograf a kartograf Ernst Georg Ravenstein, který mezi roky 1885 až 1889 formuluje sedm základních faktorů migrace, které jsou do značné míry platné i v současnosti.

- Každý migrační tok vytváří zpětnou migraci.
- Většina migrantů se přesunuje na krátkou vzdálenost.
- Migranti, kteří migrují na delší vzdálenosti, mají sklon vybírat si jako destinaci velká města.
- Venkovské obyvatelstvo migruje více než obyvatelé městských oblastí.
- Rodiny jsou méně aktivní v mezinárodní migraci, než mladí dospělí jedinci.
- Většinu migrantů tvoří dospělé osoby.
- Velká města rostou především v důsledku migrace spíše než díky přirozenému přírůstku (Palát, 2014, s. 709).

Jedním z vysvětlení příčin mezinárodní migraci je i tzv. push-pull koncept, který lze volně přeložit jako koncept faktorů tlaku a tahu. Tento model byl rozvinut několika autory, z nichž nejvýznamnějšími byli Cliford Jansen (1970) a Everetta S. Lee (1969). Podle těchto autorů lze za „push“ faktory považovat síly, které jedince vypuzují ze země jeho původu a jedná se tedy o nepříznivé faktory a okolnosti vyskytující se v oblasti, ve které migrant žije (nedostatek pracovních míst, ztráta bohatství, špatné podmínky bydlení, znečištění, diskriminace, válka, hladomor, přírodní katastrofy, nedostatek politické nebo náboženské svobody a s ním spojené pronásledování). Oproti tomu „pull“ faktory jsou síly, které jedince přitahují do cílové země (pracovní příležitosti, lepší životní podmínky, politická a náboženská svoboda, vzdělávání, atraktivní podnebí, bezpečnostní důvody či rodinné vazby). Jak konstatuje český odborník na migraci Milan Palát (2014, s. 710) v současné době je migrace natolik komplexním jevem, že teorie „push“ - „pull“ faktorů značně redukuje jeho povahu, a tak je model vztahu příčiny a následku omezený a nedostatečný.

Podle posledního vývoje mezinárodní migrace je to kromě migrace v důsledku válek především ekonomická motivace přemísťování, která ve světě převažuje. Také pro české občany jsou ekonomické důvody a vidina lepších pracovních příležitostí nejčastějšími motivátory příchodu do Vídně a do Rakouska vůbec. Pro vysvětlení obecných příčin ekonomické či pracovní migrace existuje několik teorií a konceptů, které zde autorka stručně představuje. Jedním z nich je neoklasická teorie vysvětlující migraci jako důsledek nerovnoměrného rozdělení práce a kapitálu na pracovních trzích (Massey, 1993, s. 433–434). Tento koncept vysvětluje příčiny migrace jednak na úrovni celé země (makroúroveň) a jednak na úrovni jednotlivce (mikroúroveň). Na úrovni celých zemí se jedná o nerovnosti ohledně mezd a pracovních příležitostí jednotlivých států, kdy nedostatek pracovních sil zvyšuje nároky na výši mezd. Obráceně je to pak v zemích s přebytkem pracovních sil a nízkou úrovní mezd. Jak uvádí Massey (1993, s. 212) podle této teorie by měla právě migrace zapříčinit eliminaci těchto rozdílů, což by mělo mít v konečné fázi vliv na úplné zastavení ekonomické migrace. Na úrovni jednotlivce jsou hlavními příčinami migrace taktéž nerovnosti na pracovních trzích a jsou to především možné náklady a přínosy spojené s migrací, které jednotlivec zvažuje. Stejně jako model „push“ - „pull“ faktorů je i tento koncept značně omezený, protože zohledňuje jen jednu z ekonomických příčin migrace a nebere v úvahu segmentaci trhu či další ekonomické a neekonomické aspekty (Massey, 2005, s. 206–212).

V konceptu nové ekonomie pracovní migrace je rozhodnutí o migraci posuzováno celou domácností, ne pouze jednotlivcem, jako je tomu v předchozí teorii (Stark, 1985). Hlavní příčinou migrace je existující riziko, nejistota, relativní chudoba a vzájemné poměrování životní úrovně domácností. Právě tyto aspekty jsou dle nové ekonomie hlavním motivátorem k migraci (Massey, 1993, s. 436). Další teorií je model duálního pracovního trhu, který hovoří o migraci jakožto důsledku strukturálního nedostatku pracovních sil v určitých odvětvích cílových zemí a stává se tak v podstatě důsledkem náborových politik přijímajících zemí a prohlubujícího se hierarchického dělení pracovního trhu (Palát, 2014, s. 712).

Hledáním příčin migrace na základě měnící se struktury tržních vztahů světového systému se zabývá teorie světového systému. Jak uvádí Massey (1993, s. 444), teorie vychází z Wallersteinovy sociálně ekonomické teorie²⁰ (1970) a jejím

²⁰ Podle Wallersteina (1970) je moderní kapitalistický systém tvořen světovou ekonomikou, která svou dynamikou ovlivňuje sociální strukturu společnosti, formu státních i jiných organizací, lidskou kulturu a rovněž dynamiku mezinárodní migrace (Kalenda, 2010, s. 341).

předpokladem je globální charakter světové ekonomiky. Příčinou migrace jsou podle této teorie prohlubující se rozdíly mezi vyspělými jádrovými oblastmi a periferií. Akumulace kapitálu a vstupování vztahů kapitalistických ekonomik do periferních společností má za následek pohyb obyvatelstva, kdy se původně zemědělsky zaměřené obyvatelstvo stává s vidinou vyššího výdělku levnou potencionální pracovní silou pro jádrové oblasti (Massey, 1993, s. 444).

Teorie sítí je poměrně rozrůzněným konceptem zahrnující odlišné postupy. Massey (1993, s. 448–449) migračními sítěmi rozumí množiny interpersonálních vztahů, které spojují migranty v cílových prostorech prostřednictvím příbuzenských a přátelských vazeb a sdílením původu. Přispívají ke zvýšení mezinárodního pohybu, protože snižují náklady a rizika, které jsou s migrací spojeny. Migrační sítě představují určitou formu sociálního kapitálu, kterého lze využít pro získání zaměstnání v cizině. Vedle migračních sítí, vznikají sítě „specifické“, které lze vysvětlit tzv. risk – diverzification modelem chování rodin. Princip tohoto modelu je takový, že rodina pošle své členy do několika různých destinací, ne pouze do jedné, a eliminuje tak riziko ekonomického nezdaru všech těchto vyslaných členů rodiny, ke kterému by mohlo dojít v případě, že by byli například všichni zaměstnání v jednom oboru v jedné cílové zemi (Drbohlav, Uherek, 2008, online).

Další pohled nabízí institucionální teorie migrace, která zahrnuje vliv různých státních a nestátních organizací na migraci. Tyto organizace spoluutváří prostředí pro migraci, protože migrantům zprostředkovávají možnosti, pomáhají, odstraňují překážky, ale také z těchto migračních toků mnohdy významně těží (Drbohlav, Uherek, 2008, online). Teze, že migrace je evolučním procesem, se řadí do teorie kumulativních příčin a hovoří o migraci jako o „změnotvorném“ činiteli přispívající k sociálním, ekonomickým a institucionálním změnám jak v zemi zdrojové, tak v zemi cílové. Příčinou je mechanismus rozličných zpětných vazeb mezi místem původu a cílovou destinací (Massey, 1993, s. 451).

Na přelomu osmdesátých a devadesátých let se začali antropologové více zabývat samotným procesem a pohybem migrantů, jejich životními příběhy a původními domovy těchto lidí. Vznikl tak nový teoretický koncept v podobě transnacionální migrace, který říká, že migranti, kteří překračují hranice, nezanechávají za sebou svoje domovy tak úplně, ale naopak vytvářejí a pěstují přeshraniční vztahy

ekonomického a sociálního charakteru mezi jejich původními a novými domovy. To je v současnosti také případ většiny Čechů, kteří se v podstatě pohybují neustále mezi dvěma destinacemi, například Prahou či Brnem a Vídní. Jsou to právě identity takovýchto jednotlivců, které jsou považovány za klíčové elementy transnacionální migrace a které jsou vytvářeny v těchto transnacionálních životních světech. Jak uvádí sociolog Csaba Szaló (2007, s. 105) transnacionální migrace je typická tím, že to, jak se formuje individuální sebepojetí přistěhovalců a jejich další identity, je determinováno několika sociálními světy, kterých jsou tito lidé součástí. „Transmigranti“, jak se tito lidé nazývají, vytvářejí transnacionální sociální pole, která propojují nový a starý domov. Szaló k této souběžné začleněnosti uvádí: *„Transmigranti jsou paralelně začlenění jak do transnacionálních procesů kapitalismu a transnacionálních sociálních polí, tak do procesů nacionalizace jejich původního i nového domova“* (Szaló, 2007, s. 59). Migrace a mobilita obyvatelstva je v posledních desetiletích prohlubována rostoucí globalizací a žádná z teorií zatím nedokázala pokrýt komplexitu této problematiky. Z tohoto důvodu zde autorka představila všechny přístupy k problematice migrace, protože jak konstatuje demograf a ekonom Milan Palát (2014, s. 712–713) při studování migrace je nutná komplementarita jednotlivých přístupů a kritické empirické zkoumání.

V historickém ohlédnutí zpět do 20. století sehrála v Evropě kromě ekonomické migrace velkou roli politická migrace ve smyslu nucené i dobrovolné emigrace. Hlavními důvody byly politická nestabilita nebo pronásledování v obdobích první a druhé světové války a několik migračních vln během komunistické éry, především ve střední a východní Evropě. To je i případ vídeňských Čechů, kteří před první světovou válkou za Rakouska Uherska přicházeli do Vídně za prací, tedy z ekonomických důvodů a v průběhu 20. století pak v několika vlnách emigrovali z komunistického Československa z politických důvodů, a to jak dobrovolně, tak nuceně. Stejně tak se uskutečnilo několik zpětných migračních vln Čechů z Vídně – tzv. reemigrace, o jejímž pozadí je podrobněji hovořeno v praktické části práce.

4 Empirická část

4.1 Exkurz do historie české menšiny ve Vídni

4.1.1 České kořeny ve Vídni

První záznamy o Češích ve Vídni, konkrétně o českých kupcích, sahají až do středověku a množí se dále s nastupujícím novověkem. Česká menšina je považována za vůbec nejstarší ve Vídni, neboť se má za to, že její počátky byly položeny již za vlády Přemysla Otakara II příchozími rybáři, obchodníky a minesengry z Čech, Moravy a Slezska. Podle odhadů žilo ve Vídni v roce 1780 přibližně 6 000 českých obyvatel, nicméně oficiální statistiky je možné sledovat až za posledních 200 let (Koudelová, 2013, s. 127). Na konci 18. století nabývá přistěhovalectví z Čech velkého rozsahu a vrcholí v druhé polovině 19. století v souvislosti s rozvojem industriální společnosti a hospodářských a politických změn, které nastaly po revolučním roce 1848.²¹ V roce 1856 měla Vídeň 469 221 obyvatel přičemž 105 353 (22%) obyvatel bylo českého, moravského nebo slezského původu a 83 000 z nich lze považovat za Čechy. Kolem roku 1900 měla Vídeň 1 675 000 obyvatel z toho k „česko/slovenskému“ jazyku se úředně přihlásilo 103 000 lidí. Neoficiální zdroje ale hovoří až o počtu 300 000 Čechů (Soukup, s. 125–145). Ačkoliv byla Vídeň, co do národnostního složení, odjakživa pestrou metropolí, na přelomu 19. a 20. století zde existují jen dvě početné a fungující etnické skupiny, a to židovská a česká menšina. Další národnostní skupiny jako Italové, Chorvati, Slovinci, Maďaři, Rumuni, Poláci, Řekové, Srbové, Arménci, Ukrajinci a další se s nimi početně nemohou porovnávat (Vocelka, 2002, s. 11).

Velká část Evropy byla mezi léty 1867 a 1918 součástí jednoho státního útvaru Rakousko-Uhersko, na jehož území žilo kromě Čechů mnoho dalších národů. V té době bylo taktéž zcela obvyklé cestovat v rámci říše za obchodem, studii, nebo jen tak „na zkušenou“. Do Vídně tedy přicházeli především dělníci, řemeslníci zejména zedníci,

²¹ Ohniskem revoluce, která se rozpoutala téměř po celé Evropě byla nespokojenost s trvajícím absolutismem Habsburské monarchie (vláda císaře Františka I. a rakouského kancléře knížete Metternicha) a rostoucí národní požadavky utlačovaných národů. (Češi po tehdejším císaři Ferdinandu V. například požadovali samostatnost Čech v rámci Rakouska, rovnoprávnost českého j. a německého j. na úřadech a ve školách, svobodu tisku, zrušení roboty a další.) Revoluce byla s drobnými ústupky v celé Evropě poražena. Po abdikace slabomyslného císaře Ferdinanda I. nastupuje k moci císař František Josef I. a obnovuje absolutismus. Z revoluce zůstává zachována pouze rovnost před zákonem a zrušení roboty (Němec, online).

kameníci, cihláři, ševci, krejčí, hostinští, rybáři a služebné, které hledaly uplatnění ve šlechtických a bohatých rodinách. Vedle těchto profesí zde byli rovněž úředníci, vědci, umělci a významná česká šlechta²². Použije-li člověk termíny a kategorie dnešních společenských věd, jednalo se především o ekonomickou migraci českého obyvatelstva. Byly to tedy ekonomické důvody, které Čechy motivovaly k opuštění vlasti a přesídlení do rakouské metropole.

Tab. č. 2 - Počty živnostníků (na 1000 ob.) podle původu narození. Vídeň 1897–1900

Odvětví	Čechy	Morava	Vídeň
Obuvnictví	396	239	132
Oděvnictví	326	196	251
Truhlářství	326	230	217
Pekařství	206	123	295
Zpracování želez a ocele	202	150	311
Prodej potravin	148	143	228
Řeznictví a uzenářství	121	115	371

Zdroj: (Krejčí, 1905, s. 436–447).

Všichni narátoři, kteří se narodili ve Vídni tvoří druhou nebo třetí generaci vídeňských Čechů. Ve všech případech se jedná o potomky Čechů, kteří přišli do Vídně s vidinou lepších pracovních příležitostí na přelomu 19. a 20. století. Jednalo se o krejčí, obuvníky, truhláře a tovaryše, kteří zde začali provozovat řemesla o něž byla ve Vídni velká poptávka. Vidina lepších pracovních příležitostí a vyšší životní úroveň jsou ve výpovědích narátorů a narátorek nejčastěji uváděné důvody příchodu jejich předků. Z vyprávění informátorů a informátorek byla cítit velká hrdost a respekt k tradici rodinného řemesla. O kořenech své rodiny povyprávěl také jeden z informátorů, Josef, takto:

²² Mezi nejslavnější české postavy ve Vídni patří: tiskař Leopold Kalivoda, který v roce 1734 začal ve Vídni vydávat české tisky, malíř Julius Mařák (1832–1899), jehož malby zdobí dvoranu nádraží Františka Josefa, stavitel Josef Hlávka (1831–1908), který se zapsal do paměti stavbami na Ringgasse, houslista a profesor Vídeňské konzervatoře František Ondříček (1857–1922). V letech 1860–1914 to byli slavista Alois Vojtěch Šembera, cestovatel Emil Holub, filosof a sociolog Tomáš Gaarrigue Masaryk, básník Josef Svatopluk Machar a samozřejmě české šlechtické rody Kolowratů, Czerninů, Schwarzenbergů, Colloredo-Mansfeldů a nutno jmenovat hraběte Jana Harracha (1828–1909), který významně přispěl k českému kulturnímu a politickému rozvoji ve Vídni (Borovička, 2012).

„Vlastně všichni naši předchůdci, dědové a babičky přišli do Vídně někdy osmnáctsetosmdesát až devadesát a byli z otcovi strany truhláři a z matčiny strany obuvníci. Ti jedni byli z jižních Čech a ti druzí z jižní Moravy. A dědeček tady založil truhlářskou dílnu a poté co tady nejprve byl jako zaměstnanec, potom od roku devatenáctdvanáct existuje truhlářská dílna samostatně a ta funguje dodnes. Takže už jsme více než sto roků na jednom místě v desátém okrese. Oni sem přišli, protože se ve Vídni řemesla hodně hledala. Pravda je, že pokud se vezmou truhláři v tom osmnáct set devadesát až tisíc devět set, tak devadesát procent všech truhlářů byli Češi a obuvníků skoro sto procent a krejčích sto procent, takže to byly ty řemesla, který ve Vídni tehdejšíma Vídeňákama nebyly vůbec obsazený. A jelikož Vídeň na řemesla byla slabá, tak to byly cejchy, který obsadili Češi.“²³

Narátorka Alena uvedla:

„Tenkrát tady bylo hodně, podívejte se, když se dědečkové a babičky přistěhovali, tak ta moje babička se narodila osmnáctsetosmdesát pět. Ta sem přišla za prací a dědeček byl o tři roky starší a ten byl krejčí a přišel sem za prací, protože na jedné straně tu byla, když se vystavovala velká nouze o dělníky v cihlárnách, to byli ti chudáci, taky ale byl řekněme požadavek na těch, co měli řemeslo, byli i vyučený v řemesle. Takže jsme tu měli truhláře, ševce, krejčí. Mimochodem sedíme v hotelu Post, kde zasedaly řemeslnické kroužky – tomuhle říkáme Slovanská beseda a to si můžete vygúglovat, to byl velice známý a velicej spolek založený osmnáct set šedesát pět když byla panslavistická vlna. Když byla slovanská beseda tak potom samozřejmě nacionální hnutí vedly k tomu, že se tvořily ty skupiny podle nacionálního členstva. Byli Chorvati, byli Sovini, byli samozřejmě Poláci, Slováci, pruský. A pak se to rozpadlo, protože zájmy byly absolutně jiné“.²⁴

Narátorka Alena hovořila o vzniku spolku *Slovanská beseda*, jenž patří ve Vídni mezi první české spolky vůbec. Vznikla v roce 1865 jakožto reprezentativní spolek všech Slovanů ve Vídni a provozovala nejrůznější kulturní činnost. Spolek na počátku sdružoval všechny slovanské národy zastoupené ve Vídni, nicméně na základě

²³ Narátor Josef, narozen v roce 1952 ve Vídni, rozhovor proveden dne 22. 6. 2016 ve Vídni.

²⁴ Narátorka Alena, narozena v roce 1943 ve Vídni, rozhovor proveden dne 17. 3. 2016 ve Vídni.

rozdílných zájmů se stala *Slovanská beseda* velice rychle pouze českou iniciativou, která mimo jiné sdružovala různé řemeslnické české skupiny. Vídňi jakožto centru monarchie, honorace, úřednictva a inteligence chyběly nejen zkušení a šikovní řemeslníci ale i levná pracovní síla využitelná pro plánované stavební projekty té doby. V této souvislosti se hovoří o českých cihlářích, kteří se stali často skloňovanou asociací k tématu českých kořenů ve Vídni.

Po roce 1848 Vídeň jako město velice rychle rostla a její staré opevnění (městské hradby) se staly v tomto rozvoji překážkou. V roce 1857 se tak císař František Josef I. rozhodl staré hradby zbourat a místo nich měl vyrůst široký bulvár s okázalými budovami – dnešní *Ringstraße*. Pro realizaci této masivní stavby bylo zapotřebí velké množství levné pracovní síly, kterou představovali dělníci z Čech a Moravy. Většina dělníků byla zaměstnána u společnosti *Wienerberg*²⁵, kde se vyráběly cihly pro celou Vídeň. Pracovalo zde až 3 000 lidí, kteří byli ubytováni v pronájmu v levnějších okrajových částích Vídně. V těchto ubytovnách lidé spali v jedné místnosti až po 70 lidech, včetně žen a dětí a hygienické, především sanitární zázemí, bylo značně nedostatečné. Cihláři byli vůbec nejhůře placení lidé v celé Vídni, dokonce místo peněz dostávali pouze jakési kovové plíšky, za které si mohli koupit potraviny a jídlo nejnižší kvality v místní jídelně. Kvůli monopolnímu postavení cihlářny dělníci platili velice vysoké nájemné a kvalita potravin, které si za vydělané plíšky mohli koupit, byla nízká. Pracovní podmínky v cihlářnách byly velice tvrdé. Dělníci pracovali každý den za jakéhokoliv počasí až patnáct hodin denně sedm dní v týdnu. Dětská práce byla rovněž běžná. V roce 1895 se cihlářská komunita vzbouřila a požadovala jak zvýšení platů, tak oddělené ubytování pro rodiny s mnoha dětmi. Na základě zpolitizování tohoto problému *Sociálně demokratickou stranou* a veřejného tlaku byla dělníkům zaručena jedenáctihodinová pracovní doba a neděle jako den odpočinku (Winkler, online).

Narátor Tomáš k tématu vypověděl:

„Když se osmnáctsetpadesát nebo kdy začaly bourat hradby, a tak byly plány na postavení všech možnejch, tak byly objeveny zásoby hlíny na Wienerbergeru žejo, no ale co, kde máme levnou pracovní sílu? V Čechách. A v Čechách bylo tehdá málo práce. Že to tady nebylo růžový, to se ví dneska jo, že ten hrabě

²⁵ Společnost byla založena v roce 1819 Aloisem Miesbachem a v roce 1857 ji získal jeho synovec Heinrich von Drasche-Wartinberg. Wienerberger AG je v současnosti největším výrobcem cihel na světě (DiePresse, 2011).

*Drasche to tam držel na uzdě. Nedostávali ani peníze, ale nějaký plíšky za to, pracovali 6 dní v týdnu za hroznejch podmínek“.*²⁶

O tom, jaká byla situace cihlářů na přelomu 19. a 20. století, je dobře informován každý narátor a toto téma je pojímáno jako přirozená součást historie české menšiny. V termínu od 19. do 21. dubna 2016 se konala v budově školy gymnázia *Komenského* výstava věnována historii českých cihlářů, která byla obohacena o mnoho dobových fotografií. Některé faktické informace, které na výstavě zazněly, použila autorka v předchozím textu.

V druhé polovině 19. století nebyla česká menšina podle říšských zákonů uznána jako „národní kmen“ (Volksgruppe) a neměla tudíž právo na jazykovou rovnost a zakládání českých škol bylo velmi problematické. Velice dobře se ale rozvíjela spolková činnost, která se zaměřovala na osvětovou, kulturní a publikační činnost. V roce 1868 vznikl například *Akademický spolek* či později *Jednota máj*, jejichž funkce byla hlavně vzdělávací. V roce 1872 byl založen školský spolek *Komenský*, jehož primárním účelem byla snaha o zakládání českých škol, což se nakonec opravdu podařilo a první základní škola začala fungovat v roce 1883. Dalšími významnými spolky, které v té době vznikaly byly *Sokol* a ochotnický spolek *Vlastenecká omladina* (Kurillová, online, s. 2).

Spolková činnost rovněž sehrála roli v počátcích rodící se politické činnosti menšiny. Roku 1882 založil novinář a podnikatel Jan Stanislav Skrejšovský se svým zetěm Karlem Živným *Klub rakouských národností*, který se mohl veřejně scházet. O tři roky později byla založena *První česká politická jednota ve Vídni* a následně i česká *Národní rada dolnorakouská*, která měla úzké vztahy s pražskou *Národní radou československou*. Činnost *Národní rady* se soustředila především na ochranu českých zájmů, školskou problematiku, kontrolu sčítacích akcí, hospodářskou činnost spojenou se zakládáním českých záložen, řešení diskriminačních nařízení vídeňské radnice a další. Později začaly vznikat politické spolky, které úzce spolupracovaly se zájmovými a tělovýchovnými spolky ve Vídni a politickými stranami v českých zemích. Velkou podporu obyvatelstva měli sociální demokrati, národní sociálové, národně katolické a křesťansko-sociální hnutí, realisti, pokrokáři a mladočeši (Sekera, 2002, s. 18).

²⁶ Narátor Tomáš, narozen v roce 1948 v Praze, rozhovor proveden dne 15. 2. 2016 ve Vídni.

Spolková činnost sehrála a stále sehrává v životě vídeňských Čechů významnou roli, proto je jí v této práci věnována samostatná kapitola.

4.1.2 Postavení a stereotypizace české menšiny ve Vídni

Od konce 19. století rozvíjela česká menšina nejrůznější kulturní aktivity včetně vydávání vlastního tisku, zakládání spolků a budování jakési národní infrastruktury. Politické a sociální poměry v rakouské společnosti nicméně moc nenahrávaly menšinám v utváření jejich svébytnosti. Důvodů bylo několik. Pro přelom 19. a 20. století byl typický vzrůstající nacionalismus a česká menšina se tak logicky v očích Vídeňáků stala nebezpečnou. Tento přístup pramenil z obavy, že by mohla Vídeň ztratit svůj opečovávaný status německé metropole, a dokonce by mohlo dojít k tzv. poslovanštění monarchie, v důsledku stále se zvyšujících počtů slovanského obyvatelstva, kterému byla přisuzována údajně vyšší porodnost. Z rakouské strany byla snaha o časté přesídlování příslušníků menšin za účelem zabránit tak vytváření silnějších menšinových skupin v určitých částech Vídně²⁷ (dalo by se říci Ghatt) a další asimilační opatření. Dalším impulsem vzrůstajících protičeských postojů byl všeobecný pohled na Čechy, jako na rozkladný element státu. V průběhu osmdesátých let 19. století byli Češi ve Vídni přijímáni ještě v klidu a bez emocí²⁸. Velmi rychle se ale začaly objevovat nejrůznější nacionálně laděné výstupy ze strany rakouských spoluobčanů a ve společnosti se rozbujela zášť. Vysvětlení je takové, že české obyvatelstvo začalo díky svým kulturním a politickým úspěchům a rovněž pokrokům ve vzdělanosti požadovat větší respekt a rovnost (Sekera, 2002, s.14).

Narátor Josef ve svém vyprávění vysvětloval příčiny protičeských postojů, které zde, dle jeho slov, vždy v určité formě byly přítomny. Hovořil také o svém otci, který musel za druhé světové války narukovat a jistou antipatii v rámci své krátké působnosti v armádě zažil. Paradoxem je, že mu přiznání češtiny jako mateřského jazyka, kvůli kterému musel armádu opustit, s největší pravděpodobností zachránila život.

²⁷ Přesto je s Čechy spojován především desátý okres, kde žila velká část české menšiny, byly zde české obchody, řemeslo a trhy. V současnosti již tomu tak není a desátý. okres je dneska spíše turecký.

²⁸ Panující absolutismus do roku 1848 neumožňoval jakoukoliv národnostní emancipaci, a tak se veškeré národní iniciativy odehrávaly na úrovni debat v kavárnách, hospodách, českých bálech a kroužcích. Čeští živnostníci byli navíc v tomto směru velice opatrní, protože nechtěli ohrožovat svoje podnikání, které bylo závislé na německy mluvících zákaznících. Oproti nim čeští studenti Vídeňské univerzity, umělci a další vzdělanci aktivní byli a podporovala je rovněž česká šlechta.

„Viedeň v té době fungovala jako český velký maloměsto. Dvěstětisíc, bylo po Praze největší město a to znamená, že v tom okamžiku, když tu byl takovej velkej počet, tak začínal taky takovej ten obranej pud. [...] Skoro žádnéj Vídeňák nemá ve svých análech žádného Čecha. Ale postupem času, vždycky se to nějak cítila, ale tak děda bojoval v rakouské armádě tam za monarchie, tam byl a ztratil oko a tím se dostal dřív z toho vojenskýho dějiště do Vídně a přežil. Táta byl krátce narukovanej, ale tím, že hlásil jako mateřský jazyk čeština, tak z té armády zase musel brzo ven a kdyby ta válka trvala trochu dýl, tak asi byl zastřelenej. Tak jako, když já jsem vyplnil na vojně, že mateřský jazyk je čeština, tak jsem byl vyslýchanej asi 3–4 hodiny kontrarozvědkou rakouskou a to bylo hluboko v sedmdesátých letech. Takže taková jistá opatrnost tady na každěj pád panuje a nevím, kdy se to ztratí, nemůžu říct, ale já jsem to ještě zažil“.²⁹

Sám narátor se během svého života několikrát stal terčem diskriminace kvůli přiznání svého mateřského jazyka, nicméně tato situace nebyla z jeho strany vnímána jako stigmatizační zkušenost. Na druhé straně se narátor domnívá, že určitá forma nedůvěry vůči Čechům zde byla vždy přítomna.

Německy mluvící obyvatelstvo Vídně pohlíželo na Čechy jako na nekultivované venkovany se zkomolenou němčinou. Pro občany, hovořící německy s českým přízvukem se zažilo označení „Bémák“ či „Böhme“. Narátorka Olga se během svého života stala terčem urážek. Také v tomto případě je stigmatizační zkušenost narátorkou pojímána zlehčeně.

„Já jsem se tady vdala za Rakušana, dostala jsem dvě děti. Jenže muž byl proti Čechům a nechtěl, aby se děti učily česky. Skoro všichni, kdo mají německou mateřskou řeč si myslí, že je to něco víc než ta čeština. A to bylo dřív ještě silnější, ted'ka skoro ne. Ale nám taky když jsme jeli v tramvaji, nám nadávali, když jsme mluvili česky. Nám nadávali škaredě německy. Jenže my jsme nadávali zpátky a sice německy a to koukali potom blbě jo [smích].“³⁰

²⁹ Narátor Josef, narozen v roce 1952 ve Vídni, rozhovor proveden dne 22. 6. 2016 ve Vídni.

³⁰ Narátorka Olga, narozena v roce 1944 ve Vídni, rozhovor proveden 20. 4. 2016 ve Vídni.

Další narátorka Tereza hovořila o českém jazyce jako o handicapu. Z výpovědi je evidentní, že k jisté formě sociálního vyloučení a stigmatizace postačovalo nosit české příjmení. Odpor vůči všemu „českému“, který se ve Vídni zrodil s bujícím nacionalismem, se v konzervativnější rakouské společnosti poměrně dlouho držel. Na základě výpovědi a subjektivních zkušeností informátorů a informátorek, především těch ze starší generace, je ještě v současné době ve Vídni tento antičeský postoj cítit.

„Češi nejsou vůbec oblíbený. To nezapadnete nikdy. Navíc máte akcent, kterej nemůžete se ho zbavit, i když můj není už tak hroznej, ale když začnu mluvit dýl, tak to už každěj ví. To mi jako dali cejtít, že nejsem. V bance byli třeba lidi, který řekli, no, aspoň německý jméno má. Takhle tvrdě. Protože jeho jména (manželovo) bylo německé.“³¹

Především v tisku, lidových popěvcích a divadelních scénkách se o Čěších objevovaly nejrůznější stereotypní představy. Z těchto stereotypních obrazů je možné jmenovat například „ohebnost“ a servilita před nadřízeným či výše postaveným a majetným spoluobčanem a dále „nadutost“ a „furianství“ v okamžicích, kdy nehrozí žádné riziko postihu. Na druhé straně se objevovaly i tendence o zapření českého původu, kdy samotné „češství“ bylo považováno za diskriminující faktor a lidé se mnohdy přetvařovali a posmívali jiným Čechům, ačkoliv sami Čechy byli a nehovořili dobře německy (Sekera, 2002, s. 15). Docházelo k tzv. etnocentrismu „naruby“.

Češi se stali oblíbeným motivem lidové zábavy, a to především v hudbě a divadle. Sic byly tyto projevy mírné, bylo jich hodně a pohledem dnešní doby, především v rámci společensko kulturní korektnosti, je lze považovat za xenofobní. Po fyzické stránce byl Čech zobrazován jako podsaditý muž, s výrazným nosem („pršáčkem“), širokými tvářemi a komickým kloboučkem na hlavě. Žena Česka byla obvykle představena jako vlnadná a kyprá žena, s tupým výrazem a houfem dětí kolem (Borovička, 2012, online). Vídeňské písně byly obecně typické velkým množstvím klišé, a to prakticky na adresu kohokoliv, ať už to byli Češi, Maďaři, Chorvati, nebo jen vídeňské dámy a jejich módní výstřelky. Synonymy pro Čecha a Češku byla jména Vašek (Wenzel) a Marjánka (Marianka), která se v německých písních velice často opakovala. Objevovaly se v nich skryté frustrace, strach a nejistota vídeňského

³¹ Narátorka Tereza, narozena v roce 1949 ve Vídni, rozhovor proveden dne 27. 4. 2016 ve Vídni.

německy hovořícího obyvatelstva, které se transformovaly v posměch. V každé takové písni a popěvku se jedna z těchto frustrací dala dobře vycítit a pojmenovat. Tak například frustrace z demolování „milované“ staré Vídně, se promítala v písni „*Der Wenzel kommt*“ (*Vašek jde*), kdy Vídeňáci připisovali vinu za zbourání starého vídeňského opevnění Čechům, kteří se na demolici podíleli. V písních se rovněž promítal pocit ohrožení z nárůstu českého obyvatelstva, které pochopitelně nebylo považováno za plnohodnotné Vídeňáky (Pressler, 2002, s. 25). Podle úryvku textu jedné z písní přicházeli Češi nejčastěji z Čáslavi, Brna, Prahy a Poděbrad:

*„[...] Wien, pass auf! Viel Fremde zum Vergnügen,
Wien, pass auf! In d' Weanerstadt wir kriegen,
Wien, pass auf! Von Časlau stolz und keck,
Wien, pass auf! Die bringst dr [sic] nimmer weg [...]“*

*„[...] Vídni, dávej pozor! Mnoho cizinců k zábavě,
Vídni, dávej pozor! Míří do Vídně,
Vídni, dávej pozor! Z Čáslavi hrdí a udatní,
Vídni, dávej pozor! Jinak tě jich už nikdo nezbaví [...]“³²*

Pokud se nějakému Čechovi vedlo ekonomicky dobře a zbohatl, mohl se stát terčem závidění. S tím souvisela rovněž obava, aby se Češi nedostali k politickým funkcím a spolurozhodování. V písních byl také posměšně propírán milostný život a námluvy Čechů, které byly nejčastěji spojovány s oblíbeným „skočit si polku“. Také se zde objevoval fenomén nechtěného těhotenství, kdy písně hovoří o Marjance, kterou Vašek přivedl do složité situace a ta teď musí jít do nalezince na *Alserstrasse*. Jak již bylo jednou řečeno, terčem posměchu byla rovněž komolená němčina či němčina s českým přízvukem neboli tzv. bémaklování které se stalo zaručeným úspěchem různých kabaretů, imitací a komedií. Mezi nejčastější české výrazy, které se do písniček a komedií zařazovaly a všichni jim také rozuměli, byly: „*nevím, hubitschka, ne rosumi, chlapetz, to je tak, schestak*“ a další (Pressler, 2002, s. 28).

³² Text - Josef Philippi, hudba – Theodor Wottitz, nakladatelství Josef Bláha, Wien, soukromá sbírka Ernsta Webera (Pressler, 2002, s. 25).

Kromě negativních a posměšných stereotypů byli vídeňští Češi spojováni s ohromujícím muzikantským a tanečním nadáním a všeobecně se vědělo, že se mají Vídeňáci od Čechů v tomto směru ještě dosti co učit.

Úryvek jedné z písní vyprávějící o Čěších, jako dobrých muzikantech:

*[...] Z'erst kommt er von Tabor her
Zu an Schuster in die Lehr
Dann kauft er Clarinet
Polka lehrt er um die Wett
Wann er sich a Orchester z'samm
Schreibt aufs Zettel aufi kek
Kapellmaster Werkstatek [...]"*

*[...] Nejprve přijde od Tábora
K ševci do učení,
Pak si koupí klarinet,
Učí se polku o sto šest.
Když už umí trochu hrát,
Zkouší orchestr dohromady dát,
Napiše na cedulku směle kapelmajstr Verpánek [...]"³³*

³³ Carl Lorens, „Tra-ra-ra bum-di-e!“, nakladatelství E.H., soukromá sbírka Ernsta Webera (Pressler, 2002, s. 27).

Předmětem stereotypizace v pozitivním slova smyslu se stala „výborná“ česká kuchyně, a především pak nejrůznější moučníky, které neodmyslitelně patřily k českým hospodyňkám a jejichž recepty se díky rakouským autorům dostaly do světových kuchařek. V asociaci s dobrou českou kuchyní se zrodil další negativní stereotyp – Češi byli často vyobrazováni jako „žrouti“ a opilci. U vojska byli zase Češi považováni za nedostatečně způsobilé a neschopné vojáky. Nicméně postupem času, především v průběhu 20. století, nevraživé a záštiplné projevy směřované k Čechům ustoupily a z posměšných písniček a říkanek se spíše staly projevy nostalgie po starých dobrých časech v tom smyslu, že bez Čechů by Vídeň nebyla Vídní (Pressler, 2002, s. 29–31).

Český jazyk se stal ve své podstatě hlavním objektem stigmatizace českého obyvatelstva ve Vídni. Lámaná němčina, český přízvuk, nebo také české jméno stačily pro jasné vymezení hranice mezi námi (německy mluvícími) a jimi „Bémáky“. Pocit nadřazenosti vlastní skupiny se formoval na principu této jazykové diference. Diskriminace a jistá forma sociálního vyloučení byla již dále přirozeným vyústěním tohoto etnocentrického postoje. Pocit určité antipatie či opatrnosti vůči Čechům, lze vysledovat z vyprávění většiny narátorů i v současné době. Jedná se ale opravdu o drobné a spíše již úsměvné situace, se kterými je možné se občas setkat. V této problematice samozřejmě sehrály obrovskou roli politické a společenské poměry (nacionalismus v Evropě, světové války, přerod monarchie v republiku, normy, bída, neznalost a strach) v tehdejší dynamicky se měnící Evropě.

4.1.3 Meziválečné období

Již v průběhu první světové války se situace Čechů ve Vídni začala výrazně zhoršovat. V celém Rakousku panovala poměrně velká bída spojená s nedostatkem potravin, šířící se epidemií chřipky a křivice, která postihovala především děti. Umocňovaly se rovněž nacionální rozpory, ke kterým přispěli jak migranti, tak dezertéři z rakousko-uherské armády a Češi podezřelí z protistátní činnosti. První světová válka nakonec přinesla rozpad rakousko-uherské monarchie a 28. října 1918 se zrodil samostatný Československý stát. V roztržité Vídni vznikl zastupitelský úřad Československé republiky, který měl na starosti veškerou úřednickou agendu a organizaci spojenou s „novým začátkem“. Velké množství Čechů se rozhodlo o

repatriaci (přesídlení) do nového Československa, se kterým pomáhal právě zastupitelský úřad. Někteří Češi si našli obživu a nový domov v Československu sami, jiní se obraceli o pomoc na zastupitelský úřad. Mnoho úředníků, inteligence a dalších profesí, které ve Vídni Češi zastávali, v Československé republice chybělo, a tak měl jejich příliv pro nově vzniklý stát velice pozitivní dopady co do jejich zkušenosti (Sekera, 2002, s. 20). Mezi léty 1918 a 1926 bylo z Vídně oficiálně repatriováno 105 256 Čechů. Hovoří se ale až o 150 000 Česích, kteří Vídeň po první světové válce opustili (Glettlér, 1972, s. 25–71).

12. listopadu 1918 byla vyhlášena republika *Německé Rakousko* a po právní stránce bylo třeba vyřešit, jaký bude postup v otázce přiznání rakouského státního občanství a postavení menšin. 7. června 1920 byla mezi Rakouskou a Československou republikou, v návaznosti na *Saint-Germainskou smlouvu*³⁴, uzavřena smlouva v Brně, na základě, které převzalo Československo ochranou moc nad českou menšinou, respektive nad tou její částí, která se ani neasimilovala ani nerepatriovala. V listopadu 1918 vznikl ve Vídni *Československý národní výbor*, ve kterém byly sdruženy téměř všechny české a slovenské politické strany. V roce 1919 byly vytvořeny československé volební kandidátní listiny a do Národní rady byl zvolen jeden Čech – František Dvořák. Na nižší úrovni, v dolnorakouském zemském sněmu získali Češi tři křesla a ve vídeňské obecní radě to bylo 8 mandátů, z nichž nejvíc získali sociální demokraté³⁵ (Glettlér, 1985, s. 35).

Ve volbách v roce 1919 slavila úspěch strana *Socialistických a demokratických Čechoslováků*, která byla jakousi aliancí více politických uskupení. Sociální demokraté z tohoto uskupení v roce 1923 vystoupili a národní strany tímto na vždy ztratily možnost zastoupení ve vídeňské obecní radě a Národní radě (Ebner, 2002, s. 34). Když se po válce začalo Rakousko relativně hospodářsky stabilizovat, na řadu přišly velké politické rozepře mezi profašistickými křesťanskými sociály a sociálními demokraty a situace se vyhroutil až na pokraj občanské války. Sociálně demokratická strana Rakouska byla následně zakázána, stejně jako řada českých spolků. Austrofašistický režim, který byl z počátku antinacistický, znamenal pro českou komunitu omezení

³⁴ Mezinárodní smlouva uzavřená mezi Rakouskem a vítěznými mocnostmi 1. sv. války. Kromě zákazu diskriminace menšin obsahovala smlouva konkrétní závazek státu v oblasti školství. Tato ochrana ale byla specifikována velice vágně a povrchně (Scheu, 2000, s. 298).

³⁵ Sociální demokraté zůstali samostatnou politickou stranou až do dnešní doby, kromě období nacistické nadvlády mezi roky 1934 – 1945. Další hnutí, Československá strana lidová byla zaměřena katolicky a spolupracovala s odborovým hnutím křesťansky zaměřeným. Další významnější strana, Čeští národní socialisté měli výrazněji levicové postoje. Zvláštní postavení měla také česká sekce Komunistické strany Rakouska (Glettlér, 1985, s. 35).

především tiskové činnosti a odchod významných činitelů do Československa (Ebner, 2002, s. 35–36). V roce 1934 byl nacisty zavražděn rakouský kancléř Dollfus a došlo k dalšímu vyhrocení situace. Tentokrát se rozpoutala občanská válka mezi austrofašistickou vládou a nacionálními socialisty, kteří byli podporováni Hitlerem.

Narátor Tomáš vzpomínal na příběh jeho prarodičů, kteří se v souvislosti s tehdejší obtížnou politickou a sociální situací ve Vídni rozhodli pro reemigraci zpět do Čech. Z výpovědi lze vyčíst, že mezi prarodiči a jejich synem neprobíhala transmise českého jazyka, ačkoliv byli oba prarodiče původem z Čech. Ani po reemigraci do vlasti tomu nebylo jinak a v rodině probíhala komunikace v německém jazyce. V naraci se objevuje poválečná stigmatizace na základě německého jazyka a údajného „němectví“, které se stalo předmětem diskreditace a sociálního vyloučení dotyčného, které vyústilo uvězněním. Narátor Tomáš vypověděl:

„V roce osmnáctsetdevadesát se můj dědeček dostal jako tovaryš do Vídně. Tady se vyučil, nebo udělal mistrovské zkoušky, on byl obuvník neboli švec žejo a otevřel si krámk ve třináctém okrese. Tady se seznámil s mojí babičkou, která byla shodou okolností z vedlejší vsi, z Vysočiny, vzali se a tady se také v šestnáctém roce narodil můj otec. Otec měl rakouské školy a když mu bylo 16, tak se dědeček rozhodl, protože tady byla velice špatná doba, bylo to pár dní, než byl zavražděn kancléř Dollfus v roce třicet čtyři, takže tady byla opravdu špatná doba, tak se rozhodl, že půjde zpátky do Čech, což také udělal do malého města na Vysočině. Otec se mezitím vyučil pekařem, napřed šel do Prahy, tam se doučil a pak do Pelhřimova, kde děda koupil dům, který přestavěl a udělal mému otci pekárnu. No, takže otec se musel učit česky, oni s ním jako česky nemluvili, co já vím, dědeček a babička. Protože uměl německy tak celou válku sháněl pro lidi mouku a mohli u něj péct vánočky, no prostě lidumil. No a v roce 1948 přišli soudruzi a pekárnu zabavili no a pak ho poslali do Německa a tam ho zavřeli [...].“³⁶

Do roku 1938 se tzv. austrofašismus opírající se především o italský fašismus definitivně rozdrobil a moci se ujali nacisté (Ebner, 2002, s. 34–36). Měnící se politická situace měla také dopad na výsledky při sčítání obyvatelstva a přiznávání tzv. obcovací

³⁶ Narátor Tomáš, narozen roku 1948 v ČR, rozhovor proveden dne 25. 2. 2016 ve Vídni.

řeči³⁷. Sčítání hlasů v roce 1934, týden po občanské válce, proběhlo pod strachem a k češtině se přihlásilo malé množství Čechů, naopak při posledním sčítání v roce 1939 ze strachu z nacistické diktatury naopak mnozí znovu přiznávali češtinu, ke které se společně se slovenštinou přihlásilo přes 56 tisíc obyvatel (Kurillová, online, s. 2).

Na dobu, kdy se k moci dostali v Rakousku nacisté, vzpomínala také narátorka Alena, jejíž příbuzní byli mezi Čechy, kteří repatriovali z Vídně do Československa. Tato narace reflektuje silné národní uvědomění u některých vídeňských Čechů. Na místě je zmínit také pocit solidarity a sounáležitosti, které pro tuto generaci Čechů ve Vídni hrály roli a které se mnohdy staly silnými „push“ faktory pro návrat do Československa. Vedle těchto činitelů byl mezi vídeňskými Čechy v onu dobu přítomen také strach a obavy z nejisté budoucnosti, které rovněž sehrály roli v rozhodování o reemigraci do vlasti. Narátorka Alena vypověděla:

„Když ve třicátém osmém do Rakouska vtrhl Hitler, tak strýc sbalil, vzal manželku a malou dceru, která šla první den do školy ve Vídni a pak odjeli na Moravu přes okliku přes Jugoslávii, protože přímo už nemohl a zůstali tam no, jako bránit vlast. A druhá teta, sestra mého otce, ta si vzala doktora Josefa Košťála, podle mé znalosti byl ředitelem jedné z Komenských škol a odstěhovali se do Prahy, protože měl strach, že bude muset jako ze stránky nacistů, aby s nima spolupracoval. Tak to je, jak se to v rodině vypravuje“.³⁸

Většina narátorů, kteří žijí ve Vídni již druhou a třetí generaci, mají ve svém okruhu předky, příbuzné či známé, kteří se po první světové válce rozhodli reemigrovat do Československa. Někteří z těchto reemigrantů se pak po druhé světové rozhodli opět vrátit zpátky do Vídně. Tyto příběhy ale již náleží do další kapitoly.

4.1.4 Druhá světová válka a její dopady na českou menšinu ve Vídni

Nástup nacistů k moci v roce 1938 byl spojen s obrovským nadšením ze strany rakouského obyvatelstva. Velkou roli zde sehrála silná propaganda „anšlusu“ a lidé tak

³⁷ V Rakousko-Uhersku se při sčítání lidu nezjišťovala národnost, nýbrž tzv. obcovací řeč. Tou se rozumí jazyk, který člověk běžně užíval v denní komunikaci.

³⁸ Narátorka Alena, narozena v roce 1943 ve Vídni, rozhovor proveden dne 17. 3. 2016.

více méně dobrovolně souhlasili s koncem vlastního státu a připojením k říši. Vídeňští Češi cítili na svou menšinu velký tlak a měli strach, co s nimi bude.

Pod vlivem těchto obav menšina velice tlačila na veřejné vyhlášení souhlasu s „anšlusem“. Hlasování dopadlo tak, že z 23 264 odevzdaných hlasů se proti vyslovilo pouze 32 a na menšinu se tak zpočátku neupírala zvláštní pozornost. Postupně, především po agitaci Československa, byly veškeré činnosti české menšiny ve Vídni pomalu potlačovány. To se dělo až do roku 1941, kdy došlo k úplnému rozpuštění českých institucí a spolků. Znamenalo to rovněž konec českého soukromého školství ve Vídni. Začala se rychle šířit silná protičeská nenávisť, jejímž hlavním argumentem bylo tvrzení, že zatímco se vídeňským Čechům daří nadmíru dobře, německy hovořící obyvatelstvo v Sudetech trpí a je utlačováno. Dělo se tedy vše pro to, aby česká menšina byla zlikvidována. Jedním z paradoxů je, že přihlášení se k české národnosti bylo za dob nacistů výhodou v tom směru, že čeští muži byli považováni za nespolehlivé a nemuseli tak narukovat do Wehrmachtu, což jim mnohdy zachránilo život (Mayerová, 2006, s. 280). O této zkušenosti se již jednou ve svém vyprávění zmínil narátor Josef, jehož otci tato ironie dle jeho slov nejspíše zachránila život.

[...] Táta byl krátce narukovanej, ale tím, že hlásil jako mateřský jazyk čeština, tak z té armády zase musel brzo ven a kdyby ta válka trvala trochu dýl, tak asi byl zastřelenej [...].“³⁹

Mnoho vídeňských Čechů se nehodlalo vyrovnat s novou politickou situací v Rakousku a začali projevovat odpor. Nejprve tomu tak bylo ve spolcích a například české divadlo ve Vídni, které mělo již dlouhou tradici a bylo jakousi oporou kulturního života se stalo významným místem politického ventilu. Mnoho akcí bylo z bezpečnostních důvodů přesouváno z oficiálně nahlášených termínů na jiné dny a časy. Protičeské výpady a agrese přispěly také k posílení odbojové činnosti vídeňských Čechů, z nichž mnoho bohužel skončilo v koncentračních táborech, nebo bylo zastřeleno. Především koncem války čelila Vídeň silnému bombardování.

Na své dětství za druhé světové války ve Vídni vzpomínala informátorka Libuše. Ve svém vyprávění hovoří o roce 1944, kdy museli kvůli bombardování Vídně zůstat rok v Čechách, kam jinak běžně jezdili pouze na prázdniny. Narátorka Libuše

³⁹ Narátor Josef, narozen v roce 1952 ve Vídni, rozhovor proveden 22. 6. 2016 ve Vídni.

vzpomínala na čas strávený v české škole a na děti českých Němců, kteří onu školu rovněž navštěvovali. Na příkladu konfrontace narátorky s německou menšinou v českých zemích je patrná důležitost osobní zkušenosti v konstruování své vlastní identity. Právě na základě vzájemné interakce s těmi „druhými“ dochází k uvědomění a vymezení sebe sama. Ona „jinakost“, kterou v této práci představuje „češství“ ve Vídni, je narátorkou obecně reflektována jako výchozí bod a tmelící aspekt v procesu upevňování postavení vlastní skupiny vůči většině a přirozené zdůrazňování hlavních prvků jakékoliv kolektivní identity určitého společenství. Narátorka Libuše uvedla:

„Tam byly děti co neuměly velice dobře německy, nebo samozřejmě s přízvukem. Ty měly o ty takzvané Hitlerjugend tolik zdání. To byli ti čeští Němci. Oni říkali, vy přijdete z Vídně, jste obě blond a vy nemáte zdání, vy nevíte ani co je BDM⁴⁰? My jsme neměly zdání, protože vlastně ve Vídni nikdo nás nenutil, jít do těchto. Mamince říkali, že toho bude litovat, ale maminka byla taková klidná, ta se do ničeho nepouštěla a dělala si své. [...] To byli čeští Němci a dneska už po letech chápu, tak jako my, česká menšina, musíme přehánět, aby jsme se udrželi, tak stejně tak německá menšina v Čechách, i když oni se tam jako menšina necítili, oni se cítili spíš jako většina, tak se naparovali, ale taky si zakládali. A ono vlastně to hitlerovství, to němectví, to je zlákal.“⁴¹

Narátorka strávila se svojí sestrou, dvojčetem, v české škole jen pár měsíců. Byla to pro ni dle jejích slov spíše nepříjemná zkušenost. Matka narátorky velice dbala na pěstování „češství“ u svých dvou dcer. Ačkoliv si vzala za muže Rakušana, doma hovořili dvojjazyčně a obě sestry navštěvovaly českou školu *Komenského* (než ji za nacismu na krátko zavřeli). Narátorka na základě zkušenosti s dětmi českých Němců pochopila „obě strany mince“ v otázce upevňování, hrdosti a obhajoby své národnosti, které mohou být pro mnoho lidí nepochopitelné a nepředatelné a zároveň nepřímo upozornila na fakt, jak mohou zpolitizované ideologie a totalitní režimy použít etnickou a národní identitu jako nástroj pro obhajobu své nenávistné a agresivní politiky a zapříčinit tak mimo jiné rozkol a vzájemnou nenávist v do té doby fungující společnosti.

⁴⁰ Bund Deutscher Mädel, neboli BDM, česky Svaz německých dívek. Jednalo se o dívčí odnož chlapecké organizace Hitlerjugend (Kostohryzová, 2016).

⁴¹ Narátorka Libuše, narozena v roce 1934 ve Vídni, rozhovor proveden dne 4. 3. 2016 ve Vídni.

Poté, co bylo Německo definitivně poraženo, byla vyhlášena 26. 4. 1945 druhá Rakouská republika, která ale neměla plnou suverenitu, protože byla do roku 1955 obsazena a rozdělena mezi čtyři vítězné mocnosti. Dolní a horní Rakousy, tedy část sousedící s Československem byla pod vlivem sovětské zóny. Také Vídeň byla rozdělena na čtyři části. Válka zanechala na Vídni a Rakousku obecně veliké stopy. Nastaly značné problémy se zásobováním obyvatelstva potravinami a dalšími základními potřebami (Ebner, 2002, s. 37). Vídeň byla rovněž notně poničena bombardováním. Obraz poválečné Vídne ve své paměti uchovávala také narátorka Alena. Její vzpomínky jsou projektovány především prostřednictvím vizuální paměti, narátorka byla v té době v dětském věku.

„Všechny mosty byly zničeny, ale ne, že by býval nálet, to když se německé vojsko opouštělo Vídeň, tak to vyhodili. Zůstal jenom jeden most tady přes dunajský kanál, sice poškozený a jeden velmi poškozený přes Dunaj. A právě že všude u těch mostů jsem řekla že bombardovali, tak v březnu byl velký nálet na Vídeň a okolo kanálu, tam se můžete jenom podívat, jak když tam vidíte víc ty novostavby, a vypadají velmi stejná, tak to je všechno nové. Staré budovy byly všechny zničeny. Takže Vídeň opravdu v tom smysle byla velmi poškozena.“⁴²

Stejně jako po první světové válce, byla i po té druhé situace v poválečném Československu o dost lepší než v Rakousku. Nejenom kvůli tomu začala velká reemigrační vlna Čechů ze zahraničí (kromě vídeňských Čechů to byli volynští Češi a jugoslávští Češi), zpátky do Československa. To, jak se měnila politická situace v poválečné Evropě mělo obrovský vliv na rozpoutání masové migrace po celém světě, a právě tato zkušenost s migrací pak sehrála velkou roli v otázce uchopení své vlastní identity a hledání domova.

4.2 Migrační zkušenost vídeňských Čechů

4.2.1 Poválečná reemigrace do ČSR

Špatné životní podmínky v poválečné Vídni nebyly jediným důvodem, proč se mnoho Čechů rozhodlo vrátit do své původní vlasti. Na základě přijetí kolektivní viny

⁴² Narátorka Alena, narozena v roce 1943 ve Vídni, rozhovor proveden dne 17.3.2016 ve Vídni.

Němců za druhou světovou válku a její politické uchopení v podobě přijatých závěrů na *Postupimské konferenci* v srpnu 1945 a tzv. *Benešových dekretů* se začalo s nuceným vysídlením německého obyvatelstva prakticky z celého území Československa. V období od roku 1945, kdy probíhala první „divoká“ fáze odsunu a začátkem roku 1947, s přihlédnutím k neúplnosti a nepřesnosti dostupných údajů, čítá celkový rámcový úbytek německého obyvatelstva v Československu 2,9 až 3 miliony obyvatel, a to formou organizovaného a neorganizovaného odsunu (Staněk, 1991, s. 237). Vysídlené oblasti měly být obydleny na prvním místě domácím obyvatelstvem a poté Čechy a Slováky, kteří žili v zahraničí a pro jejichž příchod bylo nutné zajistit právní podmínky, mnoho organizačních záležitostí spojených s převozem majetku, sociální péčí, hospodářského a společenského zapojení do života v Československu apod. Důležité je zmínit, že možnosti vrátit se do vlasti mohli využít jen ti, kteří se za nacismu hlásili k české národnosti.⁴³

Po ukončení války vznikl ve Vídni *Československý komitét ve Vídni*, později přejmenovaný na *Ústřední výbor ve Vídni* (ČSÚV), který tvořil jakousi vrcholnou organizaci všech obnovených českých spolků a v každém vídeňském okrese měl svůj výbor. Hlavní smysl a účel výboru byla příprava a organizace reemigrace do Československa. Jako zástupce vídeňských Čechů byl stanoven Antonín Machát, který měl za úkol informovat o poměrech v české menšině a měl na starosti veškerou agendu a vyjednávání. Za nejbližší střediska navrácených krajanů bylo pro Čechy určeno Znojmo a pro Slováky Bratislava. Všichni krajané, kteří se chtěli vrátit, byli řádně prověřeni a obdrželi průkaz ČSÚV neboli „zelený průkaz“, který byl dočasnou náhradou za občanský průkaz. Také v Praze byla zřízena *Reemigrační kancelář rakouských Čechů a Slováků*, jejímž úkolem byla veškerá organizace s umístěním reemigrantů na české straně. Krajanům bylo slíbeno, že živnostníci všech oborů budou moci ve vysídleném území převzít živnosti obdobné svým dosavadním v Rakousku. Někteří krajané se vydali na cestu sami, jiní jeli organizovanými vlaky. Prvním vlakem přijelo nejvíce Čechů, kteří přišli za války o byty a zařízení. Jednalo se nejčastěji o řemeslníky, mechaniky, truhláře a jednotlivé zemědělce. Dle statistik reemigrační komise rakouských Čechů a Slováků se v roce 1945 vrátilo z Rakouska, převážně

⁴³ Většina Čechů, žijících ve Vídni za druhé sv. války měla rakouskou státní příslušnost ale při sčítání lidu v roce 1939 bylo možné již uvést i národnostní příslušnost (do té doby to byla pouze obcovací řeč, která se při sčítání evidovala) (Ebner, 2002, s. 37).

z Vídně 5 471 krajanů. Tito lidé mířili především na Moravu, kde mělo mnoho z nich příbuzné, nebo do oblasti severočeského pohraničí. (Heroldová, 2006, s. 291).

Mezi vídeňskými Čechy, kteří přemýšleli o návratu do vlasti byla také rodina narátorky Olgy. Informátorka vzpomínala na svého otce, který tuto možnost sice zvažoval, ale nakonec se s rodinou rozhodl z politických a náboženských důvodů zůstat ve Vídni.

„Tatínek se rozhodl zůstat ve Vídni, protože on jako cítil, že tam přijdou komunisti. No a tatínek byl všechno jiného jenom ne komunist. On byl sociálním demokratem, který ale chodil do kostela. A obával se, že tam přijde totalita, tak jsme zůstali tady.“⁴⁴

Umístování řemeslníků a živnostníků se začalo rokem 1946 komplikovat, protože mnoho živností bylo již obsazeno a pro velkou část krajanů chybělo uplatnění. Zároveň se začaly s měnící se politickou situací a vítězstvím komunistů ve volbách měnit osidlovací směrnice a postoj k reemigraci mezi krajany a československými úřady byl výrazně odlišný. Začalo tak přibývat případů zpětného návratu z Československa do Vídně. Koncem října 1947 byla reemigrace v podstatě ukončena a dále pokračovalo jen individuální stěhování jednotlivců, případně rodin. Mezi roky 1945 až 1947 z Vídně do Československa reemigrovalo něco přes 10 000 osob (Heroldová, 2002, s. 47).

Rovněž rodina narátorky Aleny uvažovala o reemigraci do vlasti. Ačkoliv již byla rodina zapojena do přesídlovacího procesu, jejich představy o budoucím domově, především pak o novém místě bydliště a možnosti se uživit krejčovskou profesí, se rozcházely s přístupem, jakým československé úřady reemigranty organizovaly a nařizovaly jim, kde mají žít apod. Z narace informátorky lze vyvodit, že její dědeček byl patřičně hrdý na svou profesi a rozhodoval se pragmaticky. Narátorka rozhodnutí zůstat ve Vídni zpětně hodnotí kladně, především vzhledem k politické situaci, která v Československu rokem 1948 nastala. Narátorka vypověděla:

„Po válce druhý Československo aktivně verbovalo, aby se zase obyvatelstvo přestěhovalo zpět, proč, protože odsunuli sudeťáky a měli nezalidněné regiony. A taky máme zde rodiny, kdy jeden bratr se odstěhoval a druhý zůstal tady. Moje

⁴⁴ Narátorka Olga, narozena v roce 1944 ve Vídni, rozhovor proveden dne 20. 4. 2016 ve Vídni.

rodina taky minila se přestěhovat do Československa, ale protože začali dirigovat, kam člověk směl, tak můj děda řekl, já jsem krejčí pro pánskou módu a já se neživím tam, kde odsunuli Němce, protože koho tam přesunuli? Taky Romy, tak řekl, já jdu jen do Prahy nebo do Brna, a to mu nedali, tak nešel. A potom v únoru čtyřicetism babička sociální demokratka ještě byla na zájezdu sociálně demokratické strany v Praze. To byla ještě česká delegace na tom sjezdu. Tak to se přečlo. A naštěstí musíme říct, že nám to prospělo, že jsme zůstali tady. A pak taky hodně Čechoslováku muselo z Československa pryč ve čtyřicátymosmym ale šli nejvíc do Ameriky, takže se pomáhalo, aby se ti lidi dostali buď do Anglie nebo do Ameriky.“⁴⁵

Vídeňští Češi, kteří přesídlili do zpět do Československa a zůstali zde, tvořili i nadále jakousi specifickou kolektivitu uvnitř české společnosti. Na základě mnoha aspektů a historických zkušeností, které utvářely po celá léta českou identitu ve Vídni, měli tito lidé ve srovnání s československým obyvatelstvem obvykle silnější národní vědomí, potřebu se scházet a pěstovat spolkový život apod. V novém životě v Československu se pak ze strany ostatních Čechů setkávali s nedůvěrou a byli považováni za cizince. V osmdesátých letech byla vypracována *Ústavem pro etnografii a folkloristiku Československé akademie věd* dotazníková akce, ve které reemigranti hodnotili zpětně své rozhodnutí o přesídlení. Pozitivně hodnotili skutečnost, že přesídlením do vlasti přestaly národnostní rozpory a oni mohli posílat své děti do českých škol. Negativa pak představovaly především nesplněné sliby československých úřadů, nespokojenost s existenčním postavením, politické změny v Československu po roce 1946 a 1948 a omezení styků s Rakouskem, které vedly k uzavření hranic a odloučení rodin (Heroldová, 2006, s. 296).

Život v české vídeňské menšině se po válce pomalu vracel k normálu, nicméně politické změny, které přineslo vítězství komunistů v Československu v roce 1946 a následně osudný rok 1948 se promítly i na rakouské straně. Již před rokem 1948 se snažili komunisti získat českou menšinu ve Vídni na svoji stranu. Na základě této skutečnosti došlo v menšině k velkému rozkolu, který měl a má na život české komunity vliv ještě v současné době. Češi, kteří souhlasili s komunistickým režimem se sdružovali od roku 1949 ve spolku *Sdružení Čechů a Slováků v Rakousku*. Větší část

⁴⁵ Narátorka Alena, narozena v roce 1943 ve Vídni, rozhovor proveden dne 17. 3. 2016 ve Vídni.

komunity, odmítající komunistický režim se od roku 1951 sdružovalo v rámci *Menšinové rady české a slovenské větve v Rakousku* (Ebner, 2002 s. 37). Tento rozkol měl silné dopady jak na celou českou menšinu (rozdělování rodin, štěpení spolků, přerušování vzájemné komunikace) tak v oblasti jednotného menšinového postoje důležitého pro jednání s rakouskou německy mluvící většinou, a především pak rakouskými úřady a vládou. Této problematice je věnována samostatná kapitola s názvem „*Usedlík a imigrant – hledání společné cesty*“.

4.2.2 Návrat reemigrantů a osudný rok 1948

Jak již bylo řečeno, mnoho vídeňských Čechů, kteří se rozhodli opustit Vídeň a začít nový život v poválečném Československu se nakonec opět vrátilo do Vídně. Hlavními důvody byla nenaplněná očekávání, špatné uplatnění živnostníků a řemeslníků (především v pozdějších reemigračních vlnách), rozčarování z nepřijetí československými spoluobčany a v neposlední řadě nástup komunistů k moci a s tím spojený konec soukromého podnikání. Především tyto nové pořádky nebyly pro živnostníky slučitelné s jejich profesním a osobním životem, který byl formován historickým postavením Čechů ve Vídni, kteří si museli dlouhá léta vydobývat svoje pozice v rámci německy hovořící většiny a na to, čeho se jim podařilo dosáhnout byli patřičně hrdí.

Když vyhráli komunisti v roce 1946 volby, nebylo ještě zcela jasné, jak se politická situace v Československu vyvine, ale rok 1948 vše definitivně změnil. Nové politické pořádky přinesly vyvlastňování, konec soukromého podnikání, pronásledování inteligence a vyšších a majetných vrstev obyvatelstva. Tito lidé tak začali Československo hromadně opouštět. Nejvíce lidí odešlo bezprostředně po únoru 1948, tedy v době, kdy to ještě bylo možné, protože komunistické vedení země odchodům občanů za hranice nevěnovalo takovou pozornost. Postupně se ale možnosti opustit zemi zužovaly, protože komunisti svůj přístup změnili a v polovině padesátých let definitivně uzavřeli hranice. Odejít za hranice pak bylo nesmírně obtížné a nebezpečné. Až do roku 1964, kdy došlo v Československu k liberalizaci cestování, nebylo prakticky možné bez obrovského rizika zemi opustit. Lidé, kteří stihli ještě bez problémů odejít, mířili do sběrných táborů v Německu a Rakousku. Důležité je připomenout, že Evropa bylo po válce značně nestabilní a roztržštěná, a jak již bylo zmíněno, Rakousko,

včetně Vídně, bylo až do roku 1955 rozděleno mezi čtyři vítězné mocnosti včetně sovětské zóny, která byla při hranici s Československem. Často se tak stávalo, že se lidé do Rakouska sice bez větších problémů dostali, ale tam je zadržela rakouská policie, která je předala Sovětům, nebo byli zadrženi přímo sovětskou armádou či policií a následně byli vráceni zpátky do Československa. Velká většina exulantů tak mířila za oceán, především do Ameriky, Austrálie a Kanady.

Někteří exulanti⁴⁶ zůstali ve Vídni dobrovolně a pak tu byli tací, kterým emigrace do zámoří nevyšla⁴⁷ (Pernes, 2008). Mezi exulanty bylo mnoho prominentních politiků, ministrů a členů *Národního shromáždění*, kteří pak v různých zemích zakládali politické exulantské organizace. Ta nejvýznamnější vznikla v USA v roce 1949. Jednalo se o *Radu svobodného Československa*, která byla prohlášena za hlavní orgán československé emigrace (Valeš, 2002, s. 54). Exil po roce 1948 byl tedy především politický a mnoho lidí doufalo, že se brzy do vlasti vrátí. Neexistují žádné konkrétní statistiky, kolik lidí mezi roky 1948 až 1968 Československo opustilo, a kolik z nich odešlo přímo do Vídně a zůstalo tam. K dispozici jsou spíše odhady, které hovoří o cca 60 000 Čechoslovácích, kteří zemi v tomto období opustili (Pernes, 2008).

Trvalo dalších skoro šestnáct let, než bylo možné hranice Československa legálně přejít. V roce 1964 se přísný komunistický režim lehce uvolnil a došlo k částečné liberalizaci cestování. Lidé tak mohli opět legálně překročit hranice a bylo jich mnoho. Jedním z nich byl také informátor Tomáš a jeho rodina. Otec narátora byl vídeňským Čechem, který přišel do Československa společně se svou matkou a otcem (prarodiči narátora) těsně před začátkem druhé světové války. V Československu se vyučil pekařem a v Pelhřimově provozoval pekárnu, kterou mu v roce 1948 komunisti zabavili a jeho poslali na několik let do vězení. Po návratu z vězení se otec narátora rozhodl vrátit s rodinou do Vídně. Z narace se dá usuzovat, že těmi hlavními důvody tohoto rozhodnutí byly osobní rezignace v postoji k českému národu a státu, zklamání z

⁴⁶ Autorka zde na místo výrazu „emigranti“ používá termínu „exulanti“, kterými nazývá osoby, které opustili svou vlast po roce 1948 dobrovolně a také ilegálně především z politických důvodů. Výraz emigrant se zdál autorce pro tuto emigrační vlnu příliš pejorativním. Také je nutné objasnit rozdíl mezi „krajany“ a „emigranty/exulanty“. Historik Jiří Pernes definuje krajany jako potomky lidí, kteří se vystěhovali z českých zemí a ze Slovenska legálně v dobách, kdy právo vystěhovat se ze země, ve které žijí, patřilo k základním právům člověka (doba Rakousko-Uherska, první československá republika). Toto vystěhovalectví bylo dáno ekonomickými důvody, kdy lidé hledali lepší příležitosti k životu. Emigranti a exulanti jsou lidé, kteří překračovali hranice legálně i ilegálně z politických, náboženských či ekonomických důvodů (Pernes, 2008).

⁴⁷ Po roce 1948 si jednotlivé státy kladly podmínky a stanovovaly limity pro množství uprchlíků, které jsou ochotni přijmout. V mnoha zemích, jako byla například Kanada si určovali a vybírali lidi podle jejich profese a tedy přínosu, jaký by mohli pro jejich zemi tito lidé mít. Nebyla zde tedy ochota přijmout každého, naopak státy si mezi lidmi vybírali a kladly si podmínky (Pernes, 2008).

politického vývoje v zemi a neztotožňování Československa s domovem. Narátor k příběhu své rodiny vypověděl:

„Když přišel otec potom zpátky, tak pojal prostě tu myšlenku že, v tom státě českém socialistickém, že ho to nebaví, že tam není doma a že se odstěhuje zpátky, což nebylo tak jednoduché. Otec i matka třeba směli jet do Rakouska na dovolenou, já jsem tu jako rukojmí musel zůstat jo, to byla tenkrát ta doba no a otec asi od šedesátého roku žádal každý rok o vystěhování. Nikdy prostě to nedovolili. A v roce devatenáctsetšedesát pět byla nějaká taková měkká doba, oni mu to povolili ale s doložkou, že všechno, co nám stát dal jako třeba moje školy atak, že mu to musíme zaplatit zpátky tomu státu. Takže jsme šli do Rakouska a každý jsme dostali kapesné třikrát sedmdesát šilinků, což je, jak bych vám to řekl pět eur, to byly naše začátky.“⁴⁸

Příběh narátora Tomáše je jedním z příkladů překotného opouštění Československa v politicky nelehkém období. Jak narátor vypověděl, rozhodnutí opustit současný domov bylo především iniciativou otce, který jej se zbytkem rodiny příliš nekonzultoval. Otec informátora několik let soustavně usiloval o vystěhování z Československa. Když se mu povolení nakonec podařilo získat, samotný odchod ze země pak proběhl velice rychle, ze dne na den. Narátor ve své vzpomínce akcentuje šok z nečekaného odchodu z domova, nemožnost rozloučit se s přáteli a příbuznými a rozbití sociálních vazeb, z nichž mnoho se mu podařilo obnovit až po roce 1989. Dle narace lze Tomášovu zkušenost reflektovat jako traumatizující zážitek. Narátor také konstatoval, že až dnes, s odstupem času, je schopen určité věci objektivně reflektovat a porozumět minulosti „bez emocí“, přesto je tato vzpomínka pevně ukotvena v informátorově mysli.

„Byl to pro mě veliký šok, já jsem měl velice přísného tatínka. On mi prostě oznámil, že za dva dny pojedeme do Rakouska a nedovolil mi se ani s kamarády rozloučit. On byl poměrně naštvaný na Česko. Dneska to chápu jo, ale prostě já jsem pracně po letech, po desetiletí ty kamarády zase hledal. Protože, to byste také měla vědět, já jsem nedostával vízum. Já jsem až do roku osmdesátdevět

⁴⁸ Narátor Tomáš, narozen v roce 1948 v ČR, rozhovor proveden dne 25. 2. 2016 ve Vídni.

*nebyl v Česku. Takže mě tam příbuzný viděli třeba po pětadvaceti letech [...] bylo to hrozné. Já jsem takovej rodinej člověk, já jsem tím poměrně dost trpěl, musím říct, že jsem měl oporu v mamince, která zůstala ve vnitřku i v Rakousku Českou. To víte, rodina rodná hrouda.*⁴⁹

Narátorovi utkvěla v paměti především vzpomínka na odjezd a překročení hranice s Rakouskem, při kterém se jim dostalo apelu, aby se rychle naučili německý jazyk a integrovali se do rakouské společnosti.⁵⁰

*„Čtrnáctého června devatenáctsetšedesátpět v devatenáct hodin, to vím přesně, to jsme jeli vlakem přes Gmünd, tak přišel do vlakového kupé distingovaný pán a krásnou češtinou říkal: dobrý den, vítám vás v Rakousku, byli jste nám avizováni, prosím vás naučte se co nejrychleji úřední řeč němčinu, pokuste se co nejrychleji integrovat a ctěte rakouské zákony a jak se to tomu říká, zvyky. To prostě bylo nezapomenutelný.*⁵¹

Narátor také hovořil o tom, jaké byly začátky nového života ve Vídni. Bylo velice časté, že příchozí Češi měli v Rakousku již nějaké širší příbuzenské vazby, na které se v počátcích obraceli o pomoc. To byl také příklad Tomáše, který vzpomínal, jak v prvních týdnech bydleli u svých vzdálených příbuzných v Dolním Rakousku a jak se jim přes tyto známosti podařilo poměrně rychle najít práci v pivovarnictví a pohostinství. Narátorova rodina patřila také k těm Čechům, kteří se chtěli co nejdříve integrovat v rakouské společnosti a apelovali tak na svého syna, aby se rychle naučil německy.

„My jsme tady měli vzdálené příbuzné, kteří nám prvních pár dní pomohli. Byli jsme u nich v Dolním Rakousku a potom přičiněním tohoto známého jsme dostali práci v pivovaře Otakringu, což znamená, že otec šel pracovat do sklepa, já jsem pracoval u takové staré nmoderní pračky na lahve a maminka šla jako kuchařka do kuchyně, pomocná. Takže já jsem vlastně pracoval a rodina chtěla abych se naučil co nejrychleji německy, tak jsem dvakrát za týden chodil

⁴⁹ Narátor Tomáš, narozen v roce 1948 v ČR, rozhovor proveden dne 25. 2. 2016 ve Vídni.

⁵⁰ Narátorovi bylo tehdy 17 let

k jednomu profesorovi, který byl Rakušan, ale částečně taky v Čechách a ten mě učil němčinu. A já se pak cejtil už tak silný, že jsem vstoupil do školy a skoro dva roky nato jsem maturoval.“⁵²

Narátor Tomáš neměl s německým jazykem problémy a jak sám uvedl, brzy se cítil být v němčině dostatečně silný na to, aby odmaturoval. Nový začátek života ve Vídni lze v tomto případě reflektovat jako úspěšný. Informátor našel přátelé jak mezi Rakušany, tak v české menšině a v profesním životě se stal úspěšným operním pěvcem.

Mírného politického uvolnění v Československu kolem roku 1968 využila také další z narátorek Klára, která se svým manželem opouštěla Československo v roce 1968, nicméně ještě v době před sovětskou okupací. Manžel narátorky odjel jako první, a to v březnu 1968. Ve Vídni byl internován v uprchlickém táboře *Treichskirchen*, kam byli do té doby posíláni téměř všichni uprchlíci nejen z Československa, kteří pak chtěli pokračovat z Rakouska do dalších zemí. Narátorka přijela do Vídně o pár měsíců později, již na pozvání. Vídeň se pro ni stala jen přestupní stanicí, protože byli s manželem jedni z mnoha československých uprchlíků, kteří chtěli dále pokračovat do Ameriky. Informátorka popsala pravidla a podmínky, které si v té době kladly jednotlivé země ohledně počtu a skladby přijatých uprchlíků.

„Přání mého muže, jeho přání to asi bylo větší musím říct, to bylo před rokem 68 emigrovat, takže ten si koupil zájezd do Vídně a pak odjel do Vídně a já jsem za nim, to jsme se domluvili, že za nim přijedu. On odjel v březnu šedesátosm, pak se to trochu uvolnilo, jak jistě víte a takže já jsem měla štěstí, že jsem mohla přijet jako na pozvání. Takže já jsem přijela do Vídně v květnu na pozvání jako trochu fingované pozvání. A tady jsme byli jen pár měsíců [...] manžel když sem přišel tak byl v Treichskirchen, znáte? To je uprchlickej tábor, u Badenu je to, tamtim směrem [...] pak jsme chodili na to AFCR (americký fond pro československé uprchlíky), ty zprostředkovávali žádosti o vystěhování, nebo prostě abychom si vyřídili ty papíry do Ameriky. Když se jelo do Kanady, tak určovali, kam máte jít, a když jste jeli do Ameriky, tak jste si mohli dělat co jste chtěli. Na jednu stranu to byla výhoda na jednu stranu to byla nevýhoda, protože v Kanadě dokonce myslím i zajišťovali zaměstnání.“⁵³

^{51 52} Narátor Tomáš, narozen v roce 1948 v ČR, rozhovor proveden dne 25. 2. 2016 ve Vídni.

⁵³ Narátorka Klára, narozena v roce 1946 v Praze, rozhovor proveden dne 29. 4. 2016 ve Vídni.

Narátkorka společně se svým manželem nakonec opravdu do Ameriky odjeli. V Americe zůstali až do roku 1989, kdy se rozhodli vrátit zpět do Evropy. Protože to bylo ještě před revolucí, vrátili se do Vídně, kde se rodina už definitivně usadila. Podle slov informátorky, ve Vídni se pak už cítili více jako Američani než Češi.

4.2.3 Fenomén uprchlictví z ČSR

Rok 1968 byl pro českou menšinu ve Vídni stejně zásadní, jako pro všechny občany tehdejšího Československa, kde se v tu dobu uvolňovala politická situace, prováděly se reformy a o tehdejším režimu se dalo hovořit jako o tzv. socialismu s lidskou tváří. K zásadnímu zlomu došlo v noci z 20. na 21. srpna 1968 kdy vstoupila na území Československa vojska států *Varšavské smlouvy* (Sovětský svaz, Maďarsko, Polsko a Bulharsko). Okupace nastala v době letních prázdnin, kdy byly tisícovky Čechoslováků na dovolené v bývalé Jugoslávii a kvůli uzavření hranic s Maďarskem se nemohli dostat zpátky domů. Zároveň se hned další den po okupaci zvedla obrovská migrační vlna a tisíce lidí mířily pryč ze země. Uprchlickou vlnu tvořila především střední třída, mnoho vysokoškolsky vzdělaných lidí, umělců a známých osobností. Právě Rakousko bylo jednou z prvních a nejbližších destinací, pro přecházející československé obyvatelstvo. První reakce Rakouska na okupaci byla spíše zdrženlivá, ale v rámci dodržování humanitárních závazků vedení země velice rychle a otevřeně intervenci odsoudilo a vyzvalo své občany k poskytnutí pomoci uprchlíkům. Situace v Rakousku těsně po okupaci Československa byla několika informátory reflektována jako značně nepřehledná a dramatická. Jak uvedla narátkorka Olga, panovaly zde obavy, že vojska budou postupovat dále a nikdo netušil, co tato nová skutečnost přinese Rakousku.

„My jsme se už těšili, že všechno bude lepší. Jako to pražský jaro. V novinách u nás už psali vítěz Dubček. To bylo někdy začátkem srpna. A jedenadvacátýho srpna pak vrazily sovětské tanky do Prahy. A to jsem byla na táboře německojazyčném ve Vídni. A ještě pamatuju, tam byli nějací vojáci rakouští, a my jsme najednou ve dvě v noci měli poplach. Žádný nevěděl, co je, a zatím voni zapomněli to zastavit a potom všude jako v Rakousku, měli vojáci

*pohotovost. Protože Rakušané se obávali, že Rusové teda Sověti, nezůstanou stát u hranic a že jako se svalej dál k nám“.*⁵⁴

Sovětská vojska zůstala jen na území Československa a dále nepokračovala. Rakousko se ihned po okupaci stalo nejen azylovou zemí, ale také jakousi přestupní stanicí pro ty, kteří chtěli pokračovat dále do Ameriky, Kanady, Austrálie, Skandinávie, Švýcarska, nebo dalších zemí. Mezi 21. srpnem a koncem října 1968 mohli lidé opustit Československo legální cestou, mimo jiné díky postoji tehdejšího generálního tajemníka Leonida Iljiče Brežněva, který vyzval okupační vojska, aby uprchlíkům nebránily v odchodu, že se jedná o nepoctivé a nečestné lidi a ti ať zemi klidně opustí. Podle zprávy Spolkového ministerstva vnitra z 23. 10. 1968 přicestovalo v tu dobu do Dolního Rakouska a především Vídně až 160 000 československých občanů, z toho 66 000 přímo z dovolené v zahraničí (Stárková, 2006, s. 302). Lidem, kteří se vraceli z dovolené a zůstali tak odříznutí za hranicemi republiky byly udělovány tzv. tranzitní víza, která platila zároveň jako povolení k pobytu. Na Rakouské ambasádě v Praze se i přes vládní rakouské nařízení pozastavit udělování víz s „razítkováním“ pasů nepřestalo.

Pro Rakousko, především pak Vídeň byl nápor tolika uprchlíků velkou zátěží. Založen byl *Výbor na pomoc českým a slovenským turistům a uprchlíkům* a Vídeň zařizovala 90 procent všech ubytovacích kapacit pro uprchlíky. Bylo zřízeno několik uprchlických táborů (jedním z nich byl např. uprchlický tábor *Treiskirchen*, který slouží pro tyto potřeby do dneška) a improvizovaných ubytoven, ale hygienické podmínky začaly být časem nepřijatelné a pomalu docházely finanční prostředky. Rakouské úřady se tedy obrátily o pomoc na OSN, které z fondu pro uprchlíky uvolnilo cca 50 000 dolarů. V listopadu 1968 vydalo rakouské ministerstvo výnos o tom, že se českoslovenští občané musejí do dvou týdnů rozhodnout, zdali se vrátí do vlasti nebo požádají o azyl. Na začátku roku 1969 dostaly rakouské úřady až 8 000 žádostí o azyl. V reakci na tento odliv občanů, mezi kterými bylo mnoho mladých lidí, vyhlásilo Československo amnestii s cílem přimět své občany se beztretně vrátit do vlasti (druhá amnestie pak proběhla ještě v roce 1972). Obou možnostmi beztretně se vrátit využilo pouze malé množství uprchlíků. Podle odhadů, a to především na základě pozdějších žádostí o integrační pomoc, zůstalo v Rakousku na trvalo kolem 2000–3000 občanů,

⁵⁴ Narátorka Olga, narozena roku 1944 ve Vídni, rozhovor proveden dne 20. 4. 2016 ve Vídni.

z toho většina ve Vídni (Karner, Stehlík, 2009, s. 128–131). Stejně jako ze strany rakouských občanů také ze strany vídeňských Čechů přicházela pomoc. České noviny informovaly o ubytovacích možnostech, lékařském ošetření, bezplatném stravování, pojištění a krátkodobých přivýdělcích. Česká menšina poskytovala rovněž materiální pomoc jako třeba *Sokol X*, který poskytl svou tělocvičnu jako improvizované ubytování pro uprchlíky, nebo byly organizovány sbírky oblečení a hraček pro děti apod. Mezi roky 1968–1969 fungovala ve Vídni pro uprchlíky *Československá kancelář pro vědy a umění ve Vídni*, v jejímž čele stál rovněž český exulant, odbojář z války, politolog a právník Jaroslav Langer. Kancelář pomáhala z počátku především rodinám s dětmi, umělcům a spisovatelům, ale později poskytovala pomoc všem uprchlíkům bez rozdílu získat finance, kontakty apod. O pomoc krajanům s integrací se zasloužila krajanská organizace *Nová vlast*, která zaujala jasně protikomunistický postoj. Její činností byla sociální pomoc s integrací, v kulturním směru to byla především publikační činnost a v politickém směru organizace zastřešovala politické skupiny (v neutrálním Rakousku nebyla možná politická činnost exilových organizací), do které spadala *Československá sociální demokracie* a skauting. V materiální oblasti, a především pak duchovní, působil od roku 1972 *Katolický klub* v čele s páterem Josefem Novotným (Kurillová, 2013, s. 5).

Neustupující odliv obyvatel z Československa se rozhodla tehdejší komunistická vláda řešit několika opatřeními. Značně zredukovány byly počty služebních i soukromých cest do zahraničí. Zakázány byly krátkodobé pobyty v západních zemích a tranzitní cestování přes Jugoslávii, která představovala jakousi vstupní bránu na Západ. Získat povolení a doklady k výjezdu se stalo velice obtížným. K dalšímu výraznějšímu zlomu došlo v roce 1977 v souvislosti se vznikem a podepisováním *Charty 77*, na jehož základě spustila československá STB jednu z největších akcí s názvem *Asanace*. Jejím cílem bylo prostřednictvím fyzického a psychického nátlaku donutit sympatizanty *Charty 77* a další nepohodlné lidi k vystěhování ze země. Jednalo se o široké spektrum lidí, do kterého spadali vědci, umělci, bývalí komunističtí politici, lidé celoživotně odmítající dosavadní režim a lidé z prostředí českého undergroundu. Na všechny tyto lidi vyvíjel režim tvrdý nátlak. Vyslýchání, věznění a domovní prohlídky byly na denním pořádku. Lidé měli problém sehnat jakoukoliv práci, slušné bydlení a školy pro svoje děti.

V tomto vyhroceném čase přišlo z Rakouska prohlášení tehdejšího rakouského kancléře Bruna Kreiského, který otevřeně proklamoval pomoc všem chartistům

s vystěhováním a získáním politického azylu v Rakousku. Mnoho chartistů a dalších pro režim nepohodlných lidí této skutečnosti využilo a rozhodlo se opustit Československo.

S touto imigrantskou vlnou přichází do Vídně narátorka Jana, která tehdejší situaci v Československu chápe jako neudržitelnou. Odchod z Čech vnímá v současné době jako nejlepší řešení. Narátorka vypověděla:

*„Pro mě to byla, tahle buzerace, no prostě ano ano děláme dobře, že jdeme pryč. Pro mě to víš, takový to jako totální schýza prostě. To bylo takový provizorium pořád, to nebylo k žití“.*⁵⁵

Na tehdejší atmosféru v zemi, která vedla k rozhodnutí opustit republiku vzpomínal i jeden ze signatářů *Charty 77*, informátor Jan, jenž se aktivně pohyboval v prostředí českého undergroundu. Narátor pohovořil o okolnostech akce *Asanace*, pocitu poráženecké atmosféry a absolutní bezvýchodnosti situace.

*„Já jsem byl odsunut v rámci akce Asanace, která v Československu probíhala od sedmasedmdesátého do poloviny osmdesátých let. Předtím jsem byl osmnáct měsíců ve vězení, to znamená, že už jsem měl svůj první spis a když jsem se vrátil, tak jsem se dostal do skupiny úplných nepřátel, takže mi Státní bezpečnost založila ještě jeden spis a z toho jsem se později dozvěděl, že jediným cílem bylo, dostat nejenom mě, ale všechny ty lidi do ciziny, jak si to usmysleli, že by to mohlo fungovat. Začlo to velkejma nepříjemnostma kolem zaměstnání, potom vězení, kde jsem byl 18 měsíců a vrátil se v lednu osmdesát a vydržel sem to tam (v ČSR) ještě asi dva roky. Taky jsem byl spolumajitel té Nové Visky pověstné. To byla taková komuna v severních Čechách. Tu nám taky sebrali, vyvlastnili. A všichni ti lidé, moji dobří přátelé, odjeli. Od roku sedmdesát sedm jsem neměl ani tu výjezdní doložku v občanském průkazu. Byl jsem zbaven jakékoli možnosti cestovat právě zase v souvislosti s Chartou a tím mým pohybem v okruhu českého undergroundu. Jediná možnost emigrovat byla jen tímto způsobem. Takže taková ta poráženecká nálada začátkem osmdesátých let byla nastolena těmito fakty. Žádná práce, Visku nám sebrali, všichni se rozhodli odjet, takže ty státní bezpečnosti se povedlo nás odtamtud vyštvať.“*⁵⁶

⁵⁵ Narátorka Jana, narozena v 1948 v Praze, rozhovor proveden dne 13. 5. 2016 ve Vídni.

⁵⁶ Narátor Jan, narozen v roce 1954 v Mostě, rozhovor proveden dne 17. 5. 2016 ve Vídni.

Informátor Jan opustil republiku v dubnu 1988 s manželkou a dvěma malými dětmi. Po vystoupení z vlaku na vídeňském nádraží na ně čekalo několik přátel, kteří emigrovali o pár let dřív. Opět to byly tedy vazby na Čechy ve Vídni, které narátorovi usnadnily začátky v novém cizím prostředí. Díky těmto známostem a vzájemnému přátelství s Čechy z řad emigrantů „osmašedesátníků“ nebylo pro narátora problémem se rychle seznámit s dalšími krajany a zapojit se do různých kulturních a společenských struktur, které tito lidé vytvářeli.

Spolkový kancléř Bruno Kreisky pověřil veškerou organizací a péčí o nové exulanty Přemysla Janýra, také exulanta z posrpnové emigrační vlny, který měl s kancléřem úzké kontakty a v roce 1974 stál u zrodu jedné z nejvýznamnějších kulturních organizací vzniklé z emigrační vlny osmašedesátníků – *Kulturního klubu Čechů a Slováků ve Vídni*. O prvních dnech a měsících ve Vídni hovoří také narátorka Jana, které utkvěla v paměti vzpomínka na společné bydlení s ostatními chartisty, lidmi z českého undergroundu a dalšími uprchlíky v domě na *Oberedonaustrasse*. Tento dům byl uzpůsoben jako provizorní ubytování pro uprchlíky čekající na azyl. Ačkoliv v něm žili lidé poměrně „natěsno“ z vyprávění narátora je v této asociaci cítit lehká nostalgie.

„Přemysl Janýr tehdy pracoval pro ten pflichtiges fond, měl tehdy na starosti ty český příchodí, hlavně ty chartisty, kterým tehdy kancléř Bruno Krajsky umožnil příchod do Rakouska. Řekl, že chartisti mají otevřené dveře, bere je sem a nebude nic zkoumat. [...] Takže on otevřel ty dveře chartistům a Janýr byl pověřený se starat o Čechy, takže on nám už jakoby předem připravil bydlení [...]. Bydleli jsme na Oberedonaustrasse, dneska je to pod památkovou péčí. Žilo nás tam hodně, takže jsem se seznámila i s těma lidma z undergroundu. [...] Ten dům patřil pflichtiges fondu, nebo spravoval ho, nebo já nevím komu patřil. Byli tam třeba i Rakušani, kteří byli dlouho v Německu a pak se vrátili, prostě to byl starej dům, kterej měl asi pětimetrový vysoký stropy, někdo říkal, že to byla nějaká nemocnie nějakýho řádu, zkrátka a dobře myslím, že to mělo tři patra, pompézní schodiště, krásný místnosti, ale bylo to rozdělený na menší jednotky, takže my jsme bydleli mezi někým, kdo šel do Kanady, ty měli asi dva pokoje a dvě malý děti, pak jsme měli my dva pokoje. Vlastně jsme bydleli velmi natěsno s někým, ale vycházeli jsme dobře, a tím že to bylo takový velkorysý velký, tak vepředu byla udělaná kuchyňka taková a záchody a velká společná koupelna pro ty tři jednotky. Ale ta koupelna byla obrovská jak tenhle byt, takže se tam chodila koupat celá česká

Vídeň, zase ty lidi z undergroundu, který různě bydleli jenom v nějakých jednuškách a měli třeba jenom nějakou sprchovou kabinu, tak k nám chodili vyprat, chodili se tam vykoupat, takže kdykoliv tam někdo přišel do té koupelny, tak někdo ležel ve vaně [smích]. My jsme tam byli asi třičtvrtě roku řekněme a čekali jsme na azyl.“⁵⁷

Z iniciativy rakouského kancléře Bruna Kreiského bylo Rakousko a Vídeň vůči novým exulantům velice vstřícní. Uprchlíci měli od prvního dne zajištěné poměrně slušné bydlení, dostávali finanční příspěvky a poté, co jim byl po několika měsících přiznán statut azylanta, mohli začít normálně pracovat a často jim byl přidělen i nějaký menší byt pro začátek. Celková situace a možnosti tak byly o mnoho rozdílnější, než tomu bylo u emigrační vlny po srpnu 1968, kdy se na dílčí pomoci uprchlíkům podílela značná část rakouské veřejnosti a česká menšina byla také velmi nápomocná. V tomto případě již tomu nebylo v takové míře zapotřebí, mimo jiné kvůli nižšímu počtu příchozích lidí a všem poskytnutým výhodám a sociálním dávkám. O tom, jaké měli tito uprchlíci po příjezdu do Vídně možnosti a po jak dlouhé době se dalo relativně stabilizovaně začít žít pohovořil také narátor Jan, který neměl problém si po přidělení statutu azylanta práci ve Vídni téměř okamžitě najít. Nové začátky této emigrantské vlny ve Vídni lze ve srovnání s příchozími Čechy kolem roku 1968 považovat za jednodušší, především díky širší sociální podpoře ze strany rakouské vlády.

„Do doby než jsme dostali vyřízenou tu žádost o azyl, což trvalo v průměru tak tři měsíce, tak jsme chodili do kurzů, dostávali jsme peníze od uprchlického fondu nebo od ministerstva vnitra, teď si to přesně nepamatuju, takže jsme dostávali tady to, co dostává sociál, plus to bydlení zadarmo. Takže ten začátek byl trochu jednodušší. A teprve po uznání azylu, kdy jsem teda nabyl ty práva uprchlíka, jsem si mohl hledat práci a taky jsem si jí okamžitě našel, protože to nebyl problém.“⁵⁸

Mezi narátory a narátorkami, kteří přišli s „chartistickou vlnou“, se nacházelo několik osob, které otevřeně uvedly, že ačkoliv jim poskytnutá materiální a finanční podpora od rakouského státu v začátku velice pomohla, tuto velkorysost přijímaly v rozpacích, neboť ji považovaly za naddimenzovanou. Proto se někteří z nich snažili

⁵⁷ Narátorka Jana, narozena v 1948 v Praze, rozhovor proveden dne 13. 5. 2016 ve Vídni.

⁵⁸ Narátor Jan, narozen v roce 1954 v Mostě, rozhovor proveden dne 17. 5. 2016 ve Vídni.

osamostatnit co nejdříve (i když nemohli ještě pracovat legální cestou) a nebýt již dále závislý na finančních příspěvcích rakouského státu a další podpoře.

Česká menšina na chartisty pohlížela stejně opatrně, jako tomu bylo po velké migrační vlně „osmašedesátníků“. O tom, co stálo za vzájemným nepochopením, opatrností a rozdílných přístupech k životu v menšině, se hovoří v následující kapitole.

4.2.4 Usedlík & imigrant – hledání společné cesty

O české menšině jakožto relativně kompaktní skupině se dá hovořit pouze do roku 1948. Jak již bylo řečeno, poté co se v Československu chopili v roce 1948 moci komunisté, v české menšině došlo k významnému a velice silnému štěpení na dva tábory. Na jedné straně byli ti, kteří se vůči komunistům ostře vyhranili (spolek *Menšinová rada*) a na druhé straně pak byla skupina krajanů, kteří s komunistickým Československem a tamní vládou nadále udržovaly vazby (spolek *Sdružení Čechů a Slováků v Rakousku*). Všichni narátoři a narátorky se k tématu rozkolu v menšině sami spontánně vyjádřili, a to bez ohledu na to, z jaké generace či migrační vlny dotyční pocházejí. Narátorka Libuše hovořila o skupině krajanů, kteří se přikláněli ke komunistickému režimu jako o těch, kteří se „povyšovali a měli výhody“. Z narace však není cítit žádný afekt, jedná se spíše o holé konstatování stavu věcí.

„O menšině jsem vám chtěla říct, ta se bohužel tady rozdělila a teď ti, co nesouhlasili s tím režimem komunistickým, to jsme byli my, a ti co souhlasili, ti si říkali vlastivěrní, to ještě jako nám z vrška říkali, že oni jsou ti vlastivěrní. Ti měli samozřejmě veškeré výhody. Mohli ject kdy chtěli. Mohli ject do českých lázní za cenu, která byla směšná, všechny výhody. Samozřejmě to my jsme neměli, ale tak to bylo.“⁵⁹

Narátor Josef hovořil jazykem druhé strany menšiny, která s Československem vazby udržovala. Informátor zdůrazňoval oblast sportu, ve kterém se střetávaly zájmy vídeňských Čechů s Československem nejvíce. Narátor se vymezoval vůči tvrzení, že každý, kdo byl v té době s vlastní v kontaktu, musel být komunistou. Narátor se rovněž

⁵⁹ Narátorka Libuše, narozena v roce 1934 ve Vídni, rozhovor proveden dne 4. 3. 2016 ve Vídni.

v tomto směru odvolával na historickou tradici českých vídeňských řemeslníků, kteří byli, dle jeho slov, vždy voliči *Lidové strany*.

„Byly různě fundovaný sporty a ty spolky měly různou ctižádost se v těch sportech prosadit. A sokol jedna až pět a Sokol deset to byl volejbal, ti byli vysoce úspěšní. Spoluzaložili rakouský volejbalový svaz a rakouskej sport vůči všem zemím za zelenou oponou měli úplně normální kontakt. A rakouský národní družstvo hrálo proti československému národnímu družstvu a další a další, to znamená že i ty kluby Sokol jedna až pět a Sokol deset měly normální kontakt s Československem, Maďarskem a dalšíma zeměma. A celá řada dalších spolků řekla, že dokud bude Československo komunistický tak tam nevkročíme. A to byla ta dělba té menšiny. [...] Já jsem vlastně vyrostl v té části menšiny, která ten kontakt s Československem měla. To neznamenal, že ještě člověk musí bejt komunistou, a v Sokole z těch všech malých řemeslníků ani nikdo komunistou nemohl bejt, protože to byli voliči lidové strany a každej řemeslník byl vždycky volič historicky lidové strany.“⁶⁰

V průběhu výzkumu se ukázalo, že téma rozkolu v české menšině se objevuje ve všech biografických vyprávění nehledě na osobní zainteresovanost a přítomnost, respektive nepřítomnost ve Vídni kolem roku 1948. Z následující narace informátorky Jany, která přišla do Vídně s „chartistickou vlnou“ v roce 1984 a má možnost na celý problém nahlížet z pozice „třetího“ je patrné, že rozkol v menšině je krajany reflektován jako výrazný zlom v životě této kolektivity, jenž má přesah do současnosti.

„Ten čtyřicátý osmej tady se všema hodně zamával. Rok čtyřicetosm, vítězný únor, ted' tady došlo k hroznému rozkolu, protože jedna část řekla, to je naše republika, my do tý republiky jezdíme, to je naše domovina, my si nákejma pitomejma komunistama nebo Gotwaldem nenecháme vzít náš domov a začli jezdit, jenomže v průběhu doby se museli aranžovat s tím režimem, aby dostali vízum, aby nemuseli platit ty výměny za šilinky, to byla prostě děsná buzerace. [...] No a pak byla ta druhá větev, která řekla, né, s tímhle režimem my nechceme mít nic společnýho a mysleli si, že za pět let to už nebude jo třeba.

⁶⁰ Narátor Josef, narozen v roce 1952 ve Vídni, rozhovor proveden dne 22. 6. 2016 ve Vídni.

Takže tady byly dva nesmiřitelný tábory [...] No a trochu se to táhne do dnešní doby i když už ty lidi umíraj, už jsou velmi starý pořád tam ale takovej ten šmak zůstává.“⁶¹

Na základě uvedených výpovědí je zřejmé, že nelze na tuto historickou skutečnost, která tolik ovlivnila českou kolektivitu po další dekády, nahlížet jednostranně. Svoji roli zde sehrály individuální lidské hodnoty, čest, osobní zájmy, přesvědčení a rodinné vazby. Toto rozdělení menšiny mělo později vliv na přijetí československých uprchlíků, kteří přišli s emigrační vlnou po srpnu 1968. Ačkoliv česká menšina vyjádřila příchozím krajanům solidaritu a poskytla jim materiální pomoc, byla vůči uprchlíkům poměrně značně opatrná a panovala zde jistá nedůvěřivost. Vídeňští Češi měli ve stínu studené války tendenci podezřívát nově příchozí krajanů ze špionáže a kolaborace. Zůstává otázkou, nakolik byly jejich obavy opodstatněné a nakolik za nimi stál strach, konzervativnost a neochota začít se přizpůsobovat případným změnám. Tato emigrační vlna byla z velké většiny tvořena mladými lidmi s vysokoškolským vzděláním, kteří měli za sebou již dvacet let strávených v komunistickém režimu. Bylo mezi nimi i mnoho zklamaných komunistů a inteligence. Akcentované podezření a obavy z „načichnutí“ nově příchozích Čechoslováků komunismem lze zaznamenat ve vyprávění narátorky Aleny, která uvedla:

„Podívejte se, každěj vystudovanej Čechoslovák co tam žil v šedesátým osmým musel být v komunistickéj partai, tak se lidi stranili. Ty zasedlý spolky si řekly počkáme. Absolutní nedůvěra byla.“⁶²

Z další získané biografie je zřejmé, že téma přijetí nově příchozích krajanů kolem roku 1968 bylo hojně diskutované. Z narace je patrná také jistá míra sebereflexe a zpětného kritického pohledu na celou záležitost. Příchod nových krajanů je informátorkou reflektován z obou úhlů pohledu. V naraci se objevuje pocit „dotčení“ kdy se starousedlíkům nelíbila kritika jejich aktivit ze strany „osmašedesátníků“. Na druhou stranu je z narace patrné uzemnění a střízlivost vůči podezřením ze špionáže a kolaborace nových krajanů s komunistickým režimem. Jak vyplývá z následující

⁶¹ Narátorka Jana, narozena v 1948 v Praze, rozhovor proveden dne 13. 5. 2016 ve Vídni.

⁶² Narátorka Alena, narozena v roce 1943 ve Vídni, rozhovor proveden dne 17. 3. 2016 ve Vídni.

biografie, střet starousedlíků s nově příchozími krajany přinesl také mnoho nových přátelství a rozvíjení vzájemných vztahů. Narátorka Libuše vzpomínala:

„To byl bohužel také problém a oboustraný problém. protože ti co přišli, byli co se týče školení vyšší, to byl samej inženýr, věděli to a to. A teď přišli do těch spolků a my samozřejmě na ty naše století byli také hrdí. A oni třeba někdy viděli tu ubohost. Přišli do sokola a řekli, bůž tady to není vydlážděný. Protože v Čechách, co bylo pro sport, tak bylo zadarmo, všechno v perfekci. tak to byl jeden problém. A my a můj muž jsme byli ty, co je vítali jako krajany. A teď když přišli třeba do sokola, tak jiní říkali, co když jsou to špióni? A já povídám třeba heleď Franci a co by jako u nás mohli špiónovat? Že cvičíme ve čtvrtek a v úterý? A my, jak jsme byli otevření k nim, tak jsme měli mnoho nových přátel. A taky jsme viděli, co zas uráželo ty nově příchozí. To že byli kolikrát přijímání s takovou nedůvěrou. Některý byli odepjatý, no ten tam byl komunista. No, když tam byl nějaký postavení tak byla ta nedůvěra. To nám tu zase scházela ta tolerance. No jo to on byl na papíře komunista. Teď poznáš, že v tom osmašedesátým on byl nejvíce zklamanej a že byl komunista? A my teď, že se naparujeme a že je prověřujeme jesi k nám můžou do spolku.“⁶³

Mnoho příchozích Čechů nemělo zájem o aktivity, kterým se věnovala krajanská menšina. Spolky a jejich činnost, o které se vídeňští Češi starali, jim připadaly často zkosnatělé, zastaralé a komické. Vídeňským Čechům zase vadilo, že „ti noví“ jim do všeho moc mluví, kritizují a často tak před nimi zavírali dopředu dveře.

Podle vyprávění narátorů se dá usuzovat, že oblast, kterou měli starousedlíci s novými krajany z počátku nejvíce společnou, byl zájem o sport. Lze proto konstatovat, že k boření vzájemných předsudků a bariér docházelo především v *Sokole*, nicméně jak napovídá další narace, i zde to leckdy trvalo déle, než byla navázána vzájemná důvěra. Informátor Ladislav přišel do Vídně s „vlnou chartistů“ a také on reflektoval první snahy o navázání kontaktu s krajany coby neúspěšné. Nakonec byl narátor krajany do *Sokola* přijat a sám začal vést různé sportovní aktivity pro děti.

„My když jsme přišli a chtěli jsme do Sokola nebo do takovýhleho toho, tak prej chartisty neberem. Moje první co bylo, že jsme šli na Sokol, ale první co bylo, že

⁶³ Narátorka Libuše, narozena v roce 1934 ve Vídni, rozhovor proveden dne 4. 3. 2016 ve Vídni.

není zájem a my nevíme a tak, až ten Sokol tři jedenáct ty řekli jo. Já jsem tam začal cvičit děti, měl jsem na starosti děti, dětský cvičení, což se jim strašně líbilo, protože s semnou byla pořád sranda, dělali jsme blbosi [...] pak zjistili, že jsme asi fakt trošku jiný, než měli tu představu o chartistech.“⁶⁴

Informátor Ladislav dále reflektoval vzájemné budování důvěry mezi starousedlíky a později příchozími krajany jako individuální záležitost, která probíhá obdobně v kterékoliv společnosti. Informátor akcentoval osobní zájem o druhé a upřímný přístup, jako důležité prvky procesu navazování vztahů se starousedlíky a vzájemné důvěry.

„Nevím čím, ale já jsem dostal přístup ke strašné spoustě lidem. Tím, že jsem se angažoval, nebo tím, že jsem prostě říkal každému, co si myslím, nebo nevím proč, a pak mě různě lidi zvali, takže jsme měli možnost poznávat víc a víc lidí těch rakouských. Takže my jsme měli přístup k těm různým informacím a věděli jsme, kdo je kdo a vůbec a angažovali jsme se no. Ať už to bylo v tom skautu, ať už to bylo v Sokole, ať už to bylo v těch spolcích, z některých jsem vystoupil, protože mi to přišlo úplně praštěný, třeba Akademický spolek. [...] Já jsem se stýkal s takovejma lidma, který při sobě drželi. Některý nedrželi při sobě a s těma jsem se přestal stýkat. To bylo to samý jako po Chartě sedmdesát sedm když moji přátelé mi začali přecházet na druhý straně chodníku [...] hele je to jako v každý menšině, jsou lidi závistiví, jsou lidi chtiví moci a jsou prostě lidi, který na tohleto kašlou, který to dělaj pro ty ostatní, a je to tady úplně stejný. Ta většina je vstřícná, ale najdou se dycky lidi, který nejsou vstřícný prostě a s těma se není potřeba bavit.“⁶⁵

Z další narace je rovněž patrný osobní zájem o to poznat „ty druhé“ a začlenit se tak do tradičních struktur menšiny a zároveň být v kontaktu s lidmi z pozdějších emigrantských vln a pěstovat i tyto aktivity. Narátorka Jana uvedla:

„Já jsem měla pocit, že chci pěstovat oboje (pozn: myšleno jak život v české menšině, tak v rakouské většině), takže jsem se právě na doporučení

⁶⁴ Narátor Ladislav, narozen v 1948 v Chrudimi, rozhovor proveden dne 1. 5. 2016 ve Vídni.

⁶⁵ Narátor Ladislav, narozen v 1948 v Chrudimi, rozhovor proveden dne 1. 5. 2016 ve Vídni.

dostala na nějaký klavírní koncert v české besedě do téhle společnosti a oni říkali, je hele my cvičíme taky a Sokol funguje, dostala jsem i nějaký ty noviny abych si mohla přečíst něco [...] spíš jsem se snažila jet po těch obou liniích.“⁶⁶

I když se nově příchozí Češi častokrát nechtěli zapojovat do spolkové a kulturní činnosti starousedlíků, neznamenalo to, že by neměli zájem se sdružovat a nepěstovat společně nějaké aktivity. S jejich příchodem tak ve Vídni vzniklo hned několik výrazných především kulturně zaměřených iniciativ. Za jednu z nejvýznamnějších lze považovat vznik *Kulturního klubu Čechů a Slováků* u jehož zrodu stál právě Přemysl Janýr. *Kulturní klub* fungoval především jako sociální a kulturní centrum otevřené všem Čechům a Slovákům ve Vídni a usiloval rovněž o kontakt a nalezení společného slova s tradičními krajanskými spolky ve Vídni. S „vlnou chartistů“ přišlo po roce 1977 do Vídně mnoho mladých nezávislých umělců a filosofů ostře se vyhraňujících socialistickému režimu v Československu. Výraznou osobností zde byl spisovatel a malíř Zbyněk Benýšek, který společně s dalšími několika lidmi z undergroundu v roce 1983 založil časopis s názvem *Paternoster. Malá revue pro umění a kritiku*. Časopis měl široký kulturní záběr a obsahoval články o umění, poezii, hudbě, filosofii a dalších tématech. V této souvislosti se v další naraci objevuje označení subkultura, kterou informátor Jan nazval skupinu lidí, jež se kolem časopisu *Paternoster* tvořila a jejíž členy spojovaly jiné zájmy než zbylou většinu české kolektivity ve Vídni.

*„Tady začal vycházet časopis *Paternoster*, taková literární revue s příspěvky o filosofii, literatuře, výtvarným umění atak dále, recenze na řadu věcí. Byl to čtvrtletník a ten okruh lidí okolo mi byl nejbližší. Abych jmenoval některé z redakce, tak šéfredaktor byl Zbyněk Benýšek, pak tam byl Evžen Brikcius, Jiří Němec, to jsou všechno mí osobní přátelé letití. Takže my jsme tu, tu svojí partičku, která se tak trochu distancovala, nebo nepotřebovala hrát asi volejbal nebo já nevím, prostě byl to jinej typ lidí, takovou subkulturu.“⁶⁷*

Jak vyplývá z dostupné literatury a získaných biografických vyprávění, životní zkušenosti a představy emigrantů se výrazně lišily od toho, na co byli naopak zvyklí vídeňští Češi starousedlíci. S tím souvisí i rozdílné postoje v oblasti vzdělávání jejich

⁶⁶ Narátorka Jana, narozena v roce 1948 v Praze, rozhovor proveden dne 13. 5. 2016 ve Vídni.

⁶⁷ Narátor Jan, narozen v roce 1954 v Mostě, rozhovor proveden dne 17. 5. 2016 ve Vídni.

dětí. Převážná část uprchlíků se chtěla co nejdříve zapojit a zapadnout do rakouské společnosti, a tak posílali své děti do rakouských škol, mimo jiné také proto, že byli velice skeptičtí vůči vedení české školy *Komenského*, o které se neoficiálně vědělo, že je financovaná a napojená na Československo. Školské problematice je věnována v práci samostatná kapitola.

Pro starousedlíky měl spolkový život a česká tradice ve Vídni zcela jiný význam než pro nové exulanty. Představovaly pro ně spojení s domovinou a jejich předky, prostředek k uchování a předávání českého jazyka apod. Starousedlíci žili v Rakousku ve svobodné zemi. Oproti nim, nově příchozí emigranti, strávili v socialistickém Československu a tuhém komunistickém režimu většinu svých životů. Mnozí tak chtěli za určitými věcmi udělat tlustou čáru a minulost nechat za sebou. To vše jsou důležité aspekty, které je nezbytné zohlednit při snaze porozumět rozdílným postojům uprchlíků a starousedlíků. Nutné je zdůraznit, že v žádném případě nelze hovořit o jakémsi kolektivním odmítání „těch druhých“. Velká část nově příchozích krajanů se starousedlíky společnou řeč nenašli a stejně tak tomu bylo obráceně. Jsou zde ale i tací, kterým se to povedlo, vzájemně si porozuměli a participovali společně na nejrůznějších aktivitách. Z výpovědí mnoha narátorů je také patrné, že pochopení postojů druhé skupiny přišlo až s odstupem času.

Rozkol v české menšině po roce 1948 a následná nedůvěra mezi starousedlíky a nově příchozími Čechy měly za následek mimo jiné i zhoršení pozice česká menšina versus rakouský stát. Již v roce 1904 konstatoval říšský soud, že česká menšina ve Vídni není dostatečně zakořeněna. Paradoxně tomu bylo tehdy spíše naopak a Rakousko nechtělo dát Čechům víc práv, která by pak mohly ohrozit jejich „němectví“. V roce 1976 došlo ve Vídni v národnostní politice k větším změnám, a to, když *Zákon o národnostních menšinách* vytvořil kategorii „Volksgruppe“ (národnostní menšina). Společně s definicí tohoto termínu se od roku 1977 předpokládal vznik poradních sborů pro národnostní menšiny. Česká menšina byla rovněž v plánu zahrnuta a v podstatě tak byla nepřímou uznána. Jednání o vzniku *Poradního sboru pro českou národnostní menšinu* nebyla v rámci české kolektivity úspěšná. Češi se nedokázali dohodnout na obsazení osmičlenného, později desetičlenného *Poradního sboru*. Sbor měl brát v potaz především rozdílné politické směry, různé oblasti působení českých organizací a spolků, a rovněž zájmy starousedlíků v opozici k emigrantů, kteří přišli po roce 1968 (Tichý, 2006, s. 275–277). Zástupci vybraných českých organizací a spolků ale nebyli schopni nalézt společný směr a shodu a konaná jednání byla plná emocí a vzájemného

osočování. Trvalo to až do roku 1994, kdy si česká menšina uvědomila, že bez vzájemné spolupráce a fungujícího *Poradního sboru* nebude možné získat žádnou podporu pro svoji skupinu ze strany spolkového kancléřství. To mělo především velký vliv na české školství, které by pod tíhou nedostatku financí nemohlo dále pokračovat.

Narátor Josef stál u vyjednávání o vzniku *Poradního sboru* od začátku a byl jedním z hlavních iniciátorů vzájemné dohody. Důvod absence sboru je v naraci reflektována jako historické odmítání jakéhokoliv diktátu ze strany rakouských úřadů vídeňskými Čechy. Z vyprávění informátora lze usuzovat, že nalezení společného konsenzu bylo v menšině poměrně složité. Tuto skutečnost reflektují vyhocená jednání mezi jednotlivými zástupci české menšiny, jež měli odlišné zájmy a v běžném životě spolu prakticky nekomunikovali. Nakonec se po zdlouhavých jednání podařilo vytyčit společné priority, kterými se stala snaha zachovat český jazyk, spolkový život a zřídit jednotný tiskový orgán pro celou českou menšinu. Na tyto vytyčené priority lze ve své podstatě nazírat jako na jedny z hlavních atributů konstrukce společné české identity, protože se na nich shodli a definovali je všichni zástupci tradičních i mladších významných iniciativ a spolků české menšiny ve Vídni.

„A po roku osmdesátdevět šlo o to, jestli tadyta škola má přežít. A já jsem byl jeden z těch, pravděpodobně jeden z těch ještě žijících, sem se jako pokoušel udržet tuhle školu, protože jsme byli na statutu stovacet dětí a bylo to na zavření. A tam se jako ukázalo, že přežít to může jenom když se podaří založit poradní sbor. A ten poradní sbor rakouskej stát si jako více méně dal takovou podmínku, že školu bude podporovat jen když bude poradní sbor Čechů. Češi si ale historicky od rakouskýho státu nenechali nikdy nic diktovat. Rakouskej stát byl vždycky taková forma partnera, kterej je nespolehlivej a kterej Čechům ještě nikdy tady nepomohl, ve všech těch formách historie. Takže taky od toho roku osmdesátšest když se postupně zakládaly poradní sbory Slovinců, Chorvatů, Maďarů, potom Romů, potom taky Slováků, byli Češi poslední, který poradní sbor neměli, protože si od rakouskýho státu nenechaj diktovat, kdo v poradním sboru bude. Tak jsem potom zval všechny ty seskupení dohromady jestli by byli ochotní založit poradní sbor, protože škola bude potřebovat peníze. Dlouhý a dlouhý diskuze, na každěj pád to bylo pak poměrně vyhrocený ta situace, tak byl návrh, že jenom školský spolek Komenský vstoupí do kontaktu s rakouskou vládou na udržení a podpoření té školy a nakonec jsme se přece jen dohodli že

vstoupí všechny spolky, ačkoliv ti zástupci jednotlivých organizací spolu nekomunikovali. Tak jsme se dohodli na postupu, jestli máme něco společného. Po dlouhých diskuzích byla listina společného máme: jazyk, pak že všichni chceme aby tyhle všechny spolky nějakou formu existovaly dál, to znamená že chceme mládež, a jako třetí priorita že potřebujeme nějaký tiskový orgány. Každý ty svoje. A s těmahle prioritama jsme se dohodli, a založili jsme poradní sbor dohromady, přičemž tam seděli seskupení za tehdejší Menšinovou radu, za zástupce osmašedesátníků, to byl v tom případě Kulturní klub a pozdějc Kontakt forum a bylo tam ještě jedno další seskupení a ti když se sešli, tak spolu nemluvili. Já jsem tlumočil v češtině a dohodli jsme se na tom, že je prospěšný ten postup pro nás všechny, protože pro tu mládež byla ta česká menšina něco jako přestárlýho a rozhádanýho a teď bylo jasné, že musíme tenhle obraz na veřejnosti změnit. To znamená, že jsme se vždycky sešli dopředu diskutovali jsme, ale potom v tom poradním sboru, kde byli ještě zástupci pěti českých zástupců a pět zástupců rakouský politiky, jsme vystupovali vždycky jednotně. Zůstalo to tak od roku 94 dodnes. Priority zůstaly a od té doby se podařilo změnit ten obraz na veřejnosti. Dneska je česká menšina nejvíce jednotně vystupující a je to menšina, které se podařilo zdaleka největší skok dopředu.“⁶⁸

České menšině se tedy nakonec podařilo nalézt společný směr, a tak v roce 1994 vznikl *Poradní sbor pro českou národnostní menšinu v Rakousku* zřízený při *Úřadu rakouského spolkového kancléřství*. Ve sboru jsou zastoupeny: *Menšinová rada české a slovenské větve v Rakousku*, která zastřešuje české krajanské spolky, dále *Kulturní klub*, knihovni spolek *Jirásek* a *Sdružení Čechů a Slováků*, které ale později přistoupilo pod *Menšinovou radu* a jeho místo nahradil *Školský spolek Komenský* (Češka, 2006, s. 355).

Ani po roce 1989 nepřestali Češi do Vídně přicházet. V současnosti je to především ekonomická motivace a vidina lepších pracovních příležitostí, která je hlavním „hnacím motorem“ odchodu z České republiky. Mnoho Čechů do Vídně jen dojíždí, nebo zde bydlí přes týden a o víkendu se vrací zpátky domů. Někteří Češi si najdou ve Vídni partnera, ať už jiného Čecha či Rakušana, a rozhodnou se zůstat navždy.

⁶⁸ Narátor Josef, narozen v roce 1952 ve Vídni, rozhovor proveden dne 22. 6. 2016 ve Vídni.

Jedna z oslovených narátorek, paní Lucie, se do Vídně přistěhovala v roce 1992 se svým rakouským manželem. Vychovali zde dvě děti, které obě chodily do české školy *Komenského*. Informátorka se angažuje především v aktivitách kolem české školy a je rovněž aktivní v *Akademickém spolku* a pěveckém spolku *Lumír*. Některé aktivity české menšiny informátorka po svém příchodu do Vídně reflektovala jako zkostnatělé a usedlé. Do české menšiny se dle jejích slov zapojila především skrze svoji dceru, která chodila cvičit do *Sokola* a postupem času se tak seznámila s dalšími krajaný a aktivitami v menšině.

„Ty spolky se mi zdály takový hodně zkostnatělý, neznala jsem nikoho. Člověk někoho pozná, než se s někým seznámí, než ví jak to prostě funguje, tak se mi to zdálo takový hodně usedlý a nemyslela jsem si, že bych se k někomu mohla přidat. Já jsem se cítila dobře ve škole, ale přece jenom, ještě některé spolky jsem neměla kontakt na nikoho nebo ta činnost mě prostě neoslovila. To až prostě postupem, postupem času. Taky když máte malé děti, tak hledáte jiné spolky, a tak jsem se domluvila se spolužákama vlastně mé dcery. Dcera začala chodit do sokol. Nejdřív jsem se seznámila s lidmi kolem sokola jo. A až potom prostě postupně se člověk dostává a seznamuje se s dalšími lidmi, takže ten zbytek přišel postupně.“⁶⁹

V biografických vyprávění lze rovněž zaznamenat hodnocení aktuálního stavu české menšiny a její situace po roce 1989. V naracích se objevuje fenomén „starých dobrých časů“. Jak uvedla informátorka Lenka, potřeba vzájemného sdílení a sdružování se v menšině opadla. Mnoho nových krajanů, kteří přicházejí v současnosti do Vídně nevidí potřebu se jakkoliv zapojovat do života české menšiny, natož přemýšlet o vzájemné sounáležitosti ve stínu dnešního globalizovaného světa, kdy neexistují téměř žádné překážky pro to, být kdykoliv kdekoliv.

„Ty lidi mnohem víc drželi spolu, protože když jsme chtěli mluvit česky, takovýto bylo jako, ta soudružnost byla větší. No ale v tom osmdesátým devátým se to tak nějak rozprchlo z části, z části když by lidi šli já nevím na promítání filmu, když ho viděli před tím v české televizi a mají českou televizi doma žejo, tak

⁶⁹ Narátorka Lucie, narozena v roce 1967 v Kroměříži, rozhovor proveden dne 10. 3. 2016 ve Vídni.

*samozřejmě ta nutnost, když jsme chtěli něco českýho, jít někam mezi lidi, tak už není. Protože každej si může zajet do Čech žejo.[...] Ty lidi, co sem přišli po tom osmadvadesátým přišli za prací, nebo za studiem a je spousta lidí, který se nezapojí do té české menšiny a hlavně se jim nechce něco dělat, protože třeba Sokol, tak je práce.*⁷⁰

Najdou se tedy lidé, kteří o českou menšinu a její aktivity zájem mají, ale také ti, kteří se o ně nezajímají. Opět je vše velice individuální a mnoho příchozích Čechů se zapojuje do spolkové činnosti, stejně jako jich mnoho dalších netuší, že vůbec česká menšina existuje.⁷¹

4.3 Jazyk jakožto hlavní atribut „češství“

O jazyce se často hovoří, jako o jednom z nejvýznamnějších znaků etnické/národní identity člověka či celé kolektivity. Což platí také v případě české menšiny ve Vídni. Lze konstatovat, že je to právě jazyk, který se stal hlavním atributem konstrukce kolektivní identity této skupiny, a to přesto, že zde schází jednotný jazykový základ, ze kterého by se mohla čeština odvíjet. Důvodem je rozrůzněnost české skupiny a absence jakési jazykové celistvosti, ve které by se mohl jazyk kontinuálně vyvíjet. V průběhu 19. století česká komunita ve Vídni velice rychle početně sílila. Česky se mluvilo ale především v rodinách, mezi přáteli, v českých hospůdkách a na bálech. Jak již bylo uvedeno v historickém exkurzu a kapitole o stereotypizaci vídeňských Čechů, čeština a především český akcent se staly mezi německy mluvícím obyvatelstvem terčem posměchu. Vídeňští Češi byli v podstatě na základě svého mateřského jazyka stigmatizováni a mnoho z nich, mimo jiné i z praktických důvodů, přestalo česky hovořit.

Na přelomu 19. a 20. století byla česká menšina společně s židovskou menšinou vůbec nejpočetnější a nejvýznamnější kolektivitou ve Vídni. Češi měli ve Vídni svoje čtvrtě, obchody, řemeslnické cejchy a spolky a čeština byla hlavním komunikačním prostředkem především v soukromé sféře a v prostředí menšiny. Velký zlom pak nastal

⁷⁰ Narátorka Lenka, narozena v roce 1953 v Praze, rozhovor proveden dne 13. 5. 2016 ve Vídni.

⁷¹ Badatelka se v průběhu svého studijního pobytu na univerzitě ve Vídni seznámila s Českou, která se do Vídně rovněž přivdala a žije zde zhruba 10 let. O českou menšinu a českou společnost ale nejvíce absolutně žádný zájem, dokonce by se dalo říci, že jimi pohrdá. Návrh na rozhovor žena odmítla.

se vznikem první české školy v roce 1883, kdy se výuce a předávání češtiny dostalo institucionální podoby (školský spolek Komenský, online). Velká část Čechů se pohybovala celý den prakticky výhradně v českém prostředí a česká jazyková kompetence se tak mezi krajany výrazně posílila. Především v období po první světové válce se češtině na poli mluveného a psaného slova velice dařilo, opět v důsledku úspěšného rozvoje českého školství, které dalo základ generaci vídeňských Čechů s velice dobrou úrovní spisovné češtiny.

Narátorka Libuše pochází z českoněmecky mluvící rodiny. Studovala na škole *Komenského* a doma hovořila česky se svou sestrou a matkou, která ačkoliv nebyla členkou žádného českého spolku, na svém „češtví“ dle vyprávění informátorky poměrně značně lpěla. Následující narace reflektuje aktivní transmisi českého jazyka na další generaci především skrze vzdělávání v české škole. Informátorka také vypovídala o jazykové situaci ve Vídni za dob monarchie, kdy neexistovala širší institucionální podpora v „přestování“ češtiny a mnoho vídeňských Čechů svůj mateřský jazyk přestalo používat zcela. Transmise češtiny na další generaci v tomto období často absentovala, což někteří vídeňští Češi chápou jako chybu.

„Moje maminka ani můj tatínek nebyli v žádných spolcích a tátovi to bylo vlastně jedno, ale maminka ty kořeny vlastní chtěla vždycky jako zdůraznit. A tím školou a tím všem. [...] Dříve bohužel ta čeština byla ušlápnutá a tím hodně krajanů sami se nenaučili, dětem chtěli posměch ušetřit, tak je dali do německých škol, tenkrát za monarchie. No a potom po válce, po první světový válce, to bylo trošičku lepší zase, protože nové Československo velice podporovalo českou menšinu ve Vídni tady, hezké školy, takže to už byla paráda taková. A po druhé světové válce přišlo hodně těch ehm, emigrantů se neříká, těch vystěhovaných z českých zemí. Ty nebyli k nám milí, ty byli trpký, že byli ušlápnutý no ale teď v Evropě si zase každé váží toho. A moji spolužáci, co děti nenaučili, ty toho dneska litují.“⁷²

Jazyková kompetence Čechů byla v průběhu dějin ovlivňována mnoha událostmi. České školství bylo v důsledku druhé světové války prakticky zlikvidováno a čeština byla výrazně potlačována. Reemigrační poválečná vlna do Československa

⁷² Narátorka Libuše, narozena v roce 1934 ve Vídni, rozhovor proveden dne 4. 3. 2016 ve Vídni.

způsobila početní oslabení skupiny a přispěla tak na jedné straně k jakémusi zakonzervování jazyka a na druhé straně k větší asimilaci s německy mluvícím obyvatelstvem. Nemožnost kontaktu s původní domovinou a upadající institucionální forma češtiny přispěly k pronikání německých výrazů (germanismů) do češtiny a přejímání německých jazykových vzorců. Příliv československých exulantů po roce 1948 taktéž ovlivnil podobu jazyka a míru jeho používání. Česká škola byla po válce sice opět obnovena, ale počty žáků se stále snižovaly.

Informátorka Olga pochází rovněž z českoněmecké rodiny. Její otec dlouhá léta učil a pak také „řediteloval“ na škole *Komenského* a rovněž působil jako sbormistr v pěveckém spolku *Lumíru*. Narátorka v mládí navštěvovala českou školu a chodila do menšiny, ve které se dle jejích slov hovoří „českoněmecky“. Následující biografická citace akcentuje poměrně silnou emoční percepci češtiny v období raného mládí. Narátorka Olga vypověděla:

„Chodila jsem do menšiny vždycky, jenomže ty lidi tam už maj taky určité germanismy v tý svý řeči. Například když telefonuju, tak volám Vám. A oni říkaj, volám Vás. Protože v němčině je to akuzativ, je to čtvrtý pád. Ich rufe dich an ... tebe. A takové různé věci. Takže tak jak se u nás českoněmecky mluví v té menšině, to si jako tu spisovnou češtinu sobě člověk nemůže zachovat. Protože když jsem chodila do základní školy, tak to byla čeština mým oblíbeným jazykem. Psala jsem si český deníček a to pamatuju ještě, já tam píšu: má duše mluví vždycky jenom česky.“⁷³

Pro generaci vídeňských Čechů, kteří se narodili ve Vídni před druhou světovou válkou nebo v jejím průběhu a se kterými badatelka hovořila, je patrná silná citová vazba k češtině a to i přesto, že tito narátoři pocházejí z bilingvních rodin. Mnoho vídeňských Čechů, patřících především ke starší generaci narozené ve Vídni, navštěvovalo českou školu a životní partnery nacházeli v české menšině. Tato skupina krajanů se pak od bilingvních manželství lišila především způsoby a mírou transmise jazyka na další generaci jejich potomků. V rodinách krajanů, kde byli oba partneři českého původu, se obvykle hovořilo česky na denní bázi a jazyk byl aktivně předáván další generaci. Na základě následující biografické citace lze konstatovat, že pěstování a

⁷³ Narátorka Olga, narozena v roce 1944 ve Vídni, rozhovor proveden dne 20. 4. 2016 ve Vídni.

transmise češtiny byly součástí rodinné tradice. Český jazyk si krajané předávali v soukromí, ve škole, chozením do menšiny, čtením české literatury, posloucháním rozhlasu a sledováním televize.

“[...] když jsem se vdala, vlastně více do české rodiny ještě více, a tím, že se narodily ty děti a my jsme mermomocí chtěli, aby tu základní češtinu uměly ale nejenom, protože škola je málo. Musí rodina v tom. Jenom škola to je trošku málo. Tak jsme se tak snažili, aby rovnou ve dvou jazycích, jak se to jmenuje česky, jak německy. Takže ta čeština nepřišla jenom ve spánku. Člověk to musel taky pěstovat. A já myslím, že jsem jí dost pěstovala. Já jsem si vybírala literaturu vybraně. Já na vázkách ted více německy vůči česky. A hlavně co nám nejvíc pomohlo byla televize. Jak byla tak jsme si jí pořídili. všelijaké nové výrazy a takové slušné zachování v rodině jsme si mohli odkoukat z těch starých filmů a tak. Takže to byla naše možnost.”⁷⁴

V rodině narátorky Libuše měla čeština vždy důležité postavení. Český jazyk je zde v současnosti předáván v soukromém i institucionalizovaném směru. V následující citaci lze ale také zaznamenat obavu z upozadění jednoho z jazyků u vnoučat informátorky, konkrétně se hovoří o němčině. V souvislosti s úspěšnou transmisí české jazykové vybavenosti akcentovala narátorka pocit osobní hrdosti a obdivu, který přichází ze strany ostatních krajanů.

„[...] i když třeba u mejch dětí, taky skoro jsem musela koukat, aby ta němčina nepřišla třeba zkrátka, aby nebyly k posměchu, že kde bydlej, tam nemaj bejt směšný ne. A třeba vnukem, ten nejmladší vnuk je ted' deset roků, tak ten přide ke mně a já říkám, tak zahrajeme si šachy, ale budeme hovořit německy. Protože on je celej den v české škole, pak je celej den doma, ted' má kamarády z české školy. [takže i vaše děti mluví se svými dětmi česky?] ano ano, protože si říkáme, ono to všeobecné ono se třeba stalo, když ty děti, ty vnoučata byly, ta vnoučata byla malá, tak byla u lékaře, a tak to sem musela přímo já překládat, protože nerozuměly. A já jsem neměla strach, já jsem věděla, kde se žije ten jazyk, když ho takřka zgruntu se učíte ve škole, to nemůžete nikdy zapomenout,

⁷⁴ Narátorka Libuše, narozena v roce 1934 ve Vídni, rozhovor proveden dne 4. 3. 2016 ve Vídni.

že ho dostanete do ucha kolem dokola. Takže to u nás je poměrně vyrovnaný a musím říct že nejenom, že si to cením, ale že jsem taky tím obdivováni. Říkají, vy jste rodina třígenerační, kde to ještě vážně je.“⁷⁵

Zhruba ze stejné generace krajanů narozených ve Vídni pochází rovněž informátorka Olga, která se provdala za Rakušana. V citovaném úryvku biografie narátorka hovoří o předávání, respektive nepředávání češtiny další generaci, které v současnosti reflektovala s lítostí. V naraci se dále objevila percepce češtiny jakožto nedůležitého a zbytečného jazyka pohledem doby sedmdesátých let 20. století.

„Já jsem se tady vdala za Rakušana, dostala jsem dvě děti. [...]. Mluvílo se německy hlavně. Trošku česky ale náč toho moc nebylo. Dcera spíš jo, ta ještě něčemu rozumí, ale není to jejich řeč. [Chodili vaše děti do české školy?] Ne ne, protože von to nechtěl a blbá já jsem byla. A lituju toho dodnes. Ted už jsou dospělí samozřejmě, mají svoje děti a já se mám učit s těmi vnoučaty, ale je to takový poloviční nějaký. Já jsem se vdala v šedesátym sedmým roce a to čeština nebyla fakt důležitým jazykem. Člověk se učí anglicky, snad ještě francouzsky ale česky? No, co s češtinou.“⁷⁶

Z komparace biografí a zkušeností narátorek Libuše a Olgy se dá usuzovat, že v oblasti udržování českého jazyka sehraje roli to, zdali se jedná o národnostně/jazykově smíšené či homogenní manželství. Od této skutečnosti se pak odvíjí charakter jazykového prostředí, ve kterém vyrůstá další generace krajanů, a především pak způsob a intenzita jazykové transmise.

Kolem roku 1968 přišlo do Vídně mnoho Čechoslováků a počty česky hovořících krajanů se tak rozšířily. Tito lidé se ovšem chtěli rychle naučit německy, aby mohli začít žít zase normální profesní životy. Na základě provedeného výzkumu lze konstatovat, že většina československých uprchlíků, poslala své děti do rakouských škol, a to především kvůli jazyku. Potřeba aktivního ovládnutí německého jazyka je těmito krajaný velice často reflektována jako absolutně přirozený první krok v novém životě v cizí zemi. Příkladem může být následující biografická citace, ve které je

⁷⁵ Narátorka Libuše, narozena v roce 1934 ve Vídni, rozhovor proveden dne 4. 3. 2016 ve Vídni.

⁷⁶ Narátorka Olga, narozena v roce 1944 ve Vídni, rozhovor proveden dne 20. 4. 2016 ve Vídni.

rakouské školní prostředí pojmáno také jako propojovací můstek mezi vlastní skupinou a německy mluvící většinou.

„Přes tu školu se právě dostáváš do okruhu těch rakouských rodičů. Jo, že musíš jít na třídní schůzku, že deš s klukem po ulici a on zdraví já nevím Josefa, a tak pozdravíš automaticky maminku, nebo na hřišti jo, tak jsem pak byla docela ráda, že nechodili do český školy, protože primární byla němčina, když už teda jdu do Rakouska, no ne, tak musím dobře znát jazyk tý země, ve který chci, abychom se pohybovali [...].“⁷⁷

Posrpnoví emigranti byli ve Vídni přímo či nepřímo konfrontováni se spisovnější a tradičnější formou českého jazyka svých krajanů, kteří už ve Vídni žili déle, anebo se zde narodili. Tento rozdíl byl poměrně markantní a dalo by se hovořit o jakési spontánně vzniklé diglosii českého jazyka. To rovněž platí pro současný stav, kdy do Vídně přichází stále mnoho Čechů především za prací a jejichž čeština je stylisticky a výrazově odlišná od jazyka, kterým hovoří starousedlíci. K tomu přispívá přebírání tzv. internacionalismů, které jsou používány převážně mladou generací. Tato jazyková diferenciacie byla reflektována samotnými členy menšiny, jak o tom vypovídá následující narace. Informátorka akcentovala pocit studu a vědomí odlišnosti na základě osobní konfrontace se spisovnější formou českého jazyka v menšině.

„[...] já když jsem přišla, tak jsem mluvila tou pražskou češtinu a najednou jsem se začala opravovat a hovořit spisovněji, protože ty paní učitelky z té generace té české školy hovořily tak krááásně, a já jsem se cítila jako ten poslední vyvrhel když jsem prostě mluvila jak mi zobák narost, takže tam jsme byli my taková ti jiný.“⁷⁸

V rodinách Čechů přicházejících z Československa po srpnu 1968 se sice hovořilo česky, ale z této vlny vzešla také generace krajanů, kteří prošli německy mluvícím vzdělávacím systémem a jejich česká jazyková kompetence je tak v mnoha případech značně upozaděná, především v rovině psané řeči. Tento fenomén lze pozorovat také v následující biografické citaci. Informátor hovořil o jazykové

⁷⁷ Narátorka Jana, narozena v roce 1948 v Praze, rozhovor proveden dne 13. 5. 2016 ve Vídni.

⁷⁸ Narátorka Jana, narozena v roce 1948 v Praze, rozhovor proveden dne 13. 5. 2016 ve Vídni.

kompetenci svého syna, který ačkoliv česky hovoří, psaná forma jazyka mu dělá velké problémy.

„Syn tu vyrostl zcela a dceru tu jsme dali aby to neměla tak těžký zkraje do český školy. Syn už tam nechodil. Já jsem v té době měl vůči té české škole obrovské výhrady kvůli orientaci jejich, ale přislíbili jsme to babičce a dědečkovi. Syn šel někdy ve dvou letech do školky tady a už vyrostl ve zcela rakouském prostředí. Samozřejmě s ním česky mluvíme, ale jeho gramatika je katastrofální, co se týče psaní, ale domluví se a jezdil taky poměrně často do Čech, takže mluvené slovo ovládá velmi dobře.“⁷⁹

Lze konstatovat, že Češi, kteří se ve Vídni narodili a se kterými je možné navázat kontakt v rámci české menšiny, jsou k českému jazyku v jiné relaci než Češi přicházející v pozdějších exulantských vlnách. Tito lidé vyrůstali v odlišných historických a politických podmínkách, někteří byli vychováni ještě v duchu odkazu Tomáše Garrigua Masaryka, někteří byli od svých příbuzných a přátel v Československu dlouho izolováni. To vše hraje roli v percepci a kompetenci češtiny u této skupiny krajanů. Nově příchozí krajané se nad češtinou tolik nezamýšlejí a zdá se, že zatím nemají potřebu jí nějak speciálně pěstovat či strachovat se o její ztrátu. K tomu samozřejmě přispívá fakt, že Česká republika je na dosah a nehrozí žádné uzavření hranic a vzájemná izolace.

Tato skupina českých krajanů také neustále migruje mezi starým a novým domovem a schopnost hovořit česky je tak spontánně neustále živena. Od roku 1989 do Vídně přicházejí Češi především za prací. Mnozí pracují v rakouských firmách a hovoří tedy dobře německy. Jiní jsou zaměstnání v mezinárodních firmách a vedle češtiny používají angličtinu. Někdo se do Vídně vdá, či ožení. Češi ve Vídni jsou v zásadě jednoznačně bilingvní, pakliže se hovoří pouze o němčině a češtině. Každý jedinec pak individuálně disponuje či nedisponuje dalším jazykem. V oblasti percepcie jazyka je čeština neodmyslitelnou součástí identity vídeňských Čechů, přičemž zde hrají roli rozdílné historické události, životní zkušenosti, soukromý život, výchova a emoce.

Na transmisi a „pěstování“ českého jazyka se také odjakživa podstatnou mírou podílí tisk, literatura a divadlo. Vídeňský český tisk měl ve své podstatě také vzdělávací

⁷⁹ Narátor Jan, narozen v roce 1954 v Mostě, rozhovor proveden dne 17. 5. 2016 ve Vídni.

funkci a pokoušel se o tvorbu bezchybných českých textů. Redaktoři se snažili používat méně frekventované české výrazy a omezit vliv přejímání německých slov. Cizí německá nebo přejatá slova byla odstraňována či nahrazována českými ekvivalenty. Místní názvy a označení se uváděla dvojjazyčně (Fischer, s. 436). Historie českých tiskovin sahá až do 18. století. Před první světovou válkou vydávali vídeňští Češi dva denní listy – sociálnědemokratické *Dělnické listy* a *Vídeňský deník*, vydávaný orgánem *Dolnorakouského odboru Národní rady české*. V roce 1946 poprvé vyšly *Vídeňské svobodné listy*, které svou činností navázaly na tradici českých/slovenských tiskovin z doby monarchie a předválečného období (*Vídeňské svobodné listy*, 2015). Tuto tiskovinu dnes vydává *Menšinová rada české a slovenské větve v Rakousku*, jež je rovněž hlavním tiskovým orgánem české menšiny ve Vídni.

Vídeňské svobodné listy (dále jen VSL) se dají považovat za hlavní a nejdůležitější česky vycházející tiskovinu. Původně byly vydávány jako týdeník, v současnosti se noviny distribují jednou za čtrnáct dní. Témata, kterým se noviny věnují jsou rozmanitá a snaží se dávat prostor rozličným názorům skrz celou českou menšinu. Články přinášejí informace a novinky z činnosti českých spolků a rozebírána jsou různá aktuální témata z českého a rakouského prostředí. Prostor zde dostávají také čtenáři a rovněž se v novinách pravidelně objevují rozhovory se zajímavými lidmi. V rubrice *Malý oznamovatel* je přehled aktuálních akcí a kulturního dění a místo se najde také pro inzerci. Od roku 1949 byly dále vydávány *Vídeňské menšinové listy*, za kterými stálo *Sdružení Čechů a Slováků v Rakousku*, které bylo prokomunistické. Tomuto názorovému postoji noviny odpovídaly rovněž po obsahové stránce. Na *Vídeňské menšinové listy* pak navázaly *Krajské noviny*. Někteří krajané odebírali jen jedny noviny, jiní odebírali oboje. Informátorce Olze utkvěla v paměti vzpomínka na jejího otce, který četl noviny vydávané oběma spolky a opakovaně se kriticky vyjadřoval k obsahu komunisticky laděné tiskoviny, neboť se vůči těmto politickým myšlenkám v principu vymezoval.

„Menšinové listy byly tak trošku jako pro komunisty a Svobodné byly proti. A my jsme vždycky měli oboje noviny doma a tatínek se zlobil, protože v těch Menšinových listech samý rudý a já nevím co všechno, a on to nenáviděl že.“⁸⁰

⁸⁰ Narátorka Olga, narozena v roce 1944 ve Vídni, rozhovor proveden dne 20. 4. 2016 ve Vídni.

Vedle *Svobodných listů* lze z dalších významných tiskoviny jmenovat časopis *Klub – kulturní měsíčník Čechů a Slováků v Rakousku* vydávaný od roku 1981 stejnojmenným spolkem založeným lidmi z migrační vlny po roce 1968. Časopis se zabývá kulturním a politickým zpravodajstvím, exilovými tématy, krajanskými tématy, ekonomikou, sportem a dalšími zajímavostmi, také ze Slovenska. Školský spolek *Komenský* vydává bulletin s názvem *Česká a slovenská Vídeň dnes* zaměřený převážně na dění kolem české obecné školy, gymnázia a jejich aktivit. Důležité je také zmínit již jmenovaný časopis *Paternoster – malé revue pro umění a kritiku* založený v roce 1983 lidmi z emigrační vlny kolem chartistů a českého undergroundu, který se zabýval filosofií, prózou a hudbou. Časopis publikoval texty zakázaných československých autorů a v exilu žijících literátů, hudebníků a filosofů. Další české tiskoviny, informační bulletiny a zpravodaje jsou pak vydávány příležitostně a nárazově (Baslerová, Stárková, 2006, s. 453–461).

Na šíření a udržování jazyka se podílela i divadelní tvorba, která je spojena s počátky ochotnického českého divadla v druhé polovině 19. století. Zde je nutné jmenovat ochotnický divadelní spolek *Vlastenecká omladina*, jež patří k jednomu z nejstarších českých spolků ve Vídni. Vznikl v roce 1872 a jeho hlavním cílem bylo udržení českého jazyka mezi krajany. Spolek funguje i v současnosti, a kromě divadla se věnuje také recitaci, hudbě a zpěvu (Brandeisová, 2006, s. 406).

Udržování českého jazyka je velice úzce spjata s českou kulturní tradicí, kterou lze, stejně jako jazyk, považovat za esenciální podstatu vídeňského češství. Kulturní tradici a spolkovým aktivitám je věnována zvláštní kapitola.

4.4 Česká škola

Existence českého školství ve Vídni je úzce spjata s činností školského spolku *Komenský*. Koncem 19. století se začal ve Vídni vehementně rozvíjet český spolkový život a tehdejší čeští dělníci měli zájem na vytvoření české vzdělávací instituce, do které by mohli posílat své děti. Na úplném počátku vznikl v roce 1868 *Československý spolek dělnický*, s nímž se zrodila i myšlenka, založit ve Vídni českou průmyslovou školu. Později byl tento návrh rozšířen o vznik obecné české školy a v návaznosti na to vznikl v roce 1867 školský spolek *Komenský*, jehož hlavní iniciativou bylo zahájit vyučovací hodiny pro děti v českém jazyce. Prvotními předměty byly český a německý

jazyk, počty a kreslení. Na počátku se počty žáků pohybovaly kolem sedmdesáti. Jedním z významných čestných členů školského spolku byl hrabě Jan Harrach, který byl zároveň protektor spolku. *Komenského* spolek ustanovil výbor, který se usnesl na otevření první třídy v tom okrese, kde se přihlásí nejvíce dětí. Zvolen byl nakonec desátý okres, kde výbor rozhodl postavit pro tyto účely vlastní dům v ulici *Schützengasse 31*.⁸¹ Samotnou výstavbu provedl stavitel Jan Pecival. K rakouským úřadům byla podána žádost o povolení k otevření školy. Největší problémy měly rakouské úřady s českými vyučujícími plány, které se ale nakonec podařilo úspěšně vyjednat právě za pomoci hraběte Jana Harracha (Karásek, 1895, s. 172).

Na přelomu let 1889–1890 bylo otevřeno sedm tříd obecné školy. Vycházející studenti ale museli jezdit na závěrečné zkoušky do české veřejné školy v Břeclavi. České školství se úspěšně rozvíjelo, nicméně škola neměla statut veřejné školy, a tak měla omezená práva a finance. Několikrát byla k zemským okresním rakouským úřadům podána žádost o právo veřejné školy, ale požadavku nebylo vyhověno. Ministerstvo své rozhodnutí obhajovalo nedostatečným prospěchem žáků české školy v německém jazyce. Po několikanásobném zamítnutí žádosti ministerstvo celou věc uzavřelo výnosem č. 15044, ex 1891 dne 1. února 1895, který konstatoval: „*není důkazů, že by ve Vídni speciálně v X. okresu český kmen bydlil, nebo že by jeho řeč byla ve Vídni obvyklou (zemskou)*“ (Karásek, 1895, s. 172). Stejně jako dnes, se toto usnesení muselo zdát absurdním, neboť speciálně desátý okres byl výhradně český a česká menšina byla v tu dobu ve Vídni na obrovském vzestupu jak početně, tak svojí rozvíjící se činností. Zřejmě zde sehrál roli pocit ohrožení německého charakteru Vídně a další okolnosti spojené s bujícími nacionalistickými náladami té doby, o kterých již rovněž byla řeč v předešlých kapitolách. Škola tedy dále fungovala jako soukromá až do roku 1911, kdy byla z politických důvodů a přes velké protesty české menšiny až do konce první světové války uzavřena (Komensky.at, online).

Po válce se začalo diskutovat o vzniku českého gymnázia. Školský spolek *Komenský* začal být v tomto směru velice aktivní a po jednom ze svolaných setkání v roce 1919 bylo gymnázium opravdu založeno. Po roce 1920 získaly *Komenského* školy konečně právo veřejnosti, a to na základě *Brněnské smlouvy* mezi Československem a Rakouskem upravující práva menšin v obou zemích. Toto období je považováno za největší rozkvět českých škol ve Vídni, protože diametrálně vzrostl

⁸¹ V *Schützengasse 31* byl postaven nejprve obytný dům, samotná výuka probíhala v *Quellenstraße 72* a do nově postavené budovy se přesunula až v roce 1910.

zájem a počty žáků, až bylo nutné opatřit další budovu pro nové třídy gymnázia. Gymnázium tak získalo svou vlastní budovu na *Sebastianplatz 3*. Nutné je zmínit, že českému školství ve Vídni se dařilo dobře také proto, že bylo velice aktivně podporováno Prahou. V roce 1933 fungovalo ve Vídni pod správou školského spolku 34 škol (Brousek, 2002, s. 39). Autorce poskytla rozhovor i současná ředitelka českého gymnázia ve Vídni paní Helena Huberová, která reflektovala dvacátá léta 19. století, jakožto dobu, kdy se českému školství ve Vídni nejlépe dařilo. Změnu pak podle jejích slov přinesl odliv krajanů v rámci reemigrace do Čech po druhé světové válce.

„Školský spolek Komenský měl opravdu velké množství škol v těch dvacátých letech, respektive, v tom období mezi válkami měl školský spolek v podstatě v každém okrese i základní školy i odborné školy i učiliště i mateřské školy a mělo přes pět tisíc žáků. Obrovský spolek. Ale jak říkám, tou vlnou té reemigrace samozřejmě potom se situace změnila.“⁸²

Gymnázium fungovalo pouze do roku 1938, kdy se v Německu chopili moci nacisti a Rakousko bylo připojeno říši. Mezi roky 1918 až 1941 navštěvovalo české školy ve Vídni až 5 000 žáků. Rokem 1941 byl ale zabaven veškerý majetek *Komenského* spolku a všechny české školy byly uzavřeny. Školský spolek byl rovněž mezi lety 1942 až 1945 rozpuštěn. Po válce se gymnázium otevřelo jen na chvíli, aby studenti, kterým válka přerušila studium, mohli odmaturovat. Do roku 1951 byla budova gymnázia uzavřena. Poté byly prostory pronajaty a vzniklo zde rakouské reálné gymnázium pro dívky, ke kterému se pak přidala v osmdesátých letech i třída chlapecká a takto fungovalo gymnázium do roku 2000. Vše, co zbylo z českého školství se po válce shromáždilo v budově na *Sebastianplatzu 3* (Komensky.at, online).

Česká obecná škola na tom byla mezi roky 1945 až 1989 relativně špatně. Počty žáků výrazně klesly, v jednu dobu až ke stavu 120 dětí. Za neúspěchy české školy stálo v té době vícero aspektů, o kterých ale oficiální zdroje nehovoří. Nástupem moci komunistů v Československu došlo v české menšině k rozkolu. Česká skupina byla rozdělena na dva tábory, prokomunistický a protikomunistický. Komunistický režim v Československu měl na českou školu ve Vídni poměrně velký vliv a údajně se z Prahy delegovalo, kdo, co a jak se bude ve škole vyučovat. Je obtížné dnes objektivně

⁸² Rozhovor s paní Helenou Huberovou byl proveden dne 10. 3. 2016 ve Vídni.

hodnotit, co dělala škola dobře a špatně. Je pochopitelné, že mnoho krajanů mělo na zachování českého školství ve Vídni zájem a školu chtěli za každých okolností udržet. K tomu byly potřeba finance, které zase mohlo poskytnout Československo, jež mělo z mocenských a politických důvodů také svůj zájem na tom, mít nad školou nějaký vliv. Ačkoliv se autorka nedostala k žádným oficiálním dokumentům a čísům potvrzující spolupráci a financování školy s komunistickým režimem, téměř všichni informátoři se na této skutečnosti shodli. Jedna z narátorek uvedla, že česká škola po roce 1968 odmítala přijímat děti československých emigrantů, což se dle jejích slov později změnilo, vzhledem k nízkému počtu žactva. Narátorka Lenka uvedla:

„[...] tenkrát děti emigrantů nebrali. Z Československa jim tady nařizovali a nebrali je. Dlouho nebrali děti emigrantů, až pak měli málo dětí, tak zas začli děti emigrantů brát.“⁸³

V dalším úryvku se o české škole rovněž hovoří skepticky. Nelibost a nedůvěra v českou školu je narátorkou ospravedlňována „zkostnatělostí“ a nezdravou přichylností ke komunistickému Československu.

„Teď ještě česká škola, která tady byla, tak ta byla silně napojená na československou vládu a dostávali nejenom učebnice český, ale dostávali i dotace a byli tady i český učitelé. No těžko říct, nakolik byli spolupracovníky STB, nechci absolutně nikoho soudit, nicméně otázka nakolik chci, když jsem zdrhla z komunistického systému, aby moje děti měly čítanku, kde rudá armáda nás osvobodila žejo, tak kolem toho pak vznikly takový drobnější aféry, když Pavel Kohout s Grušou a ilustrace dělal Štěpán Zavřel, navrhli český škole českou čítanku a to škola jí odmítla. No tam to bylo hodně zkostnatělý na jednu stranu, to vedení té školy, na druhou stranu bych řekla, že bylo hodně nezdravě přichýlený k tomu Československu.“⁸⁴

Další informátorce Olze utkvěla v paměti vzpomínka na obavy jejích rodičů z důvodu možné ztráty otcova zaměstnání v české škole kvůli jeho antikomunistickému postoji. Narátorka reflektovala tyto obavy spíše jako neopodstatněné.

⁸³ Narátorka Lenka, narozena v roce 1953 ve Vídni, rozhovor proveden dne 13. 5. 2016 ve Vídni.

⁸⁴ Narátorka Jana, narozena v roce 1948 v Praze, rozhovor proveden dne 13. 5. 2016 ve Vídni.

„Tatínek dycky měl strach, ale to byla asi blbost, že ho vyhoděj, protože není komunistou, a protože chodí do kostela. Ale to myslím bylo přehnaný. Oni ho potřebovali. Ale maminka se taky obávala... no jako teď má tu svou práci v český škole, ale bůhví jak dlouho a co se stane. Ale myslím, že to nebezpečí nikdy neexistovalo. Ale to byl jen pocit můj.“⁸⁵

V škole *Komenského* se v onu dobu učilo podle československých osnov a učebnic. S tím pochopitelně mělo mnoho českých krajanů značný problém a když přišla v roce 1968 velká uprchlická vlna z komunistického Československa, jen malá část nově přichozích krajanů dalo své děti do školy, o které se nepřímo vědělo, že spolupracuje s komunistickým režimem. Škola tak budila mnoho rozporuplných reakcí a důvěra menšiny v její nestrannost a kvalitu byla značně rozkolísaná.

Po sametové revoluci se situace kolem české školy ve Vídni začala opět trochu zlepšovat. Členská základna výboru školského spolku se v roce 1993 obměnila a spolek se začal orientovat na nové aktivity. Cílem bylo postavit českou školu opět na nohy. Školský spolek byl také jeden z iniciátorů založení českého *Poradního sboru*, jehož finanční pomoc by byla pro české školství ve Vídni významným hybným zdrojem. V roce 1994 se po dlouhých vyjednávání podařilo *Poradní sbor* ustanovit a škola tak dostala možnost plně rozvíjet své aktivity. O školském spolku a české škole s autorkou hovořil také současný předseda spolku *Komenského*, pan Karel Hanzl. Aktuální situaci české školy pan Hanzl reflektoval jako úspěšnou a zregenerovanou, ačkoliv cesta k ní nebyla jednoduchá. Česká škola stojí v současnosti ve středu spolkového života, neboť je pro mnoho českých organizací ve Vídni hlavním hybatelem rozvoje a pokračování jejich tradice.

„To co se podařilo od roku devadesát čtyři bylo více méně si ustanovit cíle. Ty cíle především teda splňoval školský spolek, který od roku devadesát, kdy bylo na škole sto třicet dětí má dneska pět set padesát dětí na škole, povedlo se zavést maturitu, podařilo se obnovit takovej ten koloběh vnitřní, to znamená, že se regenerujou síly, jsou jiný zájmy, ty spolky dostávají více méně přísun dětí tady ze školy, a škola musí i nadále dávat ty nejdůležitější impulsy. Ty spolky toho

⁸⁵ Narátorka Olga, narozena v roce 1944 ve Vídni, rozhovor proveden dne 20. 4. 2016 ve Vídni.

nejsou tak schopní. Ta škola je takovej ten střed toho, ale tu roli si zase musela vydobýt. Tu ztratila samozřejmě.“⁸⁶

V roce 1996 byl otevřen druhý stupeň české školy pro děti ve věku 10 až 14 let. V roce 2000 bylo opět obnoveno gymnázium a o čtyři roky později odmaturovali první maturanti. Nedlouho poté se gymnázium rovněž navrátilo do svých původních prostor na *Schützengasse 31*, kde funguje úspěšně dodnes (Komensky.at, online). Již v roce 1994 byla v české škole ustanovena také slovenština, jako vlastní vyučovací jazyk. Od roku 2008 funguje ve škole také maďarská skupina a v roce 2010 byl zaveden model *Centropes-Schulmodell/Školní model Centropes*, díky kterému se mohou rodiče rozhodnout pro alfabetizaci svých dětí buď v českém, německém, nebo slovenském jazyce (Český spolek Komenský, 2016). Současná ředitelka Helena Huberová k tomuto vzdělávacímu modelu výuky uvedla:

*„Největší výhoda naší školy je, že ty děti, které k nám přichází do první třídy obecné, že se učí číst a psát v tom jazyce, který je jim, který mají zrovna v tom období na té vyšší úrovni, kde se cítí lepší [...]. To je v podstatě ta základní myšlenka Jana Amose Komenského, na něho navazujeme, on to vždycky říkal, že se dítě má učit v mateřském jazyce, má začít. Tenkrát to byl vždycky problém s latinou, že si děti aniž by se učily cokoliv jiného, od první třídy měly všechno latinsky. Takže máme děti rozdělené. V první třídě obecné na děti, co začínaj s češtinou, písmenka. A děti, co začínaj s němčinou, písmenka.“*⁸⁷

V roce 2010 měly české školy ve Vídni 450 žáků a v roce 2016 to bylo již 550 dětí (Hanzl, 2016, s. 6). České škole se v současnosti daří dobře a každým rokem přibývají noví žáci. Úloha školy *Komenského* v české menšině ve Vídni má v současnosti tmelící a podporující charakter. Je to právě škola, která propojuje činnosti mnoha krajanských spolků, především těmto spolkům dodává nové členy z řad svých žáků. Také škola provozuje divadelní sál, klubovnu a tělocvičnu, které propůjčuje spolkům pro jejich aktivity. Díky škole, ale především kvůli dětem, se krajané setkávají na nejrůznějších akcích a mají chuť vytvářet nové aktivity nebo naopak obnovovat staré tradice. Škola tak má v mnoha ohledech tmelící funkci. V následující naraci je škola

⁸⁶ Rozhovor s panem Karlem Hanzlem byl proveden dne 22. 6. 2016 ve Vídni.

⁸⁷ Rozhovor s paní Helenou Huberovou byl proveden dne 10. 3. 2016 ve Vídni.

Komenského společně s českým jazykem reflektována jakožto hlavní tmelící prvek české menšiny ve Vídni. Vyprávění informátorky Lucie potvrdilo, co již bylo jednou řečeno, a to že fungování mnoha spolků je s českou školou úzce provázáno, neboť škola je jedním z nejdůležitějších „nosičů“ české kultury a jazyka. Informátorka vypověděla, že bez školy, by ani spolky nemohly existovat, protože škola „produkuje“ onu mladou generaci krajanů, z nichž má mnoho o menšinové aktivity zájem a tradice tak mohou přežívat.

Narátorka Lucie konstatovala:

„Já si myslím, že naprosto tmelící prvek je jednak řeč a jednak jako jsem přesvědčená, že tmelícím prvkem je opravdu škola. Jo, protože ostatní spolky ví, že kdyby neexistovala škola, tak oni taky nebudou existovat. Protože neustále potřebujete nové členy a jediné když prostě bereme dost dětí, které mluví a píšou česky a zajímají se o českou kulturu tak potom ta pravděpodobnost, že ty spolky se povedou dál je zase větší.“⁸⁸

Karel Hanzl, předseda školského spolku *Komenský*, reflektoval poslání školského spolku a české školy jako cestu k sebevědomí a hrdosti. Prostředí školy je v této naraci pojímáno jakožto místo, na které se lze vracet a nalézt zde jistý pocit sounáležitosti.

„To, co tady děláme, tak chceme tím ukázat jak důležitý to je, mluvit dvěma jazykama nebo více jazykama pro tu mládež, a mít takovou jako základnu, do které se dá vracet při nějaké příležitosti, protože jsme v jiné situaci než národnostní boje nebo tak, prostě žijeme v jedné Evropě a má to být cesta jako k takovému jako sebevědomí, aby někdo měl, že mluví česky ve Vídni a že to je něco, na co může být hrdej.“⁸⁹

Podle vývoje v posledních dvaceti letech se zdá, že škola učinila od roku 1994 obrovský pokrok a podařilo se jí rovněž oprostit od rozporuplné minulosti, která byla pro určitou část české menšiny ve Vídni nepřijatelná a menšinu rozdělovala. Stejně jako

⁸⁸ Narátorka Lucie, narozena v roce 1967 v Kroměříži, rozhovor proveden dne 10. 3. 2016 ve Vídni.

⁸⁹ Rozhovor s panem Karlem Hanzlem byl proveden dne 22. 6. 2016 ve Vídni.

v době největšího rozkvětu českého školství ve Vídni (tj. mezi dvěma světovými válkami), tak i v současnosti lze opět českou školu považovat za jakýsi střed české menšiny. Je to právě škola *Komenského*, která aktuálně sehrává hlavní úlohu v oblasti předávání českého jazyka dalším generacím v jiné než soukromé rovině. Stejně tak předává svým absolventům českou kulturní tradici a odkaz minulosti jejich předků, českých krajanů ve Vídni.

4.5 Kultura jako tmelící prvek

Kultura je v kontextu utváření etnických/národních identit součástí jejich obsahu. Není však nutným předpokladem ani něčím nadčasově daným. Kultura vždy utvářela společnost prostřednictvím svých institucí jako jsou divadla, galerie, muzea, časopisy a univerzity. Tyto instituce hrály ve společnosti vždy konstitutivní roli a jejich pomocí se vytvářel jakýsi „národní styl“. V životě české menšiny ve Vídni měl kulturní život vždy významnou funkci tmelící a ztotožňovací. Vedle jazyka to byla kultura jakožto další atribut odlišení od „těch druhých“. Kulturní život vídeňských Čechů se utvářel postupně a přirozeně a v počátcích se jednalo o nejrůznější aktivity a zábavu, kterými si Češi zpříjemňovali volný čas. V polovině 19. století tehdejší absolutismus nepřipouštěl jakékoliv projevy menšinového národního vědomí, a tak se zprvu Češi scházeli v hospůdkách a kavárnách, kde diskutovali o nejrůznějších tématech. Také české a slovanské bály byly velice oblíbené. Později začaly vznikat první ochotnické divadelní a pěvecké soubory. Také se zakládaly sportovní kroužky, oddíly a tělovýchovné jednoty. V tvorbě různorodých kulturních aktivit byli velice aktivní čeští studenti Vídeňské univerzity, kteří založili svůj vlastní *Akademický spolek*. Do kulturního života Čechů ve Vídni tak lze zařadit komplexní činnost široké sítě českých spolků, které se kromě toho, že sdružovali lidi se stejným zájmem a snahou něco vytvářet pro vlastní skupinu, snažily především o pěstování a udržení národní identity v cizím prostředí. Na příkladu biografického vyprávění narátorky Aleny je zřejmé, že spolková činnost české menšiny byla po první světové válce na vzestupu a jak uvedla narátorka, téměř všichni Češi se nějakým způsobem angažovali v jednom ze spolků, nebo se alespoň pravidelně účastnili spolkových akcí.

„Každý z těch našich předků byl v nějakém spolku, protože například moje babička byla jednak jako první místopředsedkyně v Českém srdci od roku 1922 a v Baráku, tam byla místopředsedkyní a jak říkám tatínek byl sokol, děda moc nespotařil, ten šil, pracoval a vydělával. A ze stránky mé maminky to byla zase bych řekla ta druhá stránka menšiny, lidovci, tak děda byl starostou v Orlu, a samozřejmě členem jednoty svatého Metoděje.“⁹⁰

V minulosti fungovala ve Vídni celá řada spolků. K nejstarším českým spolkům náležely tzv. besedy a zpěvácké spolky. V roce 1865 byla založena *Slovanská beseda*, kulturní spolek původně určený pro všechny Slováky ve Vídni, nicméně brzy získal čistě český ráz. Jeho hlavní náplní byla přednášková činnost. Zakládajícím starostou byl hrabě Eugen Czernin a další významnou postavu byl hrabě Jan Harrach. Kromě přednáškové činnosti se *Slovanská beseda* účastnila řady významných kulturních slavností, jako bylo položení základního kamene *Národního divadla* v Praze. V kruhu besedy se oslavovaly narozeniny významných českých představitelů kulturního a politického prostředí, jako byl například Jan Palacký a jeho sedmdesáté narozeniny. *Slovanská beseda* měla slavnostní sál v domě na *Drachengasse 3*, kde už v minulosti zasedaly nejrůznější řemeslnické kroužky a v současné době zde sídlí několik významných českých spolků jako *Sokolská župa rakouská* či *Akademický spolek ve Vídni*. Součástí domovního bloku, kde se nachází sál *Slovanská beseda*, je i hotel *Post* (dříve známý pod českým názvem Pošta), jehož historie je s českou menšinou také propojena. V roce 1910 menšina budovu zakoupila a stalo se z něj centrum českých aktivit. Říkalo se jí *Český dům*. Část budovy již tehdy fungovala jako hotel. Po druhé světové válce byla v domě zřízena reemigrační kancelář, která ve spolupráci s Československem povzbuzovala krajanů, aby se vrátili zpět do vlasti.

Vůbec nejstaršími vídeňskými českými spolky byly zpěvácké spolky *Hlahol* (1861), *Zpěvácký spolek československý* (1862) a divadelní ochotnický spolek *Pokrok*, založený roku 1863. Dalším významnou organizací byl zpěvácký spolek *Lumír*, který vznikl v roce 1865 a jehož činnost je v současnosti čerstvě obnovena. Mezi další historické české spolky ve Vídni, které měly širší obecnější význam patřila také například *Vídeňská jednota sv. Metoděje*, jejímž účelem bylo mravní a náboženské vzdělávání vídeňských Čechů. Mnoho spolků vznikalo na území jednotlivých

⁹⁰ Narátorka Alena, narozena v roce 1943 ve Vídni, rozhovor proveden dne 17. 3. 2016 ve Vídni.

vídeňských okresů přímo pro jejich české obyvatele. Pro Čechy žijící v okrese *Simmering* vznikl například spolek *Československá beseda*, kde se sdružovali tovární dělníci, živnostníci a řemeslníci při nejrůznějších kulturních aktivitách. V okrese *Floridsdorf* vznikl zase spolek *Havlíček*, který se snažil společensky družít především zaměstnance dílen severní a severozápadní dráhy a další (Karásek, 1895, s. 173–192).

Nyní bude představeno několik vybraných spolků, historických i mladších, které v životě české menšiny ve Vídni hrály a stále hrají významnou roli. Vedle školského spolku *Komenský*, který byl již představen v předchozích kapitole o české škole, se jedná o *Akademický spolek*, *Sokol*, *České srdce*, divadelní spolek *Vlastenecká omladina*, *Kulturní klub* a *Kontakt forum*. Nezbytné je doplnit, že všechny české spolky ve Vídni jsou sdruženy v *Menšinové radě české a slovenské větve v Rakousku*, což je zastřešující organizace, která má své zastoupení v rámci českého *Poradního výboru v Rakousku*, který přerozděluje dotace pro menšiny od rakouského kancléřství.

Akademický spolek byl založen v roce 1868 jako první česká ústřední studentská organizace ve Vídni. Jeho smyslem bylo sdružovat a sbližovat studenty, podporovat jejich vědecké aktivity a pořádat nejrůznější literární akce, přednášky a debaty. Jak uvádí *Sborník Čechů dolnorakouských* (1895, s. 166): „*Jeho povinnost je paralyzovati nezdravý vliv a působení našich středních škol a připravovati akademika k vážnému vstoupení do života veřejného skýtáním podpory jak v jeho odborném studiu, tak i ve snaze po všeobecném vzdělání, pochopení toho, co Tolstoj zove smyslem života*“.

Akademický spolek měl také velice bohatou knihovnu a čítárnu. Jedním z čestných starostů spolku byl i pozdější první prezident Československa Tomáš Garrigue Masaryk. V současné době je spolek ve správě mladé generace českých studentů ve Vídni. Spolek má svoje stránky na facebooku, kde jeho členové ale i ostatní lidé, které zajímá veřejné dění a různá společenská témata, sdílí zajímavé články, odkazy a myšlenky.

Ředitelka českého gymnázia, Helena Huberová, je rovněž předsedkyní *Akademického spolku*. Na základě níže citované části narace, význam této organizace je spatřován nepřerušenuou kontinuitou v čase a úspěšné transmissi jeho smyslu na další generace. Kromě jiného se *Akademický spolek* snaží sdružovat absolventy české školy *Komenského* za účelem udržování společného kontinua a možnosti se jednou za rok dohromady sejít a pohovořit v českém jazyce.

„Akademický spolek měl to štěstí, že ta kontinuita nebyla přerušena, že pořád prostě ty přednášky pokračovaly někdy menší intenzitou někdy větší intenzitou, ale přesto pokračovaly pořád. To je vždycky otázka, jestli se to podaří z jedné generace předat na další generaci“.⁹¹

Počátky českého *Sokola* ve Vídni jsou spojeny se dvěma významnými českými jmény: Bohuslavem Schnirchem, pozdějším slavným českým sochařem a zakladatelem pražského *Sokola*, Miroslavem Tyršem, kteří stáli v čele ustavující valné hromady spolku konané 3. března 1867. Oficiální název spolku byl *Slovanský tělocvičný spolek Sokol Vídeňský* a byl určen pro všechny slovanské obyvatele Rakouska-Uherska. Při svém založení měla organizace 89 členů a původním starostou byl Jakub Nedopil. První jednota chodila cvičit do tělocvičného ústavu *Rich. Kummela v Riemergasse 6* (Kašák, 2003).

Sokolské jednotě se ve Vídni velice dařilo a stejně jako na území Československa byl *Sokol* pro své vlastenectví a myšlenky tělesné, duševní a mravní harmonie českými krajany pojmán jako nedílná součást národního uvědomění. V roce 1882 se konal v Praze první *Sokolský slet*, na který jela i delegace vídeňské sokolské jednoty. Po dvaceti letech fungování *Sokola* ve Vídni se valná hromada dohodla na změně názvu na *TJ Sokol Vídeňský*. Do roku 1983 vzniklo ve Vídni pět sokolských jednot v I., IV., X., II. okrese a okrese Vídeň – *Hernals*. Později se všechny stávající jednoty sjednotily pod jednu střešovou organizaci s názvem *Župa Dolnorakouská* jejímž starostou byl zvolen Dr. Emanuel Březina. Pod její patronací pak vznikaly další jednoty. Cvičení probíhala v různých prostorách po celé Vídni včetně hostinců a domovních sklepů. *Sokol* jako takový a jeho myšlenka se velice úspěšně rozvíjela a organizace stála v centru českého života ve Vídni. Kromě cvičení *Sokol* pořádal řadu kulturních a vzdělávacích akcí a také udržoval velice úzký vztah s pražským *Sokolem* v Československu. Hodně věcí se pro český *Sokol* ve Vídni změnilo s rokem 1918, kdy se řada krajanů po vzniku samostatného Československa vrátila do vlasti a *Sokol* tak početně oslabil. Dalším mezníkem byla druhá světová válka, kdy byly všechny sokolské jednoty zrušeny. V roce 1947 byly některé jednoty opět obnoveny a vídeňská delegace se účastnila na dlouhou dobu posledního sokolského sletu v Československu v roce 1948. Od tohoto roku *Sokol* fungoval pouze v zahraničí, kde vzniklo *Ústředí čs.*

⁹¹ Rozhovor s paní Helenou Huberovou byl proveden dne 10. 3. 2016 ve Vídni.

Sokolstva v zahraničí. Veškeré sokolské aktivity byly v Československu komunisty zrušeny a někteří aktivní členové byli pozavíráni do vězení. Ani za hranicemi vlasti to neměl *Sokol* v době totality jednoduché, protože komunisti se snažili mít vliv i zde. Také ve Vídni byly dvě sokolské jednoty, které s režimem spolupracovaly. *Sokolské slety* se dále konaly pouze v zahraničí, ve Vídni to bylo v roce 1962, 1972 a 1982 (Kašák, 2003).

Jak již bylo řečeno, česká menšina se po roce 1948 rozdělila na dva zneprátené tábory, které spolu více méně přestaly komunikovat. S příchodem československých emigrantů v roce 1968 se situace ještě zkomplikovala. Do Vídně přišlo mnoho českých krajanů, kteří měli o účast v *Sokole* zájem, ale ze strany starousedlíků zde panovala značná nedůvěra k těmto lidem, o kterých si někteří mysleli, že jsou „načichlí“ komunismem a nechtěli je tak mezi své řady přijmout. Nebyl to ale případ všech sokolských jednot, některé jednoty nové krajany přivítaly s nadšením. Nově příchozí Češi po roce 1968 chodili především do *Sokola Vídeň I, V a X*. Informátor Tomáš, se k českému *Sokolu* ve Vídni dostal přes svoji sousedku, která také chodila cvičit. Za svůj život vystřídal narátor několik sokolských jednot, a nakonec zůstal v té, kde měl silné přátelské vazby. V současnosti má narátor rovněž funkci sokolského archiváře a vzdělavatele.

„Já jsem chtěl cvičit a měl jsem sousedku a ta říká, já chodím cvičit do Sokola. Tak jsem byl napřed v jednotě šestnáct, v šestnáctém okrese, ale během doby kamarádi atak, tak jsem přestoupil poměrně brzo do jednoty patnáct a tam jsem do dneška. Tam mě využili tím, že mě udělali vzdělavatelem a archivářem no a několik let už dokonce působím v těchletech fukcích.“⁹²

Sokolské župě také patřilo desítky let letní hřiště *Kierling* nedaleko Klosterneuburgu, kde se nacházela klubová chata. Toto hřiště po dlouhá léta fungovalo jako letní středisko pro celou vídeňskou sokolskou skupinu. Na *Kierling* vídeňští Češi vzpomínají jako na místo, kde vyrůstali a kde byl každý vždy vítán. Toto letní sportoviště je tedy vídeňskými Čechy chápáno jako významné „místo paměti“. V následující citaci je na toto místo vzpomínáno s notnou dávkou nostalgie.

⁹² Narátor Tomáš, narozen v roce 1948 ve Vídni, rozhovor proveden dne 25. 2. 2016 ve Vídni.

„To bylo český letní cvičiště, kde se český migranti scházeli a podnikali všelicos sport, vejlety, ohníčky, buřtíčky. Tam se hrál volejbal a některý moji vrstevníci říkali, ano my jsme tady vyrostli, a ty děti tam vyrůstali. Každý byl vítanej, někdo hrál karty, někdo hrál volejbal, zpívalo se tam u ohně, bylo to hrozně hezký“⁹³

Až po roce 1989 mohl vídeňský český Sokol opět navázat normální vztahy s Prahou a obnovit svoje aktivity v plné míře. V současnosti tvoří Sokolskou župu rakouskou Sokol Vídeň I/V, Vídeň II, Vídeň III/XI, Vídeň X, Vídeň XII/XV, Vídeň XVI/XVIII a Vídeň XXI. O cvičení v Sokole je v menšině stále zájem ale jak uvedl informátor Vladimír, přimět nové členy k nějaké aktivitě je stále obtížnější, stejně jako nábor nových členů, především z řad dětí.

„My máme sice v Sokole 40 dětí, ale jakmile už jsou patnáct šestnáct dorostenci tak jsou pryč. Už je to nebaví, nebo mají kamarády rakouské jo.“⁹⁴

Současný upadající zájem mladé generace je reflektován také v následující naraci. Narátorka Alena hovořila o snaze zaujmout mládež prostřednictvím florbalu a vzájemné spolupráce s Českou republikou, kde je tento sport o něco populárnější, než je tomu v Rakousku.

„Spolky se hodně zredukovaly a je samozřejmě vidět, že mládež o ty spolky tak moc zájem nemá a v sokole máme evidenci, že děti chodí do jistýho stáří a tak 12, 13 je ztrácíme. Ted' se snaží župní starosta Tomáš Materna, tak se snaží zainteresovat mládež na florbal a dojíždějí do Česka, kde to je velmi populární, u nás se v Rakousko to více méně to známý není, ale v Sokole se to hraje ted' na šestnáctce. Říká se tomu šestnáct, ale to v sedmnáctým okrese.“⁹⁵

Dalším spolkem s dlouhou historií, který funguje doteď, je charitativní organizace *České srdce*. Spolek vznikl 25. 1. 1918 v návaznosti na poválečnou situaci ve Vídni mezi roky 1917 až 1918, kdy zde panovala značná materiální bída, nedostatek

⁹³ Narátorka Jana, narozena v roce 1948 ve Vídni, rozhovor proveden dne 13. 5. 2016 ve Vídni.

⁹⁴ Narátor Tomáš, narozen v roce 1948 ve Vídni, rozhovor proveden dne 25. 2. 2016 ve Vídni.

⁹⁵ Narátorka Alena, narozena v roce 1943 ve Vídni, rozhovor proveden dne 17. 3. 2016 ve Vídni.

potravin a topiva a situací trpěly především ženy a děti. Na základě tohoto neúnosného stavu se rozhodl básník a spisovatel Josef Svatopluk Machar založit dobročinnou organizaci, která vydala výzvu „*Pomozte českým hladovějící dětem ve Vídni*“ a díky zorganizování veřejných dobročinných sbírek a členských příspěvků pomohla dostat české děti z Vídně na nějaký čas do rodin na českém venkově (Gregorová, 2016). *České srdce* dále pomáhalo ovdovělým ženám a sirotkům jak po první, tak druhé světové válce.

Velká materiální bída a špatná situace po první světové válce je v následující citaci reflektována informátorkou Alenou. Narátorka hovořila o materiální pomoci přicházející do Vídně z Československa, která byla dále přerozdělována postiženým českým rodinám. V této souvislosti informátorka asociuje jedno z dalších stereotypních označení vídeňských Čechů, kterým se stalo spojení „bramborový Böhme“, jakožto označení pro Čechy ve Vídni, kteří byli příjemci této materiální pomoci.

„Jmenuje se to České srdce, česká sociální péče, po první světové válce byla ve Vídni hrozná bída a Československo tady posílalo brambory, šatstvo, boty a České srdce to zde administrovalo. Měli ty seznamy českých rodin a proto se ještě do dneska říká v Rakousku že kartofeln Böhme tak kolokviálně, [...] jako když se mluví o tom, jakou řečí mluvíme, tak my říkáme český jazyk ale v němčině to bylo Böhme. A proto ty jseš Böhme a když se řeklo ty jsi bramborovej Böhme, tak to znamenalo, že se někdo z rodiny hlásil k češtví a dostával brambory.“⁹⁶

Jak dále uvedla informátorka Alena kromě dobročinné činnosti se organizace vždy snažila přispívat k rozvoji společensko-kulturních záležitostí ve Vídni a v minulosti spolek zakoupil louku a hřiště v X. okrese, kde se pak konalo několik sokolských sletů. Pozemky pak byly roku 1972 prodány městu Vídni, protože se zde začala stavět dálnice. *České srdce* i nadále pomáhá v dobročinné aktivitě a v současnosti podporuje především starší krajany ve Vídni. *České srdce* také úzce spolupracuje s *Akademickým spolkem* a společně podporují *Vídeňské svobodné listy* a také pronajímají prostory spolkům ve *Slovanské besedě* na *Drachengasse 3*.

Spolek *Vlastenecká omladina* je jeden z nejstarších českých spolků ve Vídni. Od roku 1881 pomáhali se vznikem této organizace členové stejnojmenného spolku

⁹⁶ Narátorka Alena, narozena v roce 1943 ve Vídni, rozhovor proveden dne 17. 3.2016 ve Vídni.

v Jindřichově Hradci a založen byl oficiálně v roce 1885. V minulosti hrálo divadlo především operety a zpěvohry a díky své vysoké úrovni mělo velice blízké vztahy s herci z *Národního divadla* v Praze, z nichž někteří v *Omladině* několikrát hostovali. Za druhé světové války bylo divadlo uzavřeno. Po roce 1968 spolek rozšířilo několik nových členů z posrpnové emigrační vlny. Repertoár *Vlastenecké omladiny* tvoří zpěvohry, komedie a od roku 2010 také muzikály. Divadlu se daří velice dobře a často také hostuje v České republice (Vomladina, online).

Kulturní klub Čechů a Slováků patří již k mladším spolkům, nicméně neméně důležitým. Vznikl na pozadí československé emigrantské vlny do Vídně po roce 1968. Nově příchozí krajané, kteří projevovali zájem o dění v české menšině a již fungujících spolicích ve Vídni to neměli s navazováním vztahů se starousedlíky úplně jednoduché a stejně tak tomu bylo opačně. Zrodila se tedy iniciativa založit si vlastní spolek, kde by se mohla skupina scházet, debatovat, vyměňovat si zkušenosti a také se bavit a vzdělávat, a tak v roce 1974 vznikl *Kulturní klub*. V čele *Klubu* stál sociální demokrat a posrpnový emigrant Přemysl Janýr. Spolek byl typický svou tolerantní a kulturní atmosférou, která byla na velice vysoké úrovni. Byly organizovány různé kulturní akce, diskusní, čtenářské a hudební večery s vybranými hosty mezi kterými byli například Karel Krautgartner, Vladimír Škutina, Karel Kryl, Pavel Kohout, Pavel Landovský, Helena Medková a další (Basler, 2006, s. 367–377).

„Česko-emigranstký“ přívlastek charakteru *Kulturního klubu* se objevuje v několika biografických vyprávění informátorů. Ve stejném duchu je konstruována i následující reflexe, kdy narátorka akcentovala odlišný charakter a atmosféru *Kulturního klubu* ve srovnání s ostatními českými spolky v tehdejší Vídni. Akce pořádané *Kulturním klubem* jsou informátorkou Janou reflektovány jako velice kvalitní a na úrovni.

„Právě ti osmašedesátníci tím, že se nedohodli s tima jinejma vůbec, tak si založili tady ten kulturní klub a za tím právě byl ten Přemysl Janýr. Ten to organizoval a on právě že jako by měl ještě ty nitky k těm sociálním demokratům tak jsme se chodili scházet do, jak se to řekne, klubovny, nějakýho toho senior klubu, kterej zas ale patří sociální demokracii, ty maj po Vídni místnosti jo, kluby, pro seniory, takže my jsme mohli do těch kluboven po večerech dycky chodit a tam byli strašně hezký přednášky, Ivan Medek, jeho žena je klavíristka ta nám hrála třeba Janáčka [...], takže tam byly fakt setkání v tom klubu na

velmi vysoký úrovni. A to jelo uplně po jiný chýně, než tyhle sokoli a podobně, takže ten klub byl opravdu pro tyhle lidi, co přišli později.“⁹⁷

Kulturní klub se také snažil hájit zájmy krajanů před rakouskými občany, především v případě politických uprchlíků po roce 1968. Také *Klub* usiloval o vytvoření českého *Poradního sboru*, díky kterému by šlo snáze prosazovat potřeby české menšiny a tak se klub snažil o ne vždy úspěšnou komunikaci s demokratickými spolky napříč celou českou menšinou. Přemysl Janýr společně s dalším dlouholetým členem Gustavem Líbalem také iniciovali myšlenku na realizaci pamětní desky T. G. Masaryka, která byla ve Vídni odhalena v roce 1982 (Basler, 2006, s. 367–377).

Ve stejném roce se *Klub* angažoval také v sociální pomoci příchozím chartistům a rovněž se snažil o podporu české školy ve Vídni, kde prosadil zamezení působení českých učitelů, kteří sem byli vysláni z totalitní Prahy. Rovněž *Klub* poukazoval na používání učebnic českého komunistického vzdělávacího režimu. S tím je spojena aféra kolem čítanky, kterou Pavel Kohout společně s lingvistou Jiřím Grůšou navrhli pro českou školu, zdarma. Ta ji ale odmítla. Spisovatel Pavel Kohout tehdy celou událost popsal v článku rakouského týdeníku *Profil* slovy, že se paní ředitelky kdysi ptal, proč se děti ve Vídni učí z problematických slabikářů a čítanek, které jim dodává Praha a které jsou plné komunistické propagandy. Tehdejší ředitelka argumentovala, že škola nemá žádné prostředky, aby si opatřila vlastní čítanky a slabikáře. Přesto nabídku sta bezplatných výtisků knihy pro děti od Kohouta a Grůši odmítla (Kohout, 2006, s. 440).

Od roku 1981 vydává *Kulturní klub* také časopis. S revolucí v roce 1989 přišla debata o tom, jestli má cenu v aktivitách organizace dále pokračovat. Výbor spolku se rozhodl pro pokračování své činnosti, protože politický převrat nic nemění na tom, že česká menšina ve Vídni stále je a bude, a i nadále budou mít lidé potřebu se společně scházet, bavit a vzdělávat. Od roku 2000 stojí v čele předsednictva Helena Basler. *Kulturní klub* byl v roce 2002 oceněn ministerstvem kultury ČR vyznamenáním *Artis Bohemiae Amicis* za šíření dobrého jména české kultury v zahraničí. V současnosti se *Klub* snaží cílit na mladou generaci, pořádá dvojjazyčné promítání, hudební koncerty, kulturní večery a zájezdy (*Kulturní klub Čechů a Slováků*, online).

Nejmłodším spolkem vedle výše představených organizací je *Kontakt-forum* které o sobě na webových stránkách píše jako o sdružení pro kulturní výměnu a

⁹⁷ Narátorka Jana, narozena v roce 1948, rozhovor proveden dne 13. 5. 2016 ve Vídni.

spolupráci v oblasti literatury, divadla, hudby a výtvarného umění (Kontaktforum, online). Současná předsedkyně spolku Zuzana Brejcha reflektovala v následující naraci význam činnosti spolku, jako jakési platformy česko-rakouské kulturní výměny.

„Koncem roku osmdesátdevět byl převrat žejzo, revoluce, cokoliv a Jan Brabenec měl nápad jako zakládat Kontakt fórum, protože se na něj ještě, ten tu nebyl tak dlouho, měl ještě kontakty do Čech na nějaký umělce a tak a lidi se na něj obraceli s otázkama různějma na Rakousko a on založil Kontakt fórum, proto Kontak fórum, to měly bejt kontakty jako Česká republika teda Československo tenkrát a Rakousko [...] no a z Kontakt fóra se časem vyklubal spolek, ktorej byl kulturně činněj a občas sem zval umělce z Čech. „⁹⁸

Zuzana Brejcha dále uvádí, že *Kontakt-forum* je česko-slovenská organizace a nepanuje zde potřeba se rozdělovat, protože jim vzájemná spolupráce dobře funguje. *Kontakt-forum* pořádá především divadelní představení, kdy čtyřikrát do roka přijíždí do Vídně divadlo z Čech, se kterým spolek dlouhodobě spolupracuje. Představení se obvykle konají v divadelním sále české školy *Komenského*.

Vedle spolků to byly vždy i kavárny a hospůdky, ve kterých se formoval kulturní život krajanů. Z této oblasti pokládá autorka za důležité zmínit dnes již legendární noční klub *Nachtasyl*, který v roce 1987 otevřel jeden z chartistů, pan Jiří Chmel neboli „Chmelák“. Jak uvádí Jiří Chmel v následující citaci, myšlenka založit klub se zrodila z pocitu neztotožnění se s myšlenkami a aktivitami žádného českého spolku, který ve Vídni do té doby fungoval. *Nachtasyl* se stal především místem, kde se setkávali jak „obyčejní“ čeští emigranti, tak spisovatelé, publicisti, hudebníci, bývalí politici a další osobnosti. *Nachtasyl* poskytoval prostor pro společná setkávání, pořádání koncertů, přednášek a výstav.

„Tak napadlo mě to hlavně z toho důvodu, že jsem si nedovedl představit, že bych tu práci, co jsem dělal, měl dělat pořád. Na nějaký studia vzhledem k tomu, že jsme měli dvě děti a spoustu starostí, to asi nepřipadalo. A vznikla potřeba, že by bylo dobrý mít nějaký svůj vlastní prostor, protože jsme opravdu nebyli schopni se z žádnou částí těch spolků tady, identifikovat. Takže ten nápad tak

⁹⁸ Rozhovor s paní Zuzanou Brejchou byl proveden dne 13. 5. 2016 ve Vídni.

jako visel ve vzduchu. [...] K prvnímu září osmdesát sedm se to nakonec otevřelo a ta první fáze byla veskrze v české režii. Otvíral to Vlasta Třešňák koncertem, výstavu měl Zbyněk Benýšek. Pak tu hrával Karel Kryl, Hutka no a prostě všichni ty emigranti hráli dole. No a kdykoliv přijel někdo do Vídně, a to budu jmenovat třeba Pavla Tigrida nebo já nevím, koho chceš, tak všichni běželi do toho Nachtasyly. Poměrně brzo se to stalo takovým bodem, o kterém se vědělo a ty Češi to hlavně z kraje drželi a ten začátek, kdybych naučil tam chodit Rakušany, by byl velmi těžkej a asi bych ho nepřežil finančně. No a odehrávala se tam celá řada koncertů, výstav, ty Páternostery se tam prezentovaly atakdale.“⁹⁹

Později vznikl nad nočním klubem také denní cafe-bar *Tagasyl*. Klub si mimo jiné oblíbili také Vídeňáci, kteří v současné době tvoří větší část přicházejících návštěvníků a klub tomu i přizpůsobuje svůj program. Jak uvedl Jiří Chmel, pouze s českým programem a českými hosty by už klub nešel v současnosti udržet.

„Mně se to opravdu dlouhodobě nedaří jakoby naplnit ty český věci. A jde to na úkor rakouskejch, který jsou narvaný a není s tím vůbec žádný problém. Mně ubývá trochu sil, takže ta budoucnost Nachtasyly vypadá tak, že z těch českých věcí si dělám spíš věci pro sebe, který mě vysloveně bavěj. [...] Zkrátka řečeno je s tím spousta práce a mizerný výsledky. Mám tu spousta takovejch rakouskejch spolupracovníků, já se nemusím o nic starat a oni to dokážou narvat.“¹⁰⁰

Z předchozího představení kulturního a spolkového života české menšiny ve Vídni je evidentní, že vedle jazyka, je to právě kultura, která stojí ve středu kolektivní identity vídeňských Čechů. Ústředním prvkem jejího přežití je jakési „živení“ kulturní paměti a transmise české kulturní tradice na další generaci. V následující naraci je reflektováno předávání české tradice jako ústřední prvek přežití české spolkové činnosti ve Vídni.

^{99 100} Rozhovor s panem Jiřím Chmelem byl proveden dne 17. 5. 2016 ve Vídni.

„Taky tradice hrají obrovskou roli v těchletěch spolcích a tradice je jak říká jedno přísloví: "Předávání ohně a ne uctívání popela." Některé spolky se museli zavřít, už se prostě rozpadli.“¹⁰¹

V biografických vyprávění většiny narátorů byly reflektovány obavy z budoucnosti, co především z těch historických tradic a spolkových iniciativ přetrvá a co definitivně zanikne. Jak sami informátoři konstatovali, je stále obtížnější přilákat pozornost mladé generace a přimět je na těchto menšinových aktivitách nějakým způsobem participovat. V souvislosti s těmito obavami informátoři akcentovali absenci uvědomění, soudružnosti a nechuť společného sdílení.

Informátor Tomáš uvedl:

„Pomaloučku to končí, protože tím, že se otevřely hranice. Tady je problém v tom, že prostě spousta mladých už nemá to uvědomění, protože ta volnost je tady.“¹⁰²

Narátorka Lenka k této problematice uvedla:

„Ty lidi mnohem víc drželi spolu, protože když jsme chtěli mluvit česky, takovýto bylo jako, ta soudružnost byla větší. No ale v tom osmdesátým devátým se to tak nějak rozprchlo z části, z části když by lidi šli já nevím na promítání filmu, když ho viděli před tím v české televizi a mají českou televizi doma žejo, tak samozřejmě ta nutnost, když jsme chtěli něco českýho, jít někam mezi lidi, tak už není. Protože každé si může zajet do Čech žejo.“¹⁰³

Oslovení vídeňští Češi vnímají českou kulturu, do které lze v podstatě zahrnout všechny aktivity české menšiny bez rozdílu, jako jedno z hlavních pojítek skupiny. Je to něco, co lidi především spojuje, na co mohou být hrdí a k čemu se mohou vztahovat.

¹⁰¹ Narátorka Lucie, narozena v roce 1967 v Kroměříži, rozhovor proveden dne 10. 3. 2016 ve Vídni.

¹⁰² Narátor Tomáš, narozen v roce 1948 v ČR, rozhovor proveden dne 25. 2. 2016 ve Vídni.

¹⁰³ Narátorka Lenka, narozena v roce 1953 v Praze, rozhovor proveden dne 13. 5. 2016 ve Vídni.

4.6 Percepce domova a české krajanské identity

V závěru výzkumu bylo také zjišťováno, jak vídeňští Češi pojmají sebe samotné, nakolik se identifikují se svým „češtvím“ a kým se cítí být. S tím se úzce váže otázka, jaká je percepce jejich domova a kde se cítí být „doma“. Oslovení informátoři se shodují, že česká identita ve Vídni je tvořena především jazykem a kulturou. Identifikace s „češtvím“ je však narátory pojmána rozdílně a je to dáno především jejich životními zkušenostmi a délkou života, kterou ve Vídni strávili.

Pro skupinu vídeňských Čechů, kteří se zde již narodili jako druhá či třetí generace, kolem druhé světové války, představuje „češtví“ především symbol jejich kořenů a propojení s vlastí jejich předků, která je v emoční rovině přejímána. Většina těchto lidí byla vychována s odkazem Tomáše G. Masaryka a v duchu první republiky. Tito krajané jsou na svou českou identitu hrdí, potrpí si na tradici, angažují se v tradičních českých spolcích a jsou nadále aktivní v předávání českého odkazu dalším generacím. Níže citované biografické narace lze interpretovat tak, že každý informátor definuje svoji etnickou/národní identitu trochu odlišně. Mezi informátory je možné reflektovat jednoznačné výrazové kategorie identifikace jako „vídeňský Čech“ či „Rakušanka narozená ve Vídni s českými kořeny“. Objevuje se zde také fenomén dvojí česko-rakouské identity. A také je ve skupině možné sledovat případy určité zmatenosti a nemožnosti svou národnost jasně definovat. Tato skupina narátorů se s „češtvím“ identifikuje především skrz český jazyk, který považují za mateřský. Stále je ale nutné brát v úvahu, že zde záleží na životní zkušenosti každého jedince a na tom, v jakém prostředí a duchu byl vychován. Percepce domova je konstruována poměrně jednoznačně. „Domov“ je pro tyto informátory Vídeň.

Narátorka Alena uvedla:

„Já bych mohla jednoduše říct, že v Česku nemám žádný problém. Cítím se být obojí. Vlastně to je to jak jsem Vám řekla, my jsme vyrůstali s tatíčkem Masarykem, to bylo absolutní pochopení, že to je někdo, s kterým se máme ztotožnit, takže a když jsem se ve škole hlásila tschechische, tak si můžete představit že jsem se taky tak silně cítila a do spolků jsem chodila no tak co by ne.“¹⁰⁴

¹⁰⁴ Narátorka Alena, narozena v roce 1943 ve Vídni, rozhovor proveden dne 17. 3. 2016 ve Vídni.

Narátorka Libuše uvedla:

„Já neska, můj muž by ještě asi řekl já jsem Čech, já dneska tomu říkám, já jsem Rakušanka ve Vídni narozená s českými kořeny. A to taky říkají moje děti, protože to už taky je třetí generace. A když někdo se zeptá jakto, že mluvíte česky, tak řeknu ano, to je můj mateřskej jazyk navíc. Ale měla jsem období, kdy jsem byla taková trochu jako malicherná, že jsem zazlívala někomu, že neřekl, že je Čech. Ale dneska to tý nynější generaci, jako mým vnoučatům vůbec nezazlívám. I já se k tomu počítám.“¹⁰⁵

Na otázku, kde se cítí být doma, nárátorka Libuše odpověděla:

„Tady. já bych z Vídne nešla. Ale můj muž, ten byl v Praze. Já jí taky milovala jako nádherné, romantické, starobylé město. I když potom za totality bylo zanedbané, ale my jsme viděli tu krásu dřívější těch paláců atakdale. Ale doma se cejtím tady.“¹⁰⁶

Narátorka Olga uvedla:

„Chtěla bych být Češkou, ale slyším na mě, že mi to tak stoprocentně nejde. Tím pádem že jsem v Čechách nikdy nežila, jsem tam byla vždycky jen pár týdnů a tak. Já se cítím být Češkou, ale já jsem jenom čtvrtinou. Ale já jsem i Maďarkou i když neumím maďarsky ani slovo. Já jsem vždycky měla špatnou národnost. Pamatuju si, když jsem byla malá a šla do první třídy, tak mi maminka říkala, že budu mít asi špatné známky, protože prý neumím česky. Ale to vůbec nebyla pravda, měla jsem pak jedničky. No a obráceně taky. Jsem byla tam v těch Zdibech nějak dýl, snad dva měsíce no a vrátili jsme se do Vídne a moje teta, sestra mý maminky najednou mi říká: Das Arme Kind, jetzt hat es keine Deutsch, to chudý děcko, teďka už neumí německy. No a já jsem začla brečet, já jsem nevěděla, proč najednou nemám umět německy. No a nikdy nebylo jasné co ta moje národnost, která byla. My jsme dycky psali příslušnost rakouská, národnost česká. Ve všech dokumentech a tak.“¹⁰⁷

¹⁰⁵ Nárátorka Libuše, narozena v roce 1934 ve Vídni, rozhovor proveden dne 4. 3. 2016 ve Vídni.

¹⁰⁶ Nárátorka Libuše, narozena v roce 1934 ve Vídni, rozhovor proveden dne 4. 3. 2016 ve Vídni.

¹⁰⁷ Nárátorka Olga, narozena v roce 1944 ve Vídni, rozhovor proveden dne 20. 4. 2016 ve Vídni.

Na otázku, kde se cítí být doma, narátorka Olga odpověděla:

„No tady no. Jenže já tak ráda byla někde v Čechách, myslím, že by se mi to líbilo. Tady jsem na to zvyklá a Rakousko je dobřej stát. Ne že bych tady byla nerada nebo tak. Ale kdybych si třeba bývala našla druhýho manžela nebo tak, tak bych se byla vystěhovala taky do čech.“¹⁰⁸

Narátor Josef se narodil ve Vídni v šedesátých letech. Svoji identitu definoval jako poměrně jasnou kategorii – vídeňský Čech. Domov je pro něj Vídeň. Narátor Josef uvedl:

„Ve Vídni jako vídeňskej Čech. Doma jsem tady, protože ani nic jiného neznám. V Čechách jsem nikdy nežil, ani moji rodiče.“¹⁰⁹

Se skupinou vídeňských Čechů, kteří přišli do Vídně s rokem 1948 se autorce nepovedlo nevázat osobní kontakt. Jejich percepce identity je tak možné jen okrajově nastínit na základě předchozích výzkumů, kterých však mnoho nebylo. Jak uvádí etnografka Věra Mayerová (2006, s. 281) tito krajaní dosáhli na základě více než čtyřicetiletého života (myšleno do roku 1989, kdy byly hranice opět plně otevřeny) v rakouské metropoli vysoké míry asimilace s místním německy hovořícím obyvatelstvem a v mnoha případech došlo i k úplné ztrátě mateřského jazyka. Kromě časového faktoru byla jednou z nejvýznamnějších příčin této asimilace úplná ztráta kontaktu s domovinou, přetrhání veškerých sociálních a kulturních vazeb a obecně špatná informovanost o tom, co se děje v jejich vlasti. To vše ve spojení se striktním uzavřením hranic a nemožnosti navrácení se. Pro některé exulanty se stal původní domov cizím a cítí se již jako Rakušané. Jiní krajané se jako Češi stále identifikují, ale spíše po emoční stránce než té jazykové.

U Čechů, kteří přišli do Vídně kolem roku 1968, a strávili tak ve většině případech ve Vídni zhruba polovinu svého života, se v percepci identity objevuje jistá míra rozpolcenosti, nebo je naopak jejich identifikace reflektována v pojetí dnešního transnacionalismu. Nikdo z těchto oslovených informátorů se již zpátky od Čech nepřestěhoval, nicméně mezi Českem a Vídni se pohybují velice často a udržují tak rodinné, přátelské a někdy i pracovní vazby na obou stranách. V otázce národní/etnické

¹⁰⁸ Narátorka Olga, narozena v roce 1944 ve Vídni, rozhovor proveden dne 20. 4. 2016 ve Vídni.

¹⁰⁹ Narátor Josef, narozen v roce 1952, ve Vídni, rozhovor proveden dne 22. 6. 2016 ve Vídni.

identity se tato skupina „menšinářů“ vymezuje jako Češi. Objevuje se zde akcentace regionální identity a úzká definice sebepojetí jakožto „Pražáka“. Na druhé straně je to identifikace s evropanstvím a fenomén kosmopolitismu. Za domov je zhruba polovinou informátorů pojímána Vídeň, přičemž do druhé poloviny lze zařadit ty, kteří spojují domov spíše s aktuální situací, osobním naladěním a celkovým přístupem k životu.

Narátor Tomáš, který přišel do Vídně v roce 1965, uvedl:

„Kosmopolita. Já se cítím přesvědčeným středo a severo Evropanem. To jsem tvrdil, když jsem přijel z Japonska a to jsem tvrdil, když jsem přišel z Ameriky. Já jsem doma od Rakouska po Finsko. Když jsem v Čechách, tak se cítím jako Čech, když jsem v Rakousku, tak jako Němec a když jsem ve Finsku, tak jako Fin. Prostě žiju v téj zemi, ve které žiju zrovna. Všude je dobře jo a taky nemusí bejt všude dobře.“¹¹⁰

Narátorka Lenka, která přišla do Vídně v roce 1968, uvedla:

„Jsem Češka a mám rakouský občanství a žiju tady čtyřicet sedm let a jsem tady doma [...] Já jsem měla život rozdělený, já jsem měla tu rakouskou půlku a tu českou půlku. Ta rakouská půlka to byl ten film a povolání a tohle a to nemělo vůbec co dělat s tou českou polovinou, tam nebyly vůbec žádné, tam se to nikde nepropojovalo. Já jsem měla dva života.“¹¹¹

Narátorka Tereza, která přišla do Vídně v roce 1971, uvedla:

„Rakušanka nejsem, já jsem už trošku taková zmatená. Když vás dobře znám, tak vám řeknu že mám dva pasy, ale vnitřně jsem Češka. Já jsem vyloženě Pražáčka a Češka.“¹¹²

Na otázku, kde se cítí být doma, narátorka Tereza odpověděla:

„No to je těžký, čím se kvalifikuje domov? Kde se cítím dobře, tam se cítím doma. Vzhledem k tomu, že se cítím v té řeči taky doma, tak mi to nevadí ani to jedno ani to druhý. Dneska už jsem v tom věku, kdy ti moji známí v Čechách už taky umíraj, to už není takový, když je člověk mladej, tak si muže ještě trochu

¹¹⁰ Narátor Tomáš, narozen v roce 1948 v ČR, rozhovor proveden dne 25. 2. 2016 ve Vídni.

¹¹¹ Narátorka Lenka, narozena v roce 1953 v Praze, rozhovor proveden dne 13. 5. 2016 ve Vídni.

¹¹² Narátorka Tereza, narozena v roce 1949 v Praze, rozhovor proveden dne 27. 4. 2016 ve

vybrat. Ted' už si moc vybrat nemžu, ted' už mužů akorát s tím, že tady mám děti to znamená je to sice můj domov ale to je předmět mých zájmů. Lepší se cítím v Čechách musím říct. Ale já jsem většinou na vesnici, takže tam je to ještě možná takový jednodušší. Když se dostanu do Prahy, tak je to taky trochu jiný už, to už taky není můj domov Praha. Jsem tam ráda, protože jsem tam vyrostla. Nejradši bych byla v Čechách, ale když se cejtim někde dobře, tak se tam můžu taky chvíli zdržovat. ¹¹³

Narátorka Jana, která přišla do Vídně v roce 1981, uvedla:

„To je zajímavý v cizině. Jednou řeknu že jsem Češka a někdo si myslí, že třeba podvádím a řekne, ale dyť máte rakouský, dyť jste nám tady něco vyplnila německy třeba do dotazníku nebo. Tak já jsem se naučila říkat jsem Češka, ale aby si to zpracovali, ale žiju ve Vídni.“ ¹¹⁴

Narátor Jan, který přišel do Vídně v roce 1982 k percepci domova uvedl:

„No to bych řek že spíš v Čechách, ale zase je tam to obrovský zklamání z toho vývoje po roku osmdesátdevět, z toho nadšení. Ne že bych něco jiného očekával. My jsme byli daleko lépe na to připraveni, vědět že to nebude tak veselý si někde zacinkat s klíčkama a je to. To určitě jsem věděl podobně jako to věděl Karel Kryl, že to bude pěkněj průšvih jednou. Tak ten tu ted' je, takže je to určitý rozčarování. Ale já se tam pohybuju ve spolcích, který si žijou takovými svými životy. No tím nechci říct, že je to tu o moc lepší, aby bylo jasno. Ale tam teda je to velký zklamání. Tady mi to přide jako že je to o malinko lepší ted' v tomhle pohledu, ale stačí aby se zatřáslo a je to všechno jinak.“ ¹¹⁵

Je nutné si uvědomit, že i tzv. nově příchozí Češi, kterými jsou v této práci často nazýváni ti, kteří přišli kolem roku 1968, žijí své vídeňské životy skoro přes 40 let. Každý z nich měl jiný životní příběh, jinak se dokázal zapojit do rakouské společnosti a do české menšiny. Opět se tedy potvrzuje, jak je identita jedince situační a proměnná.

¹¹³ Narátorka Tereza, narozena v roce 1949 v Praze, rozhovor proveden dne 27. 4. 2016 ve Vídni.

¹¹⁴ Narátorka Jana, narozena v roce 1948 v Praze, rozhovor proveden dne 13. 5. 2016 ve Vídni.

¹¹⁵ Narátor Jan, narozen v roce 1954 v Mostě, rozhovor proveden dne 17. 5. 2016 ve Vídni.

5 Zhodnocení výsledků výzkumu

Hlavním cílem diplomové práce bylo identifikovat nejdůležitější aspekty národní/etnické identity Čechů žijících již po několik generací ve Vídni, a to v kontextu biografických vyprávění zástupců této kolektivity. Snahou bylo rovněž nalézt odlišnosti v percepci české identity u jednotlivých skupin vídeňských Čechů, kteří jsou v rámci menšiny diferenciováni především na základě vícero migračních vln. Historicky tvořila česká menšina ve Vídni vždy důležitou etnickou skupinu a je považována za vůbec nejstarší národnostní menšinu na území Vídně. Její kořeny sahají až do středověku, kdy přicházeli do tohoto rakouského města první čeští kupci. Přistěhovalectví z českých zemí do Vídně vrcholí v druhé polovině 19. století a na přelomu 20. století s rozvojem industriální společnosti. Kolem roku 1900 měla Vídeň 1 675 000 obyvatel z toho se k českému jazyku úředně přihlásilo 103 000 lidí. Neoficiální zdroje ale hovoří až o počtu 300 000 Čechů ve Vídni. Do rakouské metropole tehdy přicházeli především dělníci, řemeslníci, služební, kuchařky, ale také úředníci, vědci, studenti a česká šlechta. Byly to především ekonomické důvody, které Čechy motivovaly opustit vlast a zkusit štěstí jinde.

Jak se česká menšina ve Vídni postupně rozšiřovala, rozrůstala se také potřeba upevnování české národní/etnické identity v německy hovořící Vídni. V praxi to znamenalo, že byli Češi velice aktivní v zakládání kulturních a sportovních spolků a rovněž v předávání českého jazyka, což vedlo k založení českých škol ve Vídni a vydávání vlastního tisku. Pozice Čechů v tehdejší rakouské společnosti byla nicméně problematická, neboť zde panovala poměrně silná antičeská nálada a strach místních rakouských obyvatel z ohrožení německého rázu Vídně. Čeština se stala hlavním atributem stigmatizace českého obyvatelstva ve Vídni. Na základě jazyka docházelo k jasnému vymezení hranice mezi „námi“ (německy mluvícími) a „těmi druhými“ „Bémáky“, jak se přezdívalo Čechům, kteří nemluvili tak dobře německy. Pocit nadřazenosti se tak formoval především na principu této jazykové diferenciaci. Xenofobní nálady vedly na jedné straně k silnějšímu upevnování českého národního vědomí, na druhé straně se zde objevil i fenomén tzv. etnocentrismu „naruby“, kdy se někteří Češi rozhodli své „češství“ zapřít a šli proti svojí vlastní skupině.

Českou kolektivitu ve Vídni je možné považovat za relativně kompaktní skupinu pouze do roku 1948, kdy ve skupině došlo k velkému rozkolu. Menšina se

rozdělila na dva tábory, z nichž jeden byl prokomunistický a druhý se naopak vůči komunismu silně distancoval. Tento rozkol se dá považovat za fatální, protože jeho pozůstatky jsou ve skupině cítit dodnes. Kontinuum české kolektivity bylo dále několikrát narušeno reemigračními vlnami krajanů do Československa po první a druhé světové válce a třemi výraznými emigračními vlnami z Československa do Vídně. Jedná se o rok 1948, kdy nastoupili v Československu k moci komunisti, dále rok 1968, kdy Československo obsadila vojska *Varšavské smlouvy* a rok 1977, kdy přicházeli do Vídně chartisté a další režimu nepohodlní Češi. V rozdělení menšiny v roce 1948 sehrálo roli mnoho individuálních aspektů sociálního prostředí jako jsou lidské hodnoty, čest, osobní zájmy, přesvědčení, rodinné vazby a výchova. Toto rozdělení mělo později vliv na přijetí československých uprchlíků po roce 1968 a 1977. Čeští starousedlíci a ti, kteří přišli s rokem 1948, byli vůči nově příchozím velice opatrní a panovala zde značná nedůvěřivost. Vídeňští Češi měli tendenci podezřívát příchozí krajany z kolaborantství či špionáže. Příchozí Čechoslováci se naopak na aktivity svých krajanů dívali skrz prsty, připadaly jim mnohdy zkostrnatělé a přežitě. Obě skupiny si tak k sobě hledaly cestu velice pomalu. Také rok 1989 lze považovat za významný, protože Vídeň se opět otevřela studentské a ekonomické migraci z České republiky a česká menšina se zase rozrostla.

Na základě provedeného výzkumu, který probíhal po dobu deseti měsíců, lze jako hlavní atributy a pilíře národní/etnické identity ve Vídni jmenovat jazyk, českou školu, kulturní a spolkovou činnost menšiny a migrační zkušenost. Tyto aspekty jsou jednotlivými skupinami vídeňských Čechů vnímány odlišně. Nejdůležitějším atributem konstrukce národní/etnické identity ve Vídni je beze sporu jazyk, ačkoliv zde chybí jazyková celistvost skupiny. Důvodem je rozrůzněnost české skupiny, v důsledku které se český jazyk nemohl v historii kontinuálně vyvíjet. Pro starousedlíky je oproti Čechům, kteří přicházeli později, typická spíše spisovná forma češtiny. Čeština má také pro jednotlivé skupiny krajanů jiný význam. Pro starousedlíky představuje český jazyk tradici a spojení s domovinu jejich předků. Je zde potřeba jej uchovávat, pěstovat a předávat na další generace. Totéž platí dle některých informátorů a informátorek v případě kulturního a spolkového života. Všichni oslovení krajané, kteří se ve Vídni narodili, pokračují v tradici především historických českých spolků jako je *Sokol*, školský spolek *Komenský*, *Akademický spolek*, *České srdce* či divadelní soubor *Vlastenecká omladina*. Tito krajané jsou tedy k české identitě v trochu jiné relaci než Češi, kteří přišli později. Nutno zdůraznit, že oslovení Češi, kteří se Vídni narodili,

vyrůstali ve zcela odlišných historických a politických podmínkách, někteří ještě v duchu odkazu Tomáše G. Masaryka a tento fakt bylo nutné brát v potaz po celou dobu bádání a kritického hodnocení sesbíraných narací.

Na základě výzkumu je dále zřejmé, že později příchozí krajané na češtině tolik nelpí, a je pro ně více samozřejmá. Pocit strachu ze ztráty češtiny zde není patrný. K tomu přispělo otevření hranic po listopadu 1989, odkdy je Česká republika opět na dosah. Krajané do České republiky často jezdí a schopnost hovořit česky je tak spontánně neustále živena. Pokud se hovoří pouze o češtině a němčině, pro celou českou menšinu ve Vídni je typický bilingvismus. V předávání češtiny hraje významnou roli česká škola *Komenského*, která se stala po roce 1948 terčem kritiky na základě její spolupráce s komunistickým režimem v Československu. Demokratičtější část české menšiny a Češi, kteří přišli do Vídně po roce 1968 a 1977, odmítli své děti do české školy posílat. Pro své děti, už z důvodu rychlého potření jazykového handicapu, volili rakouské školy. Z těchto emigračních vln tak vzešla generace krajanů, kteří prošli německy mluvícím vzdělávacím systémem a jejich česká jazyková kompetence je tak v mnoha případech značně upozaděná, především v rovině psané řeči. Po roce 1989 a později 1994, kdy vznikl ve Vídni po dlouhých letech vyjednávání v menšině *Poradní sbor pro českou menšinu ve Vídni*, nabrala škola nový směr a s přibývajícím žáky tvoří v současnosti jakýsi střed českého menšinového života ve Vídni. *Komenského škola* momentálně sehrává hlavní úlohu v oblasti předávání českého jazyka dalším generacím v jiné než soukromé rovině a stejně tak předává svým žákům českou kulturní tradici. Češi, kteří přišli do Vídně po roce 1968 a později, se také snaží rozvíjet českou kulturní činnost a založili ve Vídni několik významných spolků. Jedná se především o *Kulturní klub Čechů a Slováků ve Vídni*, porevoluční *Kontakt-forum*, nebo noční klub *Nachtsyl*.

Migrační zkušenost či naopak absence této zkušenosti, společně s odlišnými životními příběhy jednotlivců, se promítá ve všech aspektech české krajanské identity ve Vídni. Projevuje se jak v odlišné percepci jazyka, kultury, tak vlastního sebepojetí, identifikace s „češtvím“ a reflexí domova. Češi, kteří se ve Vídni narodili a tvoří již druhou nebo třetí generaci krajanů se identifikují se svým „češtvím“ především prostřednictvím jazyka, který považují za mateřský. Čistě národnostně pojmají svoji identitu jako českou, z výzkumu však není zcela jasné, zdali se tak doopravdy cítí, proto lze v některých případech hovořit o identitě dvojí. Na druhou stranu se zde v reflexi národní/etnické identity objevují také konkrétní výrazové definice identifikace s kategoriemi „vídeňský Čech“ či „Rakušanka narozená ve Vídni s českými kořeny“.

„Domov“ je touto krajanskou skupinou poměrně jasně spojován s Vídní. U vídeňských Čechů, kteří přišli kolem roku 1968, 1977 a 1989 je percepce identity různorodější. Tito krajané se velkou mírou identifikují jako Češi, je zde však patrný koncept transnacionálních identit, neboť čeští krajané neustále migrují mezi „starým“ a „novým domovem“. Pro některé je „doma“ ve Vídni, někdo se lépe cítí v České republice. Objevuje se zde ale i fenomén kosmopolitismu, dvojího domova, či představy, že „domov“ je všude tam, kde je člověku dobře, nebo kde si ho vytvoří.

6 Závěr

Tato diplomová práce se zabývala percepcí etnické/národní identity v reflexi biografických vyprávění vídeňských Čechů, kteří tvoří významnou etnickou menšinu v této rakouské metropoli. Hlavním cílem bylo specifikovat nejdůležitější aspekty národní/etnické identity Čechů ve Vídni v souvislosti s historickým vývojem této kolektivity a odlišnými osobními zkušenostmi informátorů a informátorek. Práce byla rozdělena do dvou hlavních úseků, na část teoretickou a praktickou. V rámci prvního úseku diplomové práce byly definovány hlavní teoretické koncepty týkající se jejího tematického zaměření. V první řadě se tedy jednalo o vymezení konceptu „identity“, která je pojímána v kontextu sociokulturní antropologie a sociologie jako proměnlivý a sociální konstrukt. Dále byly vymezeny dva hlavní druhy identifikace, kterými jsou osobní a kolektivní identita. V dalším kroku byl reflektován fenomén etnicity, jakožto specifický druh kolektivní identity. Fenomény etnické a národní identity se v mnoha aspektech značně překrývají, proto byly tyto dva výrazy v textu nahlíženy jako synonyma. V procesu identifikace hraje významnou roli také individuální a kolektivní paměť, v rámci jejíž specifikace byl podrobněji představen koncept kulturní paměti, který je charakterizován vzpomínkami ztělesněnými v prostoru a přenesenými do materiálních entit. V teoretické části práce byly dále představeny fenomény stereotypizace a stigmatizace, a to vzhledem k etnické a jazykové jinakosti české skupiny v německy hovořící Vídni. Teoretická východiska pak uzavírá kapitola o migraci, jejích typech a příčinách, neboť Češi přicházeli do Vídně v různých časových obdobích a v odlišných migračních vlnách, což se projevilo na pestré vnitřní struktuře této skupiny.

Praktická část práce se v obecné rovině zabývala historií a vývojem české menšiny ve Vídni. Na základě biografických vyprávění vybraných informátorů a informátorek byly definovány hlavní aspekty etnické/národní identity Čechů ve Vídni, kterými jsou český jazyk, kultura, česká škola a migrační zkušenost. Dle těchto definovaných pilířů české identity ve Vídni byla praktická část tematicky rozdělena do dílčích kapitol, ve kterých jsou odlišné životní příběhy narátorů a narátorek hloubkově rozebrány a interpretovány v kontextu historických souvislostí a dalších relevantních faktů vztahujících se k řešenému tématu. Velká pozornost je orientována na jednotlivé emigrační vlny, ve kterých Češi do rakouského hlavního města přicházeli a na základě kterých je česká menšina ve Vídni značně diferenciována. Tyto emigrační vlny jsou

spojeny především s roky 1948, 1968 a 1977 kdy se jednalo především o politicky motivovanou migraci. V minulosti, na přelomu 19. a 20. století, se jednalo o migraci ekonomickou, a to samé platí pro situaci po roce 1989. V praktické části je tedy značně akcentována rozrůzněnost této kolektivity, která byla především v minulosti umocněna rozdílnými politickými názory, jež se výrazně negativně podepsaly na celkové vnitřní struktuře a soudružnosti skupiny. Vztahy mezi vídeňskými Čechy „starousedlíky“ a později příchozími krajany byly reflektovány také v samostatné kapitole. Závěr praktické části diplomové práce byl věnován komparaci odlišné reflexe etnické/národní identity a individuální percepce „češství“. V závěru byl také reflektován fenomén „domova“, který byl narátory a narátorkami rovněž pojímán odlišně.

7 Seznam použitých zdrojů

ALLPORT, Gordon W. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor, 2004, 574 s. ISBN 80-7260-125-3.

ANDERSON, Benedict. Pomyslná společenství. In: HROCH, Miroslav. (ed) *Pohledy na národ a nacionalismus: Čítanka textů*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003, 451 s., ISBN 80-86429-20-2

ANDERSON, Benedict. *Imagined Communities. Reflection on the Origin and Spread of Nationalism*. London: 1991. s. 1–36. ISBN 13:978-1-84467-086-4

ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor, 2001. ISBN 8072600516.

BARTH, Fredrik, ed. *Ethnic groups and boundaries: the social organization of culture difference*. Boston: Little, Brown and comp., c1969, 153 s., ISBN 0-88133-979-2.

BASLEROVÁ, Helena; STÁRKOVÁ, Jana. Seznam periodik krajanských spolků a exilu vydaných v českém jazyce v letech 1945–2005 v Rakousku (v abecedním pořadí). In: BASLEROVÁ, Helena, ed. *Die Wiener Tschechen 1945-2005: zur Geschichte einer Volksgruppe*. Wien: Tschechisches kulturhistorisches Institut, 2006, s. 354-355. ISBN 80-86791-31-9.

BAUER, Otto. Národnostní otázka a sociální demokracie. In: HROCH, Miroslav. (ed) *Pohledy na národ a nacionalismus: Čítanka textů*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003, 451 s., ISBN 80-86429-20-2.

BERGER, Peter L.; LUCKMANN, Thomas. *Sociální konstrukce reality*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, 214 s., ISBN 80-85959-46-1.

BERNARD, J. Osobní identita v diskurzu společnosti pozdní moderny. In: Šubrt, J. aj. *Soudobá sociologie II: teorie sociálního jednání a sociální struktury*. Praha: Karolinum, 2008, str. 121. ISBN 978-80-246-1413-7

BOURDIEU, Pierre. *Outline of a theory of practice*. New York: Cambridge University Press, 1977. ISBN 052129164X.

BRANDEISSOVÁ, Marie. Ochotnický divadelní spolek Vlastenecká omladina. In: BASLEROVÁ, Helena, ed. *Die Wiener Tschechen 1945-2005: zur Geschichte einer Volksgruppe*. Wien: Tschechisches kulturhistorisches Institut, 2006, s. 354-355. ISBN 80-86791-31-9.

ČERVENKA, Karel. Stigmatizace, morální netečnost a expertní pojmy: možné uchopení fenoménu displacement/vymístění. *Sociální studia*. Brno: 2004, č.2, s. 215-229. ISSN 1214-813X.

Český spolek Komenský. Stav 6/2016. Osobně obdrženy přehledový dokument spolku

ČEŠKA, Ota. Menšinová rada české a slovenské větve v Rakousku. In: BASLEROVÁ, Helena, ed. *Die Wiener Tschechen 1945-2005: zur Geschichte einer Volksgruppe*. Wien: Tschechisches kulturhistorisches Institut, 2006, s. 354-355. ISBN 80-86791-31-9.

EBNER, Paulus. Politické dějiny a právní postavení české menšiny v rakouské republice. In: VALEŠ, Vlasta. *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20.století/Zu Hause id der Fremde. Tschechen in Wien im 20. Jahrhundert*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 2002, s. 33-38. ISBN 80-86197-34-4

EISENSTADT, Noah Samuel; GIESEN, Bernard. Konstrukce kolektivní identity. In: HROCH, Miroslav. (ed) *Pohledy na národ a nacionalismus: Čítanka textů*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003, 451 s., ISBN 80-86429-20-2.

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě*. 1. vyd., Praha: Triton, 2007, 268 s. ISBN 978-80-7254-925-2.

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie*. 1. Vyd. Praha: Portál, 2008, 408 s. ISBN 978-80-7367-465-6

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Ethnicity and nationalism*. 2nd ed. Sterling, Va.: Pluto Press, 2002. ISBN 0745318878.

GELLNER, Ernest: *Encounters with Nationalism*. Oxford: Blackwell Publisher, 1994, 208 s. ISBN 0-631-19481-9

GELLNER, Ernest. *Jazyk a samota*. Brno: Centrum pro demokracii a kulturu, 2005, 247 s. ISBN 80-7325-055-1

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. 1. Vyd. Praha: Argo, 1999, 595 s. ISBN 80-7203-124-4

GLETTLER, Monika. *Die Wiener Tschechen um 1900*. Oldenbourg Wissenschaftsverlag: 1972, 628 s. ISBN 3486438212.

GLETTLER, Monika. *Böhmisches Wien*. München: Herold Verlag, 1985. 128 s. ISBN 3-7008-0307-9.

GOFFMAN, E. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Simon & Schuster, Inc., 1986. ISBN 978067162244

HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7419-016-2.

HEINZ, Marco. *Ethnizität und ethnische Identität: eine Begriffsgeschichte*. Bonn: Holos, 1993. ISBN 386097081X.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 3. vyd. Praha: Portál, 2012, 408 s. ISBN 978-80-262-0219-6.

HANZL, Karel. *Ročenka 2016*. Český spolek Komenský, 2016.

HROCH, Miroslav. *Pohledy na národ a nacionalismus: Čítanka textů*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003, 451 s., ISBN 80-86429-20-2.

JANSEN, C. J. (1970): Migration: a Sociological Problem. In: JANSEN, Clifford J. (ed). *Readings in the sociology of migration*. [1st ed.]. New York: Pergamon Press, 1970, p. 3-35. ISBN 0080069150.

KARÁSEK, Josef. *Sborník Čechů dolnorakouských 1895*. Vídeň: Národopisný odbor dolnorakouský, 1895, 238 s.

KOHOUT, Pavel. Dětská čítanka. K situaci české školy ve Vídni v osmdesátých letech 20.století. In: BASLEROVÁ, Helena, ed. *Die Wiener Tschechen 1945-2005: zur Geschichte einer Volksgruppe*. Wien: Tschechisches kulturhistorisches Institut, 2006, s. 439-446. ISBN 80-86791-31-9.

KREISSLOVÁ, Sandra. Etnicita a etnický konflikt z pohledu sociálních věd. In: ŠUBRT, J. a kol. *Soudobá sociologie VI. (Oblasti a specializace)*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2014, 401 s. ISBN 978-80-246-2558-4

KREJČÍ, Dobroslav, Živnostníci ze zemí Koruny české ve Vídni. *Nová česká revue II*. 1905, s. 436–447.

LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-862-6.

LEE, E. S.: A Theory of Migration. In: Jackson, J. A. (ed.): *Migration*. London: Cambridge University Press, 1969, Cambridge.

LEYENS, Jacques Philippe., Vincent. YZERBYT a Georges. SCHADRON. *Stereotypes and social cognition*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 1994, 240 s. ISBN 0803985843.

LOZOVIUK, P. *Etnická indiference a její reflexe v etnologii*. In: HIRT, T.JAKOUBEK, M. (eds.) *Spory o multikulturalismus a politiku identit: antropologická perspektiva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005b, s. 162 – 197. ISBN 80-86473-83-X

MAJEROVÁ, Věra; MAJER Emerich. *Kvalitativní výzkum v sociologii venkova a zemědělství část I*. Praha: CZU, 2006. s. 158. ISBN 80-213-0507-X

MASLOWSKI, Nicolas; ŠUBRT, Jan a kol. *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám.* Praha: 2014. Karolinum, 319 s. ISBN 978-80-246-2689-5

MASSEY, D. S. et al. Social and Economic Aspects of Immigration. Understanding and Optimizing Human Development. *Annals of the New York Academy of Sciences*, vol. 1038, 2005, pp. 206–212. New York: New York Academy of Sciences. DOI 10.1196/annals.1315.028.

MAUR, Eduard. *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Radhošť.* Praha: 2006, Havran, 375 s. ISBN 80-86515-60-5

PETERSEN W. A General Typology of Migration. In: Jansen C. J. (ed.) *Readings in the Sociology of Migration.* Oxford: Pergamon Press, 1970, s. 49–67. ISBN 08 006914 2

PRESSLER, Gertraud. Když Čechy ještě byly za Rakouska. K toposu českého elementu ve vídeňské písni 19. a 20. století. In: VALEŠ, Vlasta. *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20.století/Zu Hause id der Fremde. Tschechen in Wien im 20. Jahrhundert.* Praha: Archiv hl. m. Prahy, 2002, s. 22-32. ISBN 80-86197-34-4

RYCHLÍK, Jan. *Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vystěhovalecká politika 1848–1989.* Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i., 2007. 259 s. Česká společnost po roce 1945, sv. 4. ISBN 978-80-7285-081-50.

ŘIHÁČEK, T.; ČERMÁK, I.; HYTYCH, R. *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy.* Brno: Masarykova Univerzita, 2013, s.190. ISBN 978-80-210-6382-2.

SCHAMA, Simon. *Krajina a paměť.* Praha: Argo, 2007. Zip (Argo: Dokořán). ISBN 978-80-7203-803-9.

SCHROLL-MACHL, Sylvia; NOVÝ, Ivan. *Interkulturní komunikace: Češi a Němci. 2.* Vyd. Praha: Management Press, 2015, 167 s. ISBN 978-7261-298-7

SEKERA, Martin. Jací byli Češi ve Vídni do roku 1918? In: VALEŠ, Vlasta. *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20.století/Zu Hause id der Fremde. Tschechen in Wien im 20. Jahrhundert*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 2002, s. 22-32. ISBN 80-86197-34-4

SMITH, Anthony. Etnický základ národní identity. In: HROCH, Miroslav. (ed) *Pohledy na národ a nacionalismus: Čítanka textů*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003, 451 s., ISBN 80-86429-20-2.

SOUKUP, František Alois. *Česká menšina v Rakousku: přehled vývoje české menšiny na území dnešní republiky rakouské, zvláště ve Vídni*. Praha: Orbis, 1928.

STALIN, Iosif Vissarionovič. *Marxismus a národnostní a koloniální otázka*. 3., autoris. vyd. Praha: Svoboda, 1949. Velká knihovna marxismu-leninismu (Svoboda).

STERN, Silke. Československá emigrace v letech 1968–1969 Rakousko jako první azylová země emigrantů. In: KARNER, Stefan; STEHLIK, Michal (eds). *Česko. Rakousko. rozdělení – odloučení – spojení. Sborník a katalog Dolnorakouské zemské výstavy*. Schallaburg: 2009, s. 128–131. (ISBN 978-80-86382-27-2).

SZALÓ, Csaba. Od kolektivní paměti k paměti měst. *Sociální studia*. 2013. č. 4, s. 7-11. ISSN 1214-813X

SZALÓ, Csaba. *Transnacionální migrace. Proměny identit, hranic a vědění o nich*. 1. vyd., Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2007, 175 s. ISBN 978-80-7325-136-9.

ŠATAVA, L. *Jazyk a identity etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace*. Praha: SLON, 2009, 215 s. ISBN 978-80-86429-83-0.

ŠUBRT, J. a kol. *Soudobá sociologie VI. (Oblasti a specializace)*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2014, 401 s. ISBN 978-80-246-2558-4

TICHY, Heinz. Česká národní menšina. In: BASLEROVÁ, Helena, ed. *Die Wiener Tschechen 1945-2005: zur Geschichte einer Volksgruppe*. Wien: Tschechisches kulturhistorisches Institut, 2006, s. 275-277. ISBN 80-86791-31-9.

THOMAS, W. I., ZNANIECKI, F. *The Polish Peasant in Europe and America*. Vol. III. *Life-Record of an Immigrant*. Boston: The Gorham Press, 1919.

VALEŠ, Vlasta. *Doma v cizině. Češi ve Vídni ve 20.století/Zu Hause id der Fremde. Tschechen in Wien im 20. Jahrhundert*. Praha: Archiv hl. m. Prahy, 2002, s. 22-32. ISBN 80-86197-34-4

VANĚK, Miroslav; MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. 2. vyd. Praha: nakladatelství Karolinum, 2015, 325 s., ISBN978-80-246-2931-5.

VLACHOVÁ, Klára; ŘEHÁKOVÁ Blanka. *Národ, národní identita a národní hrdost v Evropě. Sociologický časopis*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2004, č.4, roč. 40, str. 489–508. ISSN 0038-0288.

Elektronické zdroje

ANDRLE, V. „*Narrativisms in Sociological Work with Life Stories: Critique and Advocacy*“ [online]. 2001, [cit. 2017-01-26]. Dostupné z WWW: <http://www.andrle.org.uk/>

Austria-Forum [online]. [cit. 2017-03-16]. Dostupné z WWW: http://austria-forum.org/af/Bilder_und_Videos/Historische_Bilder_IMAGNO/FI%C3%BCchtlinge/00574253

BAHENSKÝ, František. *Etnicita v historické perspektivě. Prolegomena ke vzniku, vývoji a proměně etnické kolektivní identity* [online]. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2010, 118 s., [cit. 2013-10-26]. ISBN 978-80-87112-44-1. Dostupné z WWW:

http://eu.avcr.cz/miranda2/export/sites/avcr/data.avcr.cz/humansci/eu/Pracoviste/Oddele ni_historicke_etnologie/Etnicita_v_historicke_perspektive.pdf.

BOROVÍČKA, Michael. Vídeň, druhé největší české město [online]. *Lidé a země* .2012, [cit. 2017-02-10]. Dostupné z WWW: <http://www.lideazeme.cz/clanek/viden-druhe-nejvetsi-ceske-mesto>

BROMLEY, Yulian V. Towards Typology of Ethnic Processes. *The British Journal of Sociology* [online]. Vol. 30, No.3, 1979, p. 341–348, [cit. 2017-01-22]. Dostupné z WWW: http://www.jstor.org/stable/589912?seq=1#page_scan_tab_contents

Dasrotewien.at. Weblexikon der Wiener Sozialdemokratie [online]. [cit. 2017-03-16]. Dostupné z WWW: <http://www.dasrotewien.at/arbeiter.html>

DELANTY, G. 1998. Social Theory and European Transformation: Is There a European Society? *Sociological Research* [online]. 1998, [cit. 2017-01-23]. Dostupné z WWW:

https://www.researchgate.net/publication/24131661_Social_Theory_and_European_Transformation_Is_there_a_European_Society

DRBOHLAV, Dušan; UHEREK, Zdeněk. *Reflexe migračních teorií* [online]. 2008. [cit. 2017-01-03]. Dostupné z WWW: <https://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/illegal/clanky/Uherek-Teorie.pdf>

FZHM. Forschungszentrum für historische Minderheiten [online]. [cit. 2017-03-16]. Dostupné z WWW: <http://www.fzhm.at/de/index.php?nav=1100>

HÁJEK, Martin; HAVLÍK, Martin; NEKVAPIL Jiří. *Narativní analýza v sociologickém výzkumu: přístupy a jednotící rámec* [online]. *Czech Sociological Reviw.* 2012, Vol. 48, No. 2, s. 199-223, [cit. 2017-01-26]. Dostupné z WWW: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/21a841b0adf50c1e86b62b6e947146f12f71e727_Narativni%20analyza%202012-2.pdf

HAMPL, Martin. Environment, Society and Geographical Organization: The Problem of Integral Knowledge. *GeoJournal* [online]. Vol. 32, No.3, IGU Regional Conference: Prague, 1994, s. 191–198, [cit. 2017-01-22]. Dostupné z WWW: http://www.jstor.org/stable/41146737?seq=1#page_scan_tab_contents

HAVELKA, Miloš. Poznání-paměť-identita a několik obecnějších úvah[online]. *Dějiny-teorie-kritika*. Praha: 2007, č.2, Symposium CEFRES, s. 256-268, [cit. 2017-01-26] Dostupné z WWW: <http://www.dejinyteoriekritika.cz/Modules/ViewDocument.aspx?Did=140>

HENIG, David. *Migrace. Přehledová studie 07/9* [online]. CAAT: 2007. [cit. 2017-02-03]. Dostupné z WWW: http://www.antropologie.org/sites/default/files/publikace/downloads/149_149_david_henig_migrace.pdf

HLAVÁČEK, Jiří. Teorie a metodologie orální historie. Kolektivní paměť a orální historie ve výzkumu soudobých dějin. *Memo – časopis pro orální historii*. [online]. 2012, č.1, roč. 2. [cit. 2016-12-08]. Dostupné z WWW: <http://sohizcu.webnode.cz/news/memo-2012-2/>.

CHRZ, Vladimír. *Výzkum, jako narativní rekonstrukce* [online]. 2009, [cit. 2017-01-30]. Dostupné z WWW: www.adiktologie.cz/cz/articles/.../926/Chrz-Vyzkum-jako-narativni-rekonsrukce-pdf.

HORÁLEK, Adam. Tři přístupy k pupkům národů. Primordialisticko-modernistický diskurz prizmatem aktivity a objektivitu etnicity. *Český lid*. [online]. 2012, č.1, roč. 99. [cit. 2016-11-13]. Dostupné z WWW: <http://ceskylid.avcr.cz/media/articles/178/submission/original/178-349-1-SM.pdf>

KALENDA, Jan. Světový systém a mezinárodní migrace: konceptualizace vzájemných vztahů [online]. *Sociológia*. 42/2010, č. 4., [cit. 2017-02-01]. Dostupné z WWW: <https://www.sav.sk/journals/uploads/05130957Kalenda%20OK.pdf>

KAŠÁK, Vladimír. Sokolská hlídka-Češi ve Vídni [online]. *Český dialog*. 2003. [cit. 2017-02-26]. Dostupné z WWW: <http://www.cesky-dialog.net/clanek/814-sokolska-hlidka-268-esi-ve-vidni/>

KOHOUTEK, Rudolf. *Sociální kognice a percepce* [online]. 2008, [cit. 2017-02-01]. Dostupné z WWW: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/0811/socialni-kognice-a-percepce>

KONOPÁSEK, Zdeněk. *Auto/biografie a sociologie: druhá verze* [online]. Praha: Institut sociologických studií FSV UK, 1994, [cit. 2017-01-26]. Dostupné z WWW: <http://zdenek.konopasek.net/archiv/texty/Judyhtml.htm#A>

Kontakt-forum [online]. [cit.2017-02-26]. Dostupné z WWW: <http://www.kontaktforum-cs.at/index.php/cs/>

KURILLOVÁ, Hana. Exulantský a krajanský život Čechů ve Vídni [online]. *Moderní dějiny*. 2013. [cit. 2017-02-17]. Dostupné z WWW: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/exulantsky-a-krajansky-zivot-cechu-ve-vidni/>

Kulturní klub Čechů a Slováků v Rakousku [online]. [cit.2017-02-26]. Dostupné z WWW: <http://www.kulturklub.at/aktivita.html>

LUŽNÝ, Dušan. Kulturní paměť jako koncept sociálních věd. *Studia Philosophica*. [online]. 2014, č.2, roč. 6. [cit. 2016-12-08]. Dostupné z WWW: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/131457/1_StudiaPhilosophica_61-2014-2_2.pdf?sequence=1

MASSEY, S. Douglas et al. Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review* [online]. Vol. 19, No. 3, 1993, pp. 431-466. [cit. 2017-02-01]. Dostupné z WWW: http://media.library.ku.edu.tr/reserve/resfall12_13/intl551_AIcduygu/week2.PDF

NĚMEC, Václav. Revoluční rok 1848-1849[online]. *Dějepis.com*. [cit. 2017-02-10]. Dostupné z WWW: <http://www.dejepis.com/ucebnice/revolucni-rok-1848-1849/>

NORA, Pierre. *Mezi pamětí a historií: problematika míst*. [online]. CEFRES, 2010. [cit. 2016-12-08]. Dostupné z www:

http://www.cefres.cz/IMG/pdf/nora_1996_mezi_pameti_historii.pdf

PALÁT, Dušan. Příčiny vzniku migrace a reflexe souvisejících teorií. *Sborník příspěvků* [online]. Hustopeče: XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. 2014, str. 708–714, [cit. 2017-01-23]. Dostupné z WWW:

http://is.muni.cz/do/econ/soubory/katedry/kres/4884317/48596005/091_2014.pdf

SCHEU, Ch. Harald. Situace národnostních skupin v Rakousku. *Politologický časopis* [online]. 3/2000. [cit. 2017-02-10]. Dostupné z WWW:

<http://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/2000/3/2000-3-12-Scheu-Situace%20n%E2%80%A0rodnostn%C2%B0ch%20skupin%20v%20Rakousku.pdf>

SCHÜTZE, F. (1999): Narativní interview ve studiích interakčního pole [online]. *Biograf*. [cit. 2017-01-30]. Dostupné z WWW:

https://is.muni.cz/el/1421/jaro2013/HIB0463/um/SCHUTZE-Narativni_interview.txt

SMITH, Anthony D.: 1996 – Memory and modernity: reflections on Ernest Gellner's theory of nationalism. *Nations and Nationalism* [online]. 1996, s 371–388, [cit. 2017-01-22]. Dostupné z WWW:

https://www.researchgate.net/publication/230327775_'Memory_and_Modernity_reflections_on_Ernest_Gellner's_theory_of_Nationalism

SVOBODA, Michal. *Biografická metoda v antropologii* [online]. CAAT, 2007, s. 11, [cit. 2017-01-26]. Dostupné z WWW:

<https://otik.uk.zcu.cz/bitstream/handle/11025/15620/Svoboda.pdf?sequence=1>

ŠUBRT, Jan. Antinomie sociální paměti [online]. *Sociológia*. 2011, Vol. 43, No. 2, s. 133-157, [cit. 2017-01-26]. Dostupné z WWW:

<https://www.sav.sk/journals/uploads/04261235Subrt%20OK.pdf>

TAJFEL, H.; TURNER, J. C. An integrative theory of intergroup conflict. *The social psychology of intergroup relations?* [online]. 1979, s. 33, 47, [cit. 2017-01-22]. Dostupné z WWW: https://www.researchgate.net/publication/226768898_An_Integrative_Theory_of_Intergroup_Conflict

Wien um 1900: Über "Ziegelbehm" und "Maltaweiber". *DiePresse* [online]. 2011. [cit. 2017-02-08]. Dostupné z WWW: http://diepresse.com/home/wirtschaft/hobbyoekonom/693694/Wien-um-1900_Ueber-Ziegelbehm-und-Maltaweiber

WINKLER, Anita. Die "Ziegelbehm" vom Wienerberg und kaiserliche Bauprojekte. *Die Welt der Habsburger* [online]. [cit. 2017-02-08]. Dostupné z WWW: <http://www.habsburger.net/de/kapitel/die-ziegelbehm-vom-wienerberg-und-kaiserliche-bauprojekte?language=de>

Archivní materiály

Fotografie a neautorizované texty z Archivu české školy *Komenského*, Vídeň
Fotografie, Imagno Austrian Archives, Vienna

8 Přílohy

Příloha č. 1: Rakouská satira na téma českého školství ve Vídni

Příloha č. 2: Rakouská satira – Češi přicházejí do Vídně

Příloha č. 3: Budova gymnázia na Schützengasse 31 (nedatováno)

Příloha č. 4: Budova gymnázia na Schützengasse 31 (dnes)

Příloha č. 5: Čeští cihláři ve Vídni (1900)

Příloha č. 6: Čeští cihláři (nedatováno)

Příloha č. 7: Příjezd české pracovní síly do Vídně (1967)

Příloha č. 8: Čeští uprchlíci ve Vídni (1968)

Příloha č. 1: Rakouská satira na téma českého školství ve Vídni (Valeš, 2002)

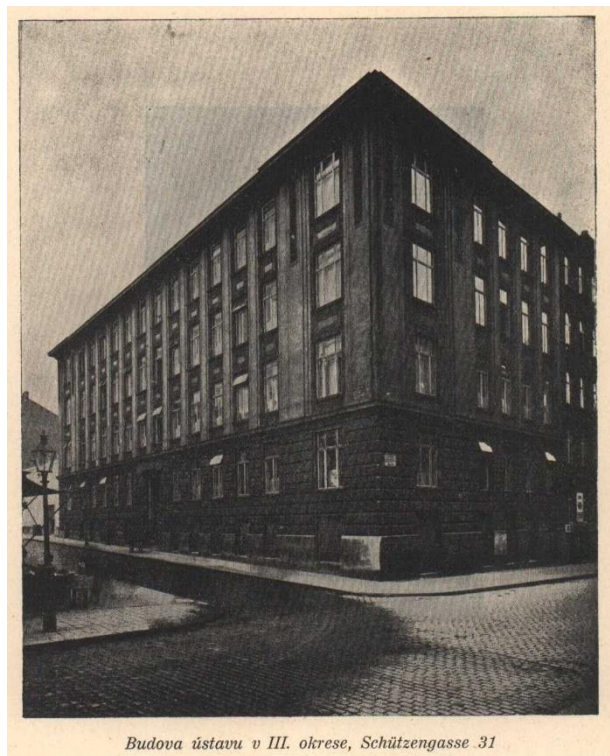


Příloha č. 2: Rakouská satira – Češi přicházejí do Vídně (Imagno/Austrian Archives) ¹¹⁶



¹¹⁶ Satirisches Blatt zur Migration der Tschechen nach Wien. Karikatur aus der Zeitschrift "Hans Jörgel". Farblithographie von Vinzenz Katzler. Druck Reiffenstein & Rösch, Wien. 1869. - Quelle: IMAGNO/Austrian Archives

Příloha č. 3: Budova gymnázia na Schützengasse 31 (nedatováno) (Archiv české školy Komenského)



Příloha č. 4: Budova gymnázia na Schützengasse 31 (dnes) (Archiv české školy Komenského)



Příloha č. 5: Čeští cihláři ve Vídni (1900) (výstava o českých cihlářích, 20. 4. 2016 Vídeň)



Příloha č. 6: Čeští cihláři (nedatováno) (Dasrotewien.at, online)



Příloha č. 7: Příjezd české pracovní síly do Vídně (1967) (FZHM.at, online)



Příloha č. 8: Čeští uprchlíci ve Vídni (1968) (Austria-Forum.org, online)

